

E-ISSN: 2667-4688

DOI Prefix:10.33390/homeros

HOMEROS

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

ratingacademy.com.tr/ojs

VOLUME : 2

YEAR : 2019

ISSUE : 3

HOMEROS

E-ISSN: 2667-4688

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 2

Issue/Sayı: 3

Year/Yıl 2019

Web: <http://ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/Homeros/>

E-mail : msahin@ratingacademy.com.tr

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

ABSTRACTING & INDEXING
DİZİN & İNDEKS

I2OR

BASE

Root indexing

Scilit

CiteFactor

Academic Research Index: ResearchBib

Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

PKP Index

Academic Journal Index

International Services For Impact Factor and Indexing (ISIFI)

Society of Economics and Development

Eurasian Scientific Journal Index

OCLC WorldCat

Google Scholar

Scientific Indexing Services

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Homeros (E-ISSN: 2667-4688) is an international peer-reviewed journal that was published in 2018. The journal aims to include studies in philology. In this context, high quality theoretical and applied articles are given. The views and works of artists, academics, researchers and professionals working in the field of philology are brought together. Articles in the journal; It is published four times a year including WIN (January), SPRING (April), SUMMER (July) and FALL (October). Homeros is a free-open access electronic journal. The DOI number is assigned to all articles published in the journal (DOI Prefix:10.33390/homeros).

Articles published in the journal; It can be freely accessed, readable, downloaded, copied, distributed, printed, scanned, linked to full text, indexed, transmitted as data to the software, and used for any legal purpose without financial, legal and technical barriers.

*The publication language of the journal is **Turkish, Azerbaijani, English and Russian.***

The articles are sent electronically via the Article Tracking System.

Homeros (E-ISSN: 2667-4688) , 2018'de yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, filoloji dallarında yapılmış çalışmalara yer vermeyi amaçlar. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Filoloji alanında çalışan sanatçılar, akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmaları bir araya getirilmektedir. Dergideki makaleler; KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır. Homeros, ücretsiz-açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanır (DOI Prefix:10.33390/homeros).

Dergide yayımlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabılır, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.

Derginin yayın dili **Türkçe, Azerice, İngilizce ve Rusça'dır.**

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir.

OWNER / SAHİBİ

Rating Academy Ar-Ge, Yazılım, Danışmanlık, Yayıncılık, Eğitim ve Organizasyon Ltd. Şti.

CHIEF EDITOR / BAŞ EDITÖR

Assoc. Prof. Dr. Nurida NOVRUZOVA, Bakü Slavic University, AZERBAIJAN,

E-mail: n.nurida@yahoo.com

CO-EDITOR / YARDIMCI EDITÖR

*Assist. Prof. Dr. Vafa IBISHOVA, Azerbaijan National Academy of Sciences,
AZERBAIJAN, E-mail: vafa.ibisova@mail.ru*

iv

MANAGING EDITOR / YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Ali ÖZTEKİN

WEB EDITOR / WEB EDITÖRÜ

Lecturer **Cumali YAŞAR**, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY*

Contact / İletişim:

Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Çanakkale / TÜRKİYE

Gsm : +90 555 477 00 66

E-mail : msahin@ratingacademy.com.tr

Web: <http://ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/Homeros/>

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

<i>Philip BARNARD</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Kansas University	USA	philipb@ku.edu
<i>Agata BAREJA-STARZYNSKA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	University of Warsaw	Poland	a.bereja-starzynska@uw.edu.pl
<i>Cheryl LESTER</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Kansas University	USA	chlester@ku.edu
<i>Nigar ISGANDAROVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Sumqayit State University	Azerbaijan	iskani@gmail.com
<i>Sahiba QAFAROVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	gsahiba@gmail.com
<i>Rafiq NOVRUZOV</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	rafik_novruzov@mail.ru
<i>Naile MURADHANLI</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	rafik_novruzov@mail.ru
<i>Rahile QEYBULLAYEVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	Rahilya.g@hotmail.com
<i>Nizami CEFEROV</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü State University	Azerbaijan	m123t@mail.ru
<i>Ramiz ASKER</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü State University	Azerbaijan	ramizasker@gmail.com
<i>Anna VLADİMİROVNA DİBO</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Russian Academy of Sciences	Russia	anybo@mail.ru
<i>Fikret TÜRKMEN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Ege University	Turkey	turkmen.fikret@gmail.com
<i>Leyla KARAHAN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Gazi University	Turkey	leylakarahan@yahoo.com
<i>Kerime ÜSTİNOVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Uludağ University	Turkey	ustinovak@yahoo.com
<i>Haluk ŞÜKÜR AKALIN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Hacettepe Üniversitesi	Turkey	shakalin@shakalin.net
<i>Ali DUYMAZ</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Balıkesir University	Turkey	ali_duymaz@hotmail.com
<i>Yavuz AKPINAR</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Ege University	Turkey	yavuz.akpinar@hotmail.com
<i>Naciye YILDIZ</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Gazi University	Turkey	Yildiz.naciye@gmail.com
<i>İrfan MORİNA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	The University of Prishtina	Kosovo	irfan_marino@hotmail.com
<i>Gülgayşa SAQİDOLDA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	asem963@mail.ru
<i>Maqripa YESKEYEVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	mag61103@inbox.ru
<i>Şolpan JARKINBEKOVA KUZAPOVNA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	zharkyn.sh.k@gmail.com

<i>Marzena GODZIŃSKA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	University of Warsaw	Poland	m.godzinska@uw.edu.pl
<i>Djengiz HAKOV</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bulgarian Science Academy	Bulgaria	
<i>Hendrik E. BOESCHOTEN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Mainz University	Germany	boeschot@uni-mainz.de
<i>Marina MOJEYKO</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Belarusian State University	Belarus	marinamojeiko@yandex.ru
<i>Marzena GODZINSKA</i>	<i>Dr.</i>	University of Warsaw	Poland	m.godzinska@uw.edu.pl
<i>Irina PRUSHKOVSKAYA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Kyiv National Taras Shevchenko University	Ukraine	irademir@mail.ru
<i>Ludmila BEJENARU</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Alexandru Ioan Cuza University of Iasi	Romania	Ludbej2059@yahoo.com
<i>Apezova DILYARA URUMBAYEVNA</i>	<i>Assist. Prof. Dr.</i>	Kyrgyz-Russian Slavic University	Kyrgyzstan	dilya1965.65@mail.ru
<i>Avakova PAYŞAN AMİRDİNOVANA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan	r_avakova@mail.ru
<i>Aleksandr KARTOZIYA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Georgian National Academy of Sciences	Georgia	kartosia@gmail.com
<i>Mehman MUSAOĞLU</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Gazi University	Turkey	mehmanmusaoglu@gmail.com
<i>Marçenko Oksana YURLİENA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Poltava University of Economics and Trade	Ukraine	o.mar4nko@rambler.ru
<i>Saidov Ilxomjon MUXAMEDDINOVIÇ</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Samarkand State University	Uzbekistan	i-saidov@mail.ru
<i>Saule TAZHIBAYEVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	sauletazhibaeva@mail.ru
<i>Gulnara Kuldeyeva</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	mironbek@mail.ru
<i>Manshuk YESKINDIROVA</i>	<i>Assoc. Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	manshuk-eskindirova@yandex.ru
<i>Zhanargul BEISEMB AYEVA</i>	<i>Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	beisembayeva_zha@enu.kz
<i>Sevinc ALIYEVA</i>	<i>Assoc. Prof. Dr.</i>	Azerbaijan National Academy of Science Institute of Linguistics	Azerbaijan	sevinc.novuzqizi@yandex.com
<i>Baba MAHERREMLI</i>	<i>Assoc. Prof. Dr.</i>	Azerbaijan National Academy of Science Institute of Linguistics	Azerbaijan	baba_magerramli@mail.com
<i>Minavar HABIBULLAH</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Minzu University For China	China	minawar11@aliyun.com

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

Baba MEHERREMLİ, *Azerbaijan National Academy of Science Institute of Linguistics, Azerbaijan*

Sevinc ELİYEVA, *Azerbaijan National Academy of Science Institute of Linguistics, Azerbaijan*

Nigiar İSGANDAROVA, *Sumqayit State University, Azerbaijan*

Nataliya TROFİLOVA, *“Angel Kanchev” University of Ruse, Bulgaria*

Aynel MEŞADİYEVA, *Azerbaijan National Academy of Science İNSTITUTE OF LINGUISTICS
named after Nasimi, Azerbaijan*

ALİ DUYMAZ, *Balıkesir University, Turkey*

PUBLICATION POLICIES

1. All manuscripts proposed to the **Homer** should not be previously published or submitted for publication elsewhere. The studies or their summaries which were presented in a conference or published can be accepted if it is stated in the manuscript before. Besides that if the study is supported by an institution or produced from a thesis, this must be footnoted on the title. If the studies were wanted to be revoked by any reason, it is needed to apply to the admin with a letter. Publication committee considers that the authors will keep the rules as editorial principles and author guidelines.
2. *The manuscripts sent to **Homer** are controlled with "iThenticate" screening program in terms of having plagiarism.* If there is no plagiarism, they are sent to referees. But if there is a plagiarism, these manuscripts are sent back to writers without sending referee.
3. Publication Committee entitled to reject the manuscripts if not conformable with the conditions concerning the orthography and grammar or return back to the authors for correction or reform them. All manuscripts submitted to **Homer** are sent to at least **two referees** after the initial review of the editorial board with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the different referees, the manuscript is sent to a **third referee**. The reviewers are not apprised of the authors' names or institutions in the submitted manuscript; and authors are not told the identity of the referees.
4. Manuscripts are sent to online Manuscript Submission System and Information about the referee process for your manuscripts is given through Online Manuscript Submission System. Reviews can also be seen through this system from the following link " <http://ratingacademy.com.tr/journals/index.php/JoA/user/register> "
5. Manuscripts are wellcomed both in **Turkish** and **English**. Turkish manuscripts are required English title and abstract.
6. The author's name, surname, title, institution, phone number and e-mail address must be added.
7. Copyright (printed or electronic) of the manuscripts are belong to **Homer**.
8. **No copyright payment.**
9. The responsibility of the idea exists in the published articles belongs to the authors
10. No article processing charges

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
2. **Homeros Journal'a** sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm tespit edilen makaleler hakeme yollanmadan yazara iade edilir.
3. Yayın kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yayın kurulunun uygun gördüğü en az **iki hakem** tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler **üçüncü bir hakeme** gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur.
4. Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme Anasayfada yer alan "**Makale Gönder/Takip**" linkinden ulaşılabilir. Sözkonusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.
5. Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir. Türkçe makalelerin İngilizce başlığı ve özeti bulunmalıdır. Türkçe makalelerin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne ve Yeni Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.
6. Makale gönderen yazar; ad ve soyadını, akademik ünvanını, çalıştığı kurumu, telefon numarasını, elektronik posta adresini, varsa çalışmasını destekleyen kurumu belirtmelidir.
7. Yayımlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
8. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**. Yayımlanan makalelerin teelif hakkı Dergiye aittir.
9. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
10. Makale İnceleme ücreti yok

ETHICAL GUIDELINES

Homeros is committed to meeting and upholding standards of ethical behaviour at all stages of the publication process. It strictly follows the general ethical guidelines provided by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) and Cambridge Journals Ethical Standards and Procedures. Depending on these principles and general publication requirements, editors, peer reviewers, and authors must take the following responsibilities in accordance to professional ethic and norms. The proper and ethical process of publishing is dependent on fulfilling these responsibilities

The Responsibilities of Editor(s)

- ❖ The editor in chief and relevant editor(s) should acknowledge receipt of submitted manuscripts to the authors within ten days. The editor in chief and relevant editor(s) have responsibility in order to determine which of the submitted manuscripts could be published.
- ❖ Editors should adopt editorial policies that encourage maximum transparency, complete, impartial and honest reporting
- ❖ The submitted manuscripts will be controlled by the editor and the associate editor(s) in case of the plagiarism possibility. In this stage, the detected plagiarized manuscripts by the The editor in chief and relevant editor(s) will be rejected by the editor and associate editor(s). No way that the plagiarized manuscripts will be taken in the consideration process.
- ❖ The unpublished data and method in the submitted manuscripts should not be exploited/use by anyone in her/his study without the written permission of the author.
- ❖ The submitted manuscripts should be evaluated in accordance to the framework of solely intellectual norms in regardless of social, religious, cultural, economical background.
- ❖ The submitted manuscripts should not be disclosed no one other than the reviewer, the publisher, the editor assistants and the author(s) of such manuscripts by The editor in chief and relevant editor(s).
- ❖ When obtained interest struggle/conflict among the submitted manuscripts and other author(s) and/or institution, such submitted manuscripts should be recuse himself or herself from the review process.
- ❖ The final decision concerning the acceptance or rejection of the submitted manuscripts belongs to the editor in chief. This situation will be decided with reference to the originality and significance of the submitted manuscripts.
- ❖ The editor in chief should not oblige the authors to cite any articles or papers in the journal as the submitted manuscripts of the authors to be able to accept in the journal.

The Responsibilities of Reviewer(s)

- ❖ The reviewers have responsibility to the editor to inform the editor and the associate editors regarding the review process of the submitted manuscript in case the reviewers do not feel enough qualified in order to review the assigned manuscript of if they cannot complete the review process on time.
- ❖ The reviewers should complete her/his task in the respect to principle of secrecy. Reviewers should not share or discuss any data regarding the submitted study with no one except the editors.

- ❖ The reviewer should not disclose and share any data/content and opinions of the submitted manuscripts and should not use personal interest. Furthermore, the reviewers should not use any data of the unpublished paper.
- ❖ The criticism of the reviewers should be based on objective and scientific perspective and also the reviewers should avoid from personal criticism against the author(s). The reviewers are supposed to support her or his opinions by providing clear and tangible proofs.
- ❖ If the reviewers detect any similarities between the assigned manuscript and another published articles in the journal or in an another journal, they are supposed to notify the editor about this situation.
- ❖ The reviewers should not take any part in evaluation process of the submitted manuscripts with author(s) who have competition, cooperation or other kind of relations or links.
- ❖ Reviewers should conduct the work they agree to evaluate on time.

The Responsibilities of the Author(s)

- ❖ The author(s) should not send the same study manuscript to more than a/one journal simultaneously.
- ❖ The authors should gather the data relating the studies in the framework of principle of ethic. The publisher, the editor and the reviewer could demand the raw data from the author(s) which the study is based on.
- ❖ The studies which are sent to the journal should provide details and references/sources in an adequate level. Dishonesty and incorrect statements are unacceptable due to causing unethical principles.
- ❖ The submitted manuscripts should be original and the originality of the study should be ensured by the author(s). If others' papers and/or words are used in the context of the submitted manuscript, the reference should be provided in accordance to appropriate style. Also excerpts should be in an appropriate style in accordance to the writing rules of the journal and scientific ethics. The authorities are supposed to refer to other publishments which effect the essence of their submitted studies.
- ❖ The authors are supposed to notify a conflict of interest, financial sources and foundations if any of them are supported their studies.
- ❖ All the person(s) who contributed to the submitted manuscript in the respect of design, interpretation or implementation should be written on the submitted manuscript. All participations contributed in essence, should be listed respectively. Also apart these persons should be added to the part of "Acknowledgement".
- ❖ If the author detects any flaw or error(s) in the context of the submitted manuscript, the author is responsible to urgently notify this situation to the editor or the publisher in behalf of collaboration in order to correct such error(s) or flaw(s).

YAYIN ETİK KURALLARI

Homeros, yayın sürecinin her aşamasında etik davranış standartlarını benimsemeyi ve bunları yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. Yayın Etik Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Açık Erişim Akademik Yayıncılar Derneği (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) ve Cambridge Journals Etik Standartları ve Prosedürleri tarafından sağlanan genel etik yönergelerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu yönergelerde belirtilen ilkelere ve genel yayın şartlarına bağlı olarak, mesleki ve etik standartlara göre editörler, hakemler ve yazarlar aşağıdaki sorumlulukları almalıdır. Yayın sürecinin düzgün ve etiğe uygun şekilde işlemesi bu sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır.

Editörlerin Görevleri

- ❖ Baş editor ve ilgili editörler, dergiye yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların, 10 gün içinde, değerlendirmeye alınıp alınmadığını yazara bildirmelidir. Editör ve yardımcı/alan editörleri gönderilen çalışmaların hangilerinin yayınlanması gerektiğine karar vermekten sorumludur.
- ❖ Editörler dürüst, tarafsız, şeffaf ve bütünlük arz edici bir editorial politika izlemelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar Baş editör veya ilgili editörler tarafından öncelikle intihal ihtimaline karşı kontrol edilmelidir. Bu aşamada intihal ihtimali olan çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından reddedilir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalarda yer alan yayınlanmamış yöntem ve bilgiler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın hiçbir kimse tarafından kendi çalışması içinde kullanılmamalıdır.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar; yazarların sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri ile dini inançları göz önüne alınmaksızın, sadece entelektüel değerleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından çalışmanın yazar(lar)ı, hakemleri, yardımcı/alan editörleri ve yayıncı dışında hiç kimseye ifşa edilmemelidir.
- ❖ Baş editor ve ilgili editörlerin dergiye gönderilen çalışmaların başka bir yazar ve/veya kurum ile çıkar çatışmasının olduğunu tespit etmesi halinde, çalışma yayın/değerlendirme sürecinden çekilmelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmaların kabulü veya reddi ile ilgili son görüş baş editöre aittir. Editör çalışmanın özgünlüğü ve önemi gibi hususları dikkate alarak kararını vermelidir.
- ❖ Baş editör, dergiye gönderilen çalışmaların kabulü için yazarlara dergideki herhangi bir makaleye veya başka bir çalışmaya atıf yapması konusunda telkinde bulunmamalıdır.

Hakemlerin Görevleri

- ❖ Editör veya yardımcı editörler tarafından kendisine değerlendirme için gönderilen çalışmayı değerlendirme konusunda çalışma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığını hisseden ya da ivedi bir değerlendirme yapamayacak durumda olan bir hakem, editörü bu durumdan haberdar ederek değerlendirme görevinden ayrılmalıdır.
- ❖ Hakemler, gizlilik ilkesine riayet ederek değerlendirmesini yapmalıdır. Editörler dışındaki kişilere çalışmalar gösterilmemeli ve başkalarıyla çalışma hakkında tartışma yapılmamalıdır.
- ❖ Hakemler, inceleme sürecinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklı bilgi ve fikirleri gizli tutmalı ve kişisel çıkarı için kullanmamalıdır. Ayrıca hakemler, değerlendirmesini yaptığı ve henüz yayınlanmamış çalışmanın verilerinin herhangi bir parçasını kullanmamalıdır.

- ❖ Hakem eleştirileri nesnel olarak yapılmalıdır. Yazara karşı hiçbir kişisel eleştiri yöneltilmemelidir. Hakemler, fikirlerini açık biçimde destekleyen argümanlarla ifade etmelidir.
- ❖ Hakemler değerlendirilen çalışmanın daha önce yayınlanmış başka bir çalışma ile arasında esaslı bir benzerlik veya örtüşmeyi tespit etmeleri halinde, durumu editöre iletmelidirler.
- ❖ Hakemler, yazarı ile aralarında rekabet, işbirliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar bulunduğunu tespit ettiği çalışmaları değerlendirmemelidir.
- ❖ Hakemler çalışmaları kendilerine verilen süre içinde, zamanında değerlendirmelidir.

Yazarların Görevleri

- ❖ Yazar(lar), aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye göndermemelidir.
- ❖ Yazarlar çalışmalarına ilişkin verileri etik ilkeler çerçevesinde toplamalıdır. Yayımcı, editör ve hakem, çalışmanın dayanağını oluşturan ham verileri yazar(lar)dan talep edebilir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar, yeterli düzeyde kaynak bilgisi ve ayrıntı içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler etik olmayan durumlara yol açacağından kabul edilemez.
- ❖ Yazarlar tarafından dergiye gönderilen çalışmalar özgün olmalı ve çalışmanın özgün olduğu garanti edilmelidir. Eğer gönderilen çalışmalarda başkalarının çalışmalarını ve/veya kelimeleri kullanılıyorsa uygun bir şekilde atıf yapılmalıdır. Ayrıca yapılacak alıntı da bilimsel etik ve dergi yazım kurallarına uygun olmalıdır. Yazarlar gönderdikleri çalışmalarının esasını etkileyen önceki yayınlara atıf yapmak zorundadır.
- ❖ Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmanın tasarımına, uygulanmasına veya yorumuna katkı sağlayan her kişi, çalışmada belirtilmelidir. Önemli katkıda bulunan tüm katılımcılar ilk yazarı takiben listelenmelidir. Bunun dışındaki kişiler ise çalışmanın “Teşekkür(Acknowledgement)” kısmına ilave edilmelidir.
- ❖ Yazar, dergide yayınlanmış çalışması içerisinde önemli bir yanlışlık veya kusur tespit ederse, bu durumu acil olarak dergi editörüne veya yayıncıya bildirmek ve mevcut yanlışlığın veya kusurun düzeltilmesi için editörle işbirliği yapmak yükümlülüğündedir.

AUTHOR GUIDELINES

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page.
2. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
3. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords under the abstract, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
4. No footer, header or page numbers required.
5. The manuscript language can be **Turkish, Azerbaijane, English and Russian**.
6. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
7. At most **5 key** words must be written below the abstract.
8. **Abstract** and key words must be written in Times New Roman 10 font size and single spaced. It should be in italic letters.
9. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
10. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
11. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
12. **All the tables, figures and graphs** must be headlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bond letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
13. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
14. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERANCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
 - i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis. Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...
 - ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .
The last studies (Pınar 2003: 12)...
 - iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written. Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...
 - iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by "et al."
...asserted by Öztoprak et al.. (1999)
 - v. If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.
...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)
 - vi. If the resource is anonymous the word "anon" must be used.
...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occurred in the region affect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet, etc. should be in italic and bold letters.

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writer's name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (IMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

References must be prepared as below:

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

xv

Conferences:

SURNAME, NAME , Publication Year , Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing , Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME,NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University, [http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide to citing internet sourc.html](http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide%20to%20citing%20internet%20sourc.html), [Date Accessed: 4 November 2002].

YAZAR REHBERİ

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şekilde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmemektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Orjinal dildeki başlık, Orjinal dildeki özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin altında anahtar kelimeler ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe, Azerice, Rusça** ya da **İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** eklenmelidir
8. Özetler ve anahtar kelimeler Times New Roman 10 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.
9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.
10. Başlıklar, özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır.
11. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
12. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.
13. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.
14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

ii. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

iv. İkidenden fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa “anon” ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir.

ix. İnternette alınmış kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003)

x. Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

Kaynakça Times New Roman, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve aslı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirilerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Kitap adı, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, Derginin Adı, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, Konferans Kitapçığının Adı, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Tezin Adı, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, Başlık, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University, http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

HOMEROS

E-ISSN: 2667-4688

Volume / Cilt: 2

Issue / Sayı: 3

Year / Yıl: 2019

CONTENT / İÇİNDEKİLER

Referred Manuscripts / Hakemli Makaleler

xviii

A TALE OF TWO STATES: DEEP AND PARALLEL STATES IN SHAKESPEARE'S JULIUS CAESAR

Fehmi TURGUT61-70

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏHSİL PARADİQMASININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ KONSEPSİYASININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

KEY FEATURES OF THE CONCEPT OF PEDAGOGICAL PARADIGM IN THE EDUCATION SYSTEM

Gunay NAZAROVA.....71-82

DEYİM VE İKİLEME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN IDIOM AND REITERATIVE

Necmi AKYALÇIN83-94

YUNAN MİTOLOJİSİ'NE PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM

A PSYCHOANALYTIC APPROACH TO GREEK MYTHOLOGY

Işık ALBASAN95-102

USE OF SOME TURKISH BORROWINGS IN ALBANIAN LANGUAGE

KEY FEATURES OF THE CONCEPT OF PEDAGOGICAL PARADIGM IN THE EDUCATION SYSTEM

Olger BRAME & Albina PAJO103-110

TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN SOSİOMƏDƏNİ ASPEKTLƏRİ

SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF QUALITY MANAGEMENT OF EDUCATION

Müslüm NƏZƏROV.....111-124

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 3, 2019, pp. 61-70

E - ISSN: 2667-4688

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.008>

Araştırma Makalesi/Research Article

A TALE OF TWO STATES: DEEP AND PARALLEL STATES IN SHAKESPEARE'S JULIUS CAESAR

Fehmi TURGUT *

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, TURKEY,
E-mail: feturgut@ktu.edu.tr, feturgut@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-9065>

Geliş Tarihi: 4 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 23 Temmuz 2019
Received: 4 July 2019; Accepted: 23 July 2019

ABSTRACT

Re-reading of Shakespeare has undergone significant transformations in the last few decades, for Shakespeare's plays always have something to say about the time they are read. The strong relationship between drama and political sciences is another factor for Shakespeare adaptations and appropriations. Instead of speaking about specific events describing the way they occur, Shakespearean plays reveal truths behind the so-called and perceived truths, not what is visible but what is invisible, not what happens but what could happen, focusing on historical, political and sociological probabilities and prophecies. Shakespeare's plays are a storehouse for such probabilities and prophecies. In his Roman tragedies, Shakespearescripted many ideas, probabilities and prophecies about the concepts of state and politics, which seem to belong to our own modern times. This study aims to reread Shakespeare's Julius Caesar on the basis of political context with reference to two contemporary political concepts: deep state and parallel state.

Keywords: Shakespeare, Julius Caesar, politics, deep state, parallel state.

1. INTRODUCTION

To the conventional ways to approach a Shakespearean play- namely those dwelling on his genius as a poet and dramatist, his unequalled and seminal command over the dramatic style and the English language that perfectly decorates this style, the power of imagination he exercised over his verse, his aplomb and skill in creating eternally complex characters and plots, social research has added a new one: politics. This is neither accidental nor strained. According to Eyre and Wright (2000), politics fascinates Shakespeare very much. They put it that Shakespeare depicts a world of secular power with an enthusiastic curiosity, with a very highly developed sense of the workings of bureaucratic body of the governments and power struggles to rule these governments. Bloom and Jaffa (1964) consider Shakespeare as a political dramatist and claim that modern society and modern researchers need to recognize his ideas and beliefs in order to find both sources of and solutions to moral, social and political problems of contemporary world. The premise was that political and philosophical approach help provide a necessary perspective and agenda in order to understand the problems of man and the contemporary world with reference to Shakespearean heroes and the worlds they lived in. Kidnie defines the nature of the necessary perspectives as follows: "... a play for all that it carries the rhetorical and ideological force of an enduring stability, is not an object at all, but rather a dynamic process that evolves over time in response to the needs and sensibilities of its users" (2009: 2). Thus, this study aims to provide one of these perspectives that will help political minds with their understanding of what is performed on the stage of politics in *Julius Caesar*.

Shakespeare's interest in politics and state affairs became a focal point especially in the nineteenth century when social and political sciences started to coin new terms and concepts to look for in the political worlds Shakespeare created on his stage. With the introduction of New Historicism and Cultural Materialism into literary criticism, and with the use of Critical Discourse Analysis in dramatic texts, it has become clear to the critical minds that the plays hide political, ideological and sociological codes not only of their time but also of the modern times. Contemporary Shakespeare criticism deals with these codes with reference to words, terms and concepts that have been recently coined to define these codes. Murley and Sean explain the very political nature of Shakespeare's plays as follows:

Political science is becoming ever more reliant on abstract statistical model and almost divorced from human judgement, hope, and idealism. William Shakespeare offers the political scientists an antidote to this methodological alienation, this self-imposed exile from the political concerns of citizens and politicians. Shakespeare... presents his characters as rulers, citizens, and statesman of the most famous regimes, governed by their respective law and shaped by their respective political and social institutions. The actions, deliberations, mistakes, and successes of his characters reveal the limitations and strengths of the regime, whether they be Athens, Rome, and England. (2006: 268)

It is for this reason that with each new political, sociological and economic, philosophical and ideological term and concept, critics have invented a new Shakespeare: Shakespeare the royalist, Shakespeare the republican, Shakespeare the capitalist, the libertarian, the stern moralist, the sentimentalist, the champion of women's rights, the scourge of the Spanish, the lover of all mankind, the lover of men... Marxist Shakespeare, classist Shakespeare, aesthetic and pathetic, Ricardian, Stoppardian – Shakespeare the radical preacher, the Sunday-school teacher, the Technicolor multiplex Hollywood feature (Taylor, 1991).

To understand both the ancient, and thus the modern world and life, the twentieth and twenty-first century literary criticism saw an immense upsurge in the interest in the olden texts, which brought an avant-gardist perspective to literary criticism since it led historians and critics

of political thought, and also sociologists, to turn their faces to old great works of drama. It is for this reason that those who study Shakespearean texts employ a considerable number of modern political, sociological, ideological, and even psychological terms and concepts in their analyses. Two of these concepts which this study aims to uncover are 'deep state' and 'parallel state'. The study tries to reinvigorate Shakespeare's *Julius Caesar* with a focus on these two contemporary political terms, which have been used to define some invisible, informal and illegal structures and power networks in what Althusser (1971) calls as state apparatus. This implies that Shakespeare's plays do not just include only some frozen and archaic terms and concepts as the inheritances of past cultures, but also some other terms and concepts that help define and explain the very nature of the contemporary politics. Such appropriations and adaptations provide the contemporary scholars with a broad view of political practices that accommodate some foundational questions as to how power struggles happen within state spheres, and with the opportunity to understand, absorb and represent the conventional political events of the known political world and the assumed written and unwritten rules and principles governing that world.

2. CONCEPTS OF DEEP STATE AND PARALLEL STATE

Concepts of 'deep and parallel state' are not among those relevant strategic concepts used in modern formal state constitution but are some very specific but hidden and informal articulations of structural elements and entities that find their so called legitimacy in some political, economic and judiciary imaginaries in a state system (Lofgren, 2016). Grandin (2017) argues that the term was first used by Francis Bacon who referred it to God's command over man in the world, which implies the deepest of deep states, one that is obscure and invisible. Glennon (2015) calls it double government and disguised republic. Actually, it was first coined as a concept in politics and governmental affairs in Turkey: *derin devlet*, to refer to any underground organizations, groups and crime elements serving and acting as a means to eliminate any threat to the establishment (Blunden, 2014; Filkins, 2012). From Bacon's era to modern times, during which very few things have remained unchanged, one can see that there is hardly any difference in the definition, understanding and conception of deep state. Friedman (2017) explains the term as follows:

There is something ominous-sounding in the deep state. It implies that beneath constitutionally ordained systems and principles, there is a deeper and more potent power in control of the nation. It implies a unified force deeply embedded in the republic that has its own agenda and the means to undermine the decisions of elected presidents and members of its power derives from control of the mechanisms of power and being invisible. The deep state is, in fact, a very real thing. It is, however, neither a secret nor nearly as glamorous as the concept might indicate. It has been in place since 1871 and continues to represent the real mechanism beneath the federal government, controlling and frequently reshaping elected officials' policies. This entity is called the civil service, and it was created to limit the power of the president. (1-2)

This comprehensive definition guarantees a very successful analysis of the existence of any deep state in any given country. This study rereads Shakespeare's *Julius Caesar* through the lenses planted in Friedman's words.

3. DEEP AND PARALLEL STATES IN JULIUS CAESAR

In *Julius Caesar*, Shakespeare depicts Rome not only as London of his time or any other city or country but as a symbol of a microcosm as well. In this microcosm, from international relations to domestic and individual relations, from love and hate to hypocrisy and loyalty, all human actions are made apparent by Shakespeare. Shakespeare lets his characters play a political balance game in which every player must take his steps very carefully. The play is a

good example of what happens to a country whose leaders are trapped into a political conflict and a state of confusion where the game of politics is not played with the rules of politics. Unscrupulous power competitions, low-quality political criticism, envy of one another's power and authority, political manipulations and polarizations, egotism, false alliances, power-hunger, conspiracies and plots, all appear in any society very much similar to how Shakespeare depicts them in *Julius Caesar*. Moreover, what makes the play timeless and universal is the fragile dynamics and nature of politics. This fragility is due to such groups of politicians who often go unnoticed since they want to exercise power discreetly, just standing behind a veil of propaganda that weakens and undermines the state's legitimate authority. The very first scene of the play includes the very first signs of such a group:

When commoners say they meet in the street to rejoice Caesar's triumph, Marullus and Flavius, two conspirators against Caesar, say:

Marullus

Wherefore rejoice? What conquest brings he home?
What tributaries follow him to Rome,
To grace in captive bonds his chariot-wheels?
You blocks, you stones, you worse than senseless things!
O you hard hearts, you cruel men of Rome,
Knew you not Pompey? Many a time and oft
Have you climb'd up to walls and battlements,
To towers and windows, yea, to chimney-tops,
Your infants in your arms, and there have sat
The livelong day, with patient expectation,
To see great Pompey pass the streets of Rome:
And when you saw his chariot but appear,
Have you not made an universal shout,
That Tiber trembled underneath her banks,
To hear the replication of your sounds
Made in her concave shores?
And do you now put on your best attire?
And do you now cull out a holiday?
And do you now strew flowers in his way
That comes in triumph over Pompey's blood? Be gone!
Run to your houses, fall upon your knees,
Pray to the gods to intermit the plague
That needs must light on this ingratitude.

Flavius

Go, go, good countrymen, and, for this fault,
Assemble all the poor men of your sort;
Draw them to Tiber banks, and weep your tears
Into the channel, till the lowest stream
Do kiss the most exalted shores of all. (I.I. 32-60)

This is also the first sign of a very influential corporate faction with no constitutional authority whatsoever that aims to exercise power against or in parallel to the existing state power, which is a type of de facto power (Brisco, 2008). Marullus and Flavius' offensive insolence to the plebeians is also the sign of corporate elitism, which is one of the characteristics

that go through Deep and Parallel States. This dialogue can be taken as an extension of an invisible authority that wants to penetrate and reside in social groups.

Claiming to be binary choice for the ruling, political and military elites-whether be they elected or unelected- try hard to control almost all mechanisms in a political system (Lofgren, 2016). For a group like this that exercises the power of deep and parallel state within the normal state structure to gain societal and political legitimacy, a campaign to discredit the existing government or power is of vital importance. The role Marullus and Flavius play in *Julius Caesar* is of this kind: a perception operation claiming that Julius Caesar wants to be an emperor, a threat against the republican characteristics of the Rome. Cassius, who is very good at probing into the minds and hearts of his fellow men to understand and provoke their hidden motives, believes that the real guards of the republic are the noble men of the Rome. He also dislikes his subservient role in the Roman establishment and believes that he is as bold, patriotic and efficient as Caesar:

Cassius

I was born free as Caesar; so were you:
We both have fed as well, and we can both
Endure the winter's cold as well as he:
For once, upon a raw and gusty day,
The troubled Tiber chafing with her shores,
Caesar said to me 'Darest thou, Cassius, now
Leap in with me into this angry flood,
And swim to yonder point?' Upon the word,
Accoutred as I was, I plunged in
And bade him follow; so indeed he did.
The torrent roar'd, and we did buffet it
With lusty sinews, throwing it aside
And stemming it with hearts of controversy;
But ere we could arrive the point proposed,
Caesar cried 'Help me, Cassius, or I sink!'
I, as Aeneas, our great ancestor,
Did from the flames of Troy upon his shoulder
The old Anchises bear, so from the waves of Tiber
Did I the tired Caesar. And this man
Is now become a god, and Cassius is
A wretched creature and must bend his body,
If Caesar carelessly but nod on him.
He had a fever when he was in Spain,
And when the fit was on him, I did mark
How he did shake: 'tis true, this god did shake;
His coward lips did from their colour fly,
And that same eye whose bend doth awe the world
Did lose his lustre: I did hear him groan:
Ay, and that tongue of his that bade the Romans
Mark him and write his speeches in their books,
Alas, it cried 'Give me some drink, Titinius,'
As a sick girl. Ye gods, it doth amaze me
A man of such a feeble temper should
So get the start of the majestic world
And bear the palm alone. (I.II. 99- 133)

Cassius knows very well that he is in dire need of Brutus' political prestige and authority in the senate. Consequently, after implying that Caesar will be a tyrant he directly appeals to Brutus' senses- those of nobility, patriotism, honour, pride, self-esteem, and responsibility:

Cassius

Men at some time are masters of their fates:
The fault, dear Brutus, is not in our stars,
But in ourselves, that we are underlings.
Brutus and Caesar: what should be in that 'Caesar'?
Why should that name be sounded more than yours?
Write them together, yours is as fair a name;
Sound them, it doth become the mouth as well;
Weigh them, it is as heavy; conjure with 'em,
Brutus will start a spirit as soon as Caesar.
Now, in the names of all the gods at once,
Upon what meat doth this our Caesar feed,
That he is grown so great? Age, thou art shamed!
Rome, thou hast lost the breed of noble bloods!
When went there by an age, since the great flood,
But it was famed with more than with one man?
When could they say till now, that talk'd of Rome,
That her wide walls encompass'd but one man?
Now is it Rome indeed and room enough,
When there is in it but one only man.
O, you and I have heard our fathers say,
There was a Brutus once that would have brook'd
The eternal devil to keep his state in Rome
As easily as a king. (I.II. 140- 162)

Members of a deep state derive their legitimacy within that existing system in exerting a coup or assassination and instigating illegitimate interventions (Söyler, 2015). Cassius claims that this legitimacy comes from the thread Caesar poses to the republican system: "*That her wide walls encompass'd but one man? /Now is it Rome indeed and room enough, /When there is in it but one only man*" (I.II. 156-158). The perception operation led by Cassius is not over yet. He sends a letter to Brutus in which he implies Caesar's Rome is corrupted and that there must be another Rome:

Brutus

Opens the letter and reads:
'Brutus, thou sleep'st: awake, and see thyself.
Shall Rome, & c. Speak, strike, redress!
Brutus, thou sleep'st: awake!'
Such instigations have been often dropp'd
Where I have took them up.
'Shall Rome, & c.' Thus must I piece it out:
Shall Rome stand under one man's awe? What, Rome?
My ancestors did from the streets of Rome
The Tarquin drive, when he was call'd a king.
'Speak, strike, redress!' Am I entreated
To speak and strike? O Rome, I make thee promise:
If the redress will follow, thou receives
Thy full petition at the hand of Brutus! (II.I. 48-60)

In the end, Marcus Brutus cannot endure the pressures led by the conspiracy campaigns and he accepts to act to remove a tyrant in defence of freedom that is very vital for the Roman blood and of the Republican spirit of the Rome (Pelling, 2006): “*It must be by his death: and for my part, / I know no personal cause to spurn at him, / But for the general...*”(II.I. 10-12)

According to some historians, the number of senators involved in the assassination of Julius Caesar is not small for it is a dangerous mission to kill Caesar to remove him from the office and save the Roman Republic for any failure would make them traitors. It requires another state establishment, a deep and parallel state. Cassius forms this deep and parallel state with great aplomb with the mind of a politician and with the heart of an implacable enemy of Caesar. He organizes a group of conspirators made up of the old enemies of Caesar - friends and supporters of Pompey, once Cesar's friend but later his opponent, those who seemed to be friends of Caesar but dislike many of his policies, idealists and conservatives, in short a large group of people who, under normal circumstances, will and cannot get united round an ideal. Most of these people, except Brutus, know very well that they are important but not valuable or efficient. Their importance comes from the statues they hold which they inherited from their families, from oligarchy or from plutocracy. When Cassius cries “... *Age, thou art shamed! / Rome, thou hast lost the breed of noble bloods!*” (I.II. 151-152), he deeply expresses his fear of loss of the status quo. This fear is among the most important and the strongest motivations and bases of deep and parallel state organizations.

When the Roman senate was waiting for Caesar on March 15, 44 B.C., most of the senators, Parenti says, did not guess the session would be an eventful one that would change the flow of the history, and then he asks two burning questions: “Was it a tyrannicide or treason? Why did a coterie of senators assassinate their fellow aristocrat?”(2003: 1). The word ‘coterie’ applies to what this study calls as ‘deep and parallel states’. Contrary to the common idea that the senatorial assassins are to restore republican liberties and remove a despotic ruler, Parenti comes up with an answer which is in line with what this study suggests: ‘The Senate aristocrats killed Caesar because they perceived him to be a popular leader who threatened their privileged interests (2)’. The reason seems to be a paranoiac, maniacal schizophrenic envy of Caesar; his popularity and power:

Brutus

Another general shout!
I do believe that these applauses are
For some new honours that are heap'd on Caesar.

Cassius

Why, man, he doth bestride the narrow world
Like a Colossus, and we petty men
Walk under his huge legs and peep about
To find ourselves dishonourable graves. (I.II.133-139)

Considering the critical role he played in the transformation of the Roman Republic to an Empire, his populist tactics, plans to restore the financial system to overcome economic stability, new codes that regulated the Roman citizenship, Julius Caesar was strong-willed to destroy the balance of power in the city of Rome.

4. CONCLUSION

In Hamlet, referring to the actors, Shakespeare says, “*Do you hear, let them be well used; for/they are the abstract and brief chronicles of the time*” (2.2.524-525). In Shakespeare's plays, the term ‘time’ does not mean any limited time; it includes the past, the present and the future. Thus, the political conventions Shakespeare created in the plays can be applied to all

times. In *Julius Caesar*, Shakespeare created a micro world in which a semi-military coup was portrayed with its clearest way: with its motivations, its latent and manifest causes and guises, its co-conspirators, and its consequences. It has always followed almost the same way all across the world as Shakespeare depicted it in *Julius Caesar*. Although the common idea among US political circles is that there is no American Deep State, what has been happening in the United States of America after Donald Trump moved to the Oval Office are very interesting. In an article published in the New Yorker, Remnick (2017) rejects the idea that there is American Deep State and claims that Washington's problem is not a deep state conspiracy against the president; but the president himself. The discourse seems to be similar in *Julius Caesar*. This is a common discourse deep state operators use to hide their personal interests and inject in people's minds the impression that there is a threat to the establishment. It is the same in *Julius Caesar*: the problem is Caesar himself not the conspirators and their plotting: "It is no matter; let no images/Be hung with Caesar's trophies. I'll about,/ And drive away the vulgar from the streets/These growing feathers pluck'd from Caesar's wing/Will make him fly an ordinary pitch,/Who else would soar above the view of men/ And keep us all in servile fearfulness. (I.I.68-74)".

Remnick (2017) defines the qualities of a deep state as follows: clandestine and secret, involving military and intelligence officers, civilian allies, protecting the status quo, surveillance, ties to big business tycoons, coups, assassinations. These qualities do exist in *Julius Caesar*. Cassius exploited Brutus to fill a deep gap in his plot just to attain political and military alliance. As has happened in history, such alliances that aim to impose their own values and policies on the legitimate ruling group has always been warped and self-destructive. No accountability and no legal limit exist in such deep and parallel state operations as in *Julius Caesar* for everything is based on self-interest, justified through an assertion of patriotism and the national interest for the players (Giraldi,2015). Because of the oppressive desire the politicians hold to bring down Caesar, an empire is thrown into chaos, which means such operations make deep black holes in political systems. After the assassination of Julius Caesar, either as a sign of guilt or of the need for washing the blood in their hands, hearts and minds, Cassius says "How many ages hence/Shall this our lofty scene be acted over/In states unborn and accents yet unknown" (3.1.112-114), which is a prophecy that makes the play timeless and universal for the history of politics is full of such assassinations. As Garber(2004) puts it, Shakespeare's *Julius Caesar* can be a good subject of study in classes where political sciences and state affairs are studied. Beard (2015) justifies what Garber says in her seminal book *Why Ancient Rome Matters* arguing that Ancient Rome provide us with the necessary language we can use in our understanding of the modern times and the modern world. Shakespeare' Roman Tragedies are a storehouse for such a language.

The assassination of Caesar after a very perfect perception operation by Cassius and his fellow men is an ancient version of deep and parallel state operations. The study argues that deep state and parallel state operations in the play aim to impede the transformation of state affairs and keep the status quo desired by the conspirators. The study also contends that, like all other olden texts, re-reading of Shakespearean texts on the basis of contemporary political context and concepts help understand the contemporary political agenda across the world.

REFERENCES

- ALTHUSER, Louis(1971). Ideology and ideological state apparatus. In L. Althuser (Ed.), *Lenin and Philosophy, and Other Essays*. New York: Monthly Review Books, . Print. (Google Scholar)
- BEARD, Mary(2 October 2015). 'Why Ancient Rome Matters to the Modern World'. The Guardian. Retrieved from: <https://www.the-guardian.com>.
- BLOOM, Allanand JAFFA, Harry V., *Shakespeare's Politics*, New York: Basic Books Inc. 1964. Print. (Google Scholar)
- BLUNDEN, William A. (2014) Why the deep state always wins: The Zero-Sum Game of Perpetual War. <https://dissentvoice.org/2014/09/why-the-deep-state-always-wins/>
- BRISCO, I. (2008), *The Proliferation of the "Parallel State"*, Madrid: FRIDE
- EYRE, Richardand WRIGHT, Nicholas.*Changing Stages: A View of British Theatre in The Twentieth Century*, London: Bloomsbury. 2000. Print. (Google Scholar)
- FILKINS. D. "The Deep State," *New Yorker*, March 12, 2012
- FRIEDMAN, George. "The Deep State", *Geopolitical Futures*. March 15, 2017.<https://geopoliticalfutures.com/the-deep-state/>. Print. (Google Scholar)
- GARBER, MarjorieB. *Shakespeare after All*. New York: Anchor Books. 2004. Print. (Google Scholar)
- GIRALDI, Phillip. *Deep State America*. *The American Conservative*, July 30. 2015.Print. (Google Scholar)
- GLENNON, MichaelJ. *National Security and Double Government*. New York: OUP. 2015. Print. (Google Scholar)
- GRANDIN, Greg. "What Is the Deep State?" *The Nation*. 17 Feb. 2017. para. 1. Print. (Google Scholar)
- KIDNIE, Margaret Jane, *Shakespeare and the Problem of Adaptation*, New York: Routledge, 2009. Print. (Google Scholar)
- LOFGREN, Mike. *The Deep State: the Fall of the Constitution and the Rise of a Shadow Government*, New York: Penguin Books. 2016. Print. (Google Scholar)
- MURLEY, John. A. and SEAN, Sutton D. *Perspectives on Politics in Shakespeare*, Lanham: Lexington Books, 2006. Print. (Google Scholar)
- PARENTI, Michael. *The Assassination of Julius Caesar: A peoples History of Ancient Rome*, NY: The New Press. 2003. p. 1. Print. (Google Scholar)
- PELLING, Christopher. *Caesar Then Caesar Now*, in Maria Wyke (Ed.) *Julius Caesar in Western Culture*, Blackwell Publishing: Oxford, 2006. Print. (Google Scholar)
- REMICK, David. *There is No Deep State*. *The New Yorker*. 2017 Issue, March 20 <http://www.newyorker.com/magazine /2017/03/20/there-is-no-deep-state>).
- SHAKESPEARE, William. *Julius Caesar. The Annotated Shakespeare*. Ed. A. L. Rowse. Vol. III. New York: Clarkson N. Potter, 1978. 141-187.
- SÖYLER, Mehtap. *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*. New York: Routledge. 2015. Print. (Google Scholar)

TAYLOR, Gary. *Reinventing Shakespeare: a cultural history from the restoration to the present*, New York: Oxford University Press, 1991. Print. (Google Scholar)

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 3, 2019, pp. 71-82

E - ISSN: 2667-4688

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.009>

Araştırma Makalesi/Research Article

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏHSİL PARADİQMASININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ KONSEPSİYASININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

KEY FEATURES OF THE CONCEPT OF PEDAGOGICAL PARADIGM IN THE EDUCATION SYSTEM

EĞİTİM SİSTEMİNDE EĞİTİM PARADİGMASININ HAYATA GEÇİRİLMƏSİ KONSEPTİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Gunay NAZAROVA *

* Doktorant, Bakı Slavyan Universiteti, AZƏRBAYCAN

E-mail: gunaynazarova93@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6690-9805>

Geliş Tarihi: 4 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 22 Temmuz 2019

Received: 4 July 2019; Accepted: 22 July 2019

XÜLASƏ

Məqalədə pedaqoji paradiqmanın nəzəri və metodik əsaslarından, tədris prosesində pedaqoji paradiqmanın həyata keçirilməsi üçün metodoloji səviyyənin əsaslandırılmasının əhəmiyyətini müəyyən etməyə imkan verən yollardan bəhs edilir.

Həmçinin paradiqma, elmin əsas bir kateqoriyası olaraq, pedaqogika və təhsilin normativ metodologiyası baxımından nəzəri standartlar, metodlar, normalar və elmi və pedaqoji cəmiyyətdə qəbul edilən dəyər meyarları kompleksində xarakterizə olunur.

Pedaqoji konsepsiyaların qurulması və onların tədris prosesində istifadəsi, təhsil təcrübəsinin təşkili və həyata keçirilməsi proseslərinin tətbiqi, müəllimlərin tələbə və şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqədə olması prosesində fərqliliklərin daha diqqətli şəkildə nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: təhsil, pedaqoji paradiqma, texnokratik paradiqma, pedaqoji konsepsiyalar, tədris prosesi

ABSTRACT

The article deals with the theoretical and methodological basis of the pedagogical paradigm, the ways in which it is possible to determine the importance of the methodological level for the pedagogical paradigm in the teaching process.

Paradigm, as a major category of science, is characterized by theoretical standards, methods, norms and value-criteria complexes accepted in the scientific and pedagogical society in terms of pedagogy and normative methodology of education.

Differences in the process of setting up pedagogical concepts and their use in the educational process, the application of the organization and implementation of educational experience, and the interaction of teachers with students and pupils are considered more closely.

Key words: *education, pedagogical paradigm, technocratic paradigm, pedagogical concepts, teaching process.*

ÖZET

Makalede eğitim paradigmanın teorik ve metodik temellerinden, eğitim sürecinde eğitim paradigmanın hayata geçirilmesi için metodolojik düzeyinin dayandırılmasının önemini belirlemeye olanak veren yöntemlerden bahsediliyor.

Ayrıca paradigma, bilimin temel bir kategorisi olarak, pedagojika ve eğitimin yasal metodolojisi açısından dikkati standartlar, yöntemler, kurallar ve bilimsel ve pedagojik toplumda kabul edilen değer ölçüleri kompleksinde tanımlanmaktadır.

Pedagoji konseptlerin kurulması ve onların eğitim sürecinde kullanımı, eğitim tecrübesinin düzenlenmesi ve uygulanması süreçlerinin uygulaması, öğretmenlerin öğrenci ve öğrencilerle karşılıklı ilişkide olması sürecinde farklılıkların daha dikkatli şekilde gözden geçiriliyor.

Anahtar kelimeler: *Eğitim, Eğitim paradigması, Texnokratik paradigma, Pedagoji konseptler, Eğitim süreci.*

1. GİRİŞ

Müasir cəmiyyətdə baş verən çevrilmə prosesləri sosial inkişaf və təhsilin bir-birindən asılı olduğunu ortaya çıxır və bu, xüsusilə sonrakı dövrün nailiyyətlərini və problemlərini təmin edir. Bəşəriyyətin bütün hədəfləri və dəyərlərinin yenidən təyin edilməsi ilə bağlı olaraq təhsil sisteminin dominant dəyəri postsənaye dövründə, informasiya mədəniyyəti inkişafı ilə artır. Pedagoji elmlər çərçivəsində təhsilin müxtəlif sahələrində eyni zamanda təhsil fenomeninin tədqiqi yeni dövrdə nəzəri anlayışların genişləndirilməsinə gətirib çıxarır.

Sosial inkişafa böyük təsir göstərən təbiətdə, müxtəlif forma və təsirlər fenomeni olan bir kompleks olaraq, təhsil özü siyasi, sosial-iqtisadi və digər amillərin təsirinə məruz qalır.

Azərbaycanın Boloniya müqaviləsinə qoşulması onu ümumi Avropa ali təhsil sahəsinin yaradılmasına gətirib çıxaran prosesdə iştirak etdi. Avropada bu proses universitetlərinin qarşılaşdıqları ali təhsilin problemləri: iqtisadiyyatın qloballaşması, təhsil xidmətlərinin bazarında mübarizə, mütəxəssislərin hərəkətliliyini təmin etmək, ali təhsildə keyfiyyət təminatı sistemlərinin inkişafı və s. kimi xarakterikdir.

Azərbaycanda Boloniya prosesinə uyğun olaraq təhsilin modernləşdirilməsi və ali təhsilin müasir realıqda çox səviyyəli sistemə keçməsi fikri əsaslandırılmış, peşə təhsili üzrə yeni standartların tətbiqi, ictimai peşə təcrübəsinin elmi və metodik dəstəyi nəzərə alınaraq, təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin xarici qiymətləndirmə meyarları və göstəriciləri öyrənilmiş və həyata keçirilmişdir.

Ümumiyyətlə, ideoloji düzəlişin, dünyadakı plüralist viziona keçidinin, kapitalist münasibətlərin sürətli inkişafının Azərbaycanda təhsilin məzmununda yeniliklərə gətirib çıxarmışdır. Bu bir tərəfdən, əldə edilmişləri qorumaq və digər tərəfdən, bazar münasibətlərinin prioritetlərini elan etmək və yeni nəslin Qərbin mədəni davranış modellərinə köçürülməsi kontekstində onu dəyişdirilmiş sosial-iqtisadi təcrübəyə uyğunlaşdırmışdır. Bu, xüsusi olaraq sosial-mədəni təhsildən əməyin mahiyyəti və məzmunu və mədəniyyət sənayesinin ehti-

yaclarını ödənilməsi üçün mütəxəssislər hazırlamaq məqsədi daşıyır. Bu gün sosial-mədəni transformasiyanın əsas məqsədi - fəal şəxsiyyətin cəmiyyətin ən yüksək dəyəri kimi tarixi missiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Bu baxımdan təhsil proqramlarının müəyyən edilmiş standartlarını, kütləvi reproduktiv tədris metodlarını və təhsil fəaliyyətinin təşkili formalarını əks etdirən, təhsilin ənənəvi paradigmasını dəyişən pedaqoji elm və təhsil təcrübəsində fundamental əhəmiyyətə malikdir.

Dövlət təhsil standartları bu gün təhsilin Respublikanın gələcək ehtiyaclarına, şəxsiyyət inkişafına, təhsilin inkişaf prosesinə, sosial proseslərə, mədəniyyətə və istehsalata olan təsirləri nəzərə alaraq, inkişaf etməkdə olan bölgənin tələblərinə əsaslanan qabaqcıl təhsil modelinin tətbiqinə keçməsinə təmin edir. Bütün bunlar XXI əsrin sosial-mədəni təhsili pedaqoji paradigmanı əsaslandırmaq zəruriliyindən irəli gəlir.

Elmin inkişafının hazırkı mərhələsində təhsilin pedaqoji paradigmanın həyata keçirilməsi yolu ilə dəyişən əmək bazarının tələblərinə yönəldilməsinə ehtiyac duyulur. Səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərmək üçün yüksək pedaqoji təhsildə təhsilin inkişafı üçün əsas kimi yeni təhsil və pedaqoji proqramlar və texnologiyaların tətbiqi və tədris mövzusunun prinsipi kimi, təhsilin predmeti olaraq yetkinlik yaşına çatmış şagird peşəkar və şəxsi inkişafa yönəldilmiş və öz səlahiyyətləri sahəsini genişləndirə bilməsi üçün tələb olunur

Yuxarıda göstərilənlər bizə pedaqoji yanaşmanın nəzəri və metodik əsaslarının pedaqoji paradigmanın həyata keçirilməsi üçün metodoloji çərçivə kimi əsaslandırılmasının əhəmiyyətini müəyyən etməyə imkan verir.

1.1. Paradigma anlayışının mahiyyəti və məzmunu

"Paradigma" anlayışı XX əsrin 70-ci illərində elm aləminə daxil olub və ictimai təcrübə sahəsində sürətlə uğur qazanıb. Paradigma (yun.paradeigma- misal, nümunə, model) - müəyyən tarixi dövr ərzində elmi aləmdə qəbul olunmuş, problemin qoyuluşu, həlli və öyrənilməsi modeli, müəyyən tədqiqatın ən ümumi prinsiplərinin anlaşma metodunu və interpretasiya obyektini bildirən əsas elmi baxış, cərəyan deməkdir. Başqa sözlə paradigma–məlum mərhələdə elmi praktikada təcəssüm edən, konkret elmi tədqiqatı müəyyənləşdirən nəzəri və metodoloji ilkin şərtlərin məcmusu. Paradiqma problemləri seçməyin əsasıdır, eyni zamanda tədqiqat vəzifələrini həll etməyin modeli, nümunəsidir. "Paradigma" anlayışı pedaqogika elminə amerikalı tarixçisi T.Kun tərəfindən gətirilib. O, 3 mərhələni fərqləndirmişdir: paradiqma öncəsi, paradiqmanın hakimliyi, elmi inqilab zamanı paradiqma (Kun, 1975: 5). T.Kuna görə paradiqma tədqiqat işində meydana gələn çətinliklərin həllinə kömək edir, elmi inqilab nəticəsində biliyin strukturunda meydana gələn və yeni empirik məlumatların mənimsənilməsi ilə bağlı olan dəyişiklikləri təsbit etməyə imkan verir.

Paradigma – müəyyən elm sahəsində uzun müddət ərzində tədqiqatlara istiqamət verən nəzəri–metodoloji prinsiplər sistemidir. Müəllimlərin uşaq haqqında təsəvvürlərinin əsas xarakteristikası, onun şəxsiyyətinin bütün ideya, məqsəd və vəzifələri haqqında, dövrünə xas olaraq təhsil imkanlarını və dünyanın ümumi mənzərəsini bilavasitə özündə əks etdirməklə kompleks təhsil paradigmasını əhatə edir. Müasir dövr pedaqogikasında təhsil nəzəriyyəsi yeni paradigmanın təşəkkül prosesləri ilə səcyyətlənir. Onlar rəngarəngliyi ilə bir-birindən asılı olaraq mürəkkəb və zidiyyətli əsaslarla nəticələnir. Lakin onların birliyi təhsil təcrübəsində ideya və konsepsiyaların həyata keçirilməsi əzmi ilə bağlıdır; bu ötən əsrin fərqləndirici xüsusiyyətlərindəndir.

Pedaqoji fəaliyyətə sistemli yanaşma baxımından təhsil sahəsinə cəmiyyətin və mədəniyyətin az və ya çox inkişaf etmiş mürəkkəb, geniş infrastruktur və açıq-təşkilati sistemləri daxildir. Fəaliyyətin əsas məqsədi mədəni assimilyasiyasını faktiki təhsil fəaliyyətinə, iyerarxiyanın müxtəlif səviyyə və əlaqələrinə xidmət etməsidir. Buna görə də

təhsil sahəsində "paradım" konsepsiyasının məzmunu və tətbiqi barədə danışarkən, ictimai şəkildə mütəşəkkil bir fəaliyyət sistemi, ümumi münasibətlər çərçivəsində əlaqələr, peşəkar fəaliyyət növlərinin fərqləndirilməsi, müxtəlifliyi, əməkdaşlıq sistemi nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda, onlar başlanğıc materialları, son məhsulları, hərəkətləri həyata keçirmək üsullarını, həyata keçirmənin xüsusi normaları və onların konseptual əsasların, həmçinin ontoloji və epistemoloji əsaslar nəzərə alınmalıdır.

Eyni zamanda, bu fəaliyyət növlərinin hər biri özünə, nisbətən, müstəqilyönümlü təcrübələrə, mədəni normativ komponentlərə və pedaqoji paradıqmalara malik olmalıdırlar. Beləliklə, mövcud və təklif edilən innovasiya paradıqmalarının, məsələn, təhsil sistemlərinin təşkili və idarə edilməsində, bu sistemlərin qurulmasında və idarə olunmasında oxşarlıq və fərqlilikləri müqayisə və təhlil edə bilərik. Bununla yanaşı, eyni səviyyəli bir sıra təhsil fəaliyyəti özünün həyata keçirilməsinin paradıqmalarını və ya təhsil sahəsində baş verən layihə metodikasının həyata keçirilməsi üçün pedaqoji paradıqmaları müzakirə etmək məqsəduyğundur.

Araşdırmalar zamanı bu proseslərin açıq, aydın fərqləndirilməsi ortaya çıxan müxtəlif məzmun təbəqələrinin qarışıqlığı məntiqi məzmunlu gerçəkliyə gətirib çıxarır ki, bu da fikir və müzakirə subyektlərinin məcburi əvəz edilməsi, onları birbaşa əlaqələndirməyi nəzərdə tutur. Bu cür qarışıqlıq, təhsil prosesinin gerçək şəkildə yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi, təhsil proseslərinin tipik nümunələri və cəmiyyətdə müxtəlif təhsil sistemlərinin təşkilində idarəetmə fəaliyyətlərinin bütövlükdə nəzərə alınmasını təşkil edirdi.

Bu cür nümunələrin təhsildə xüsusi paradıqmatik yanaşmanın istifadəsinə deyil, ilk növbədə, onun quruluşunun fəlsəfi və pedaqoji əsasları, milli-mədəni dəyərlərin formalaşması kompleks bir sistem kimi təhsil sahəsinə tətbiq olunur. Bu baxımdan, paradıqmatik yanaşmaya xarakterik münasibət pedaqoji elm nümayəndələri tərəfindən tez-tez nümayiş etdirilən, təhsil sahəsində mövcud olan, yaranan pedaqoji paradıqmaların fərqləndirilməsi üçün kritik, fəlsəfi və pedaqoji təhlil göstəricisi ola bilər.

Bütövlükdə, pedaqoji elmin mövzusu, obyektinin xüsusiyyətlərini, onun müxtəlif bölmələrini, istiqamətlərini müəyyəndirməklə bağlı problemlər, müzakirələr təhsil paradıqmatik yanaşma, təhsil fəaliyyətinin təşkilində paradıqmaların mahiyyətini, əhəmiyyətini, rolunu, onun nəzəriyyələrinin tətbiqini bu prosesdə nəzərdə tutur. Bu, bir tərəfdən pedaqoji sahədə tədqiqat işlərinin aparılmasına, onun fəaliyyətinin tənzimlənməsinə, xüsusilə də ümumi didaktika sahəsində tənzimlənməsinə əsaslanan paradıqmatik xarakterik qarışıq, praktiki təhsilin təşkili və həyata keçirilməsində istifadə olunan paradıqmalar, onların pedaqoji və təhsil fəaliyyəti ilə məşğul olur. Digər tərəfdən pedaqoji və təhsil fəaliyyətində praktiki və nəzəri işlərdə əsas fərqlərin anlaşılmaqlığı və kifayət qədər nəzərə alınmaması, öz növbəsində, tədqiqat işləri sahəsində kateqoriyaları yanaşmaların, modellərin spesifikliyini müəyyən edən paradıqmaların pedaqoq və tələbələrin təhsil fəaliyyətinin tətbiqinə gətirib çıxarır. Nəticədə, pedaqoji təhsil paradıqmalarına həsr olunmuş nəşrlərə istinad olunur: əksinə, müəllim və praktikantlar diaqnostik və təcrübəyönümlü elmi-tədqiqat işləri pedaqoji elm nümayəndələrinin nəzəri-tədqiqat fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini, tədris metodlarının tərkibini əks etdirir. Əslində bu fundamental fərqlərin olmaması, bunun müxtəlif məzmunu pedaqogika sahəsində konseptual, nəzəri, eksperimental işlər, o cümlədən, tədqiqat və fəaliyyətinin inkişafı kimi hər bir fəaliyyət növü, metodoloji, texnoloji fəaliyyətlər, əməliyyatlar daha dolaşlıq və mürəkkəb olur.

1.2. Pedaqogikada elmi paradıqma fəaliyyətinin əsas istiqamətləri

Pedaqogikada elmi fəaliyyətin xüsusi istiqaməti kimi mövcud olan mümkün paradıqmaları müqayisə, təhlil etməyə imkan verir. Bir çox hallarda, təhsil paradıqmaları haqqında yazan müəlliflər bu fəaliyyət növlərini bir-birindən fərqləndirmir, buna görə də bəzi konseptual "kimeralar" yaradılır. Məsələn, təbii-elmi yanaşma çərçivəsində həyata keçirilən tədqiqatların xüsusiyyətləri, prinsipləri, metodları, modelləri birbaşa praktiki təhsil fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi prosesinə aiddir ki, burada da pedaqoji tədqiqat və təcrübə zamanı müəllim və tələbənin transformasiya obyektini kimi davranması vacibdir. Bu zaman "təbiət elmləri paradıqması" çərçivəsində tipoloji cəhətdən işləyən bir müəllim bir növ alim tədqiqatçı və tələbələrle eksperimental təcrübə aparən tədqiqatçıya çevrilir. Əlbəttə ki, müəllim funksiyalarını yerinə yetirən hər bir şəxs əsas işi ilə bərabər eyni zamanda müəyyən paradıqmatik yanaşma çərçivəsində elmi təcrübəni tədqiq edə bilər. Bununla belə, bu halda faktiki təhsil fəaliyyətindən tamamilə fərqli metod, üsullarla praktik transformasiya fəaliyyəti davam edəcəkdir ki, bu vasitə, üsul, metodlar pedaqogika sahəsində alimlərin tədqiqat işlərini bir-birindən ayıracaqdır.

Pedaqogika sahəsində müvafiq elmi fəaliyyətin qurulmasına gəldikdə isə, təbii-elmi yanaşma cəhətdən bu vəziyyət o qədər də sadə deyil. Pedaqoji təhsil praktikası konsepsiyasının qurulması ilə məşğul olan təbii elm pedaqogikanın humanitar obyektini, tədqiqat mövzularının sosial və mədəni cəhətdən şərti fəaliyyətini nəzərə almır. Bu yanaşma prosesi daha da çətinləşdirir və təbiət elmlərində istifadə olunan metod və texnikaları burada istifadə etmək mümkün olmur.

Bu, "Təbiət elmləri paradıqması" "elmi pedaqoji paradıqma"-dan aqırmaq təklifini irəli sürən O.G. Prorikot (Прикот, 1979: 303) üçün təəccüblü deyil, o, təhsil prosesi konsepsiyasına əsaslanan real quruluşunu və onun praktikada təbii elm nümunəsini göstərməmişdir. Eyni zamanda, təbiət elmləri paradıqması tədqiqatçılar tərəfindən fərqləndirilir və aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:

- 1) Tədqiqatçı və mövzu arasında subyekt-obyekt münasibətləri;
- 2) Hipotetik konstruksiyaların məcburi mövcudluğunun doğrulanması;
- 3) Eksperimental iş üçün xüsusi məcburi şərtlərinin təsviri və hipotetik konstruksiyalarının eksperimental yoxlanılması;
- 4) Nəzəri müddəalar əsasında eksperimental məlumat və quruluşunun ümumiləşdirilməsi: "Qeyd edək ki, bu, elmi pedaqoji paradıqmada həqiqətən sınaqdan keçirilə bilər".

Yuxarıda göstərilən bu xüsusiyyətlər bizim hipotezimizi təsdiq edir ki, əslində bu, pedaqoji elm üçün konkret paradıqmalardan deyil, əksinə, ümumiyyətlə, elmi fəaliyyətə xas olan ümumi prinsiplərdən biri olmayıb, təbiət elmlərinin xüsusiyyətləri ilə anlayışa çevriləcək quruluş, inkişafın müəyyən bir mərhələsində əsasən rəasional olaraq adlandırılan klassik modelin istifadəsi ilə əlaqələndirilmişdir.

Pedaqoji paradıqmalar aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

- Subyekt-obyekt, bir qayda olaraq, tədqiqatçı və tədqiq olunan arasındakı əlaqələr;
- Təhlil, obyektin proqnoz modelinin qurulması (obyektin lazımı parametr və xüsusiyyətlərinin qurulması);
- Modelləşdirilmiş obyektin təsnifatı, onun gerçəkliyinin tədqiqi, yəni mövcud olan obyektlər arasında əsas parametr, oxşar xüsusiyyətlərin axtarışı;
- Obyektin verilmiş dəyər, parametr və xüsusiyyətlərinin inkişaf etdirilməsi mövcud vəziyyəti.

Bu cür yanaşma məqsədmüvafiq hesab olunur. Burada belə bir sual yaranır: bu yanaşmada faktiki elmi pedaqoji tədqiqatlara, hətta əvvəlcədən təyin edilmiş obyektlərlə (hətta obyektlər şagird olsa belə) istehsal obyektlərinin texnologiyasının qurulması, onların praktik inkişaf prosesinə nələr aiddir? Bunun ən əsası əvvəl olduğu kimi, bu, yalnız elmi və pedaqoji fəaliyyətin metodoloji əsasının təşkili nümunələri, modelləri və intizam matrisləri haqqında deyil, həm də bu fəaliyyətin müxtəlif tipli təşkili və həyata keçirilməsi üçün ümumi prinsiplərdir. Bu, texnoloji və yaradıcı fəaliyyət ilə təhsil fəaliyyəti arasında xüsusi nümayəndə olaraq əlaqə qurur, faktiki tədqiqat və istehsal təcrübəsini birləşdirən ilk körpü rolunu oynayır.

Təhsil paradıqmalarına gəldikdə isə, o ümumiyyətlə qarışıq nadir bir hadisə deyil və onun xüsusi kökləri var. Bu, ümumiyyətlə, insan fəaliyyətinin müxtəlif növləri, mahiyyəti, tərkibi, xüsusən də tədqiqatın müxtəlif növləri, ümumi sistem, fəaliyyət fərqlilikləri yaradan, onu praktiki olaraq dəyişdirən üçüncü sənayenin olmaması ilə bağlıdır. Pedaqoji tədqiqatlarda bu qarışıqlığın ortaya çıxması, onun gəmiş yayılması təhsil fəaliyyətinin təşkilində tədris metodlarının praktik yönümlü axtarışı kimi çıxış edir. Bu cür yenilikçi texnoloji və metodoloji fəaliyyət paradıqmalarda özünə aid olan nəzəri əsasların təşkili və həyata keçirilməsi prinsiplərinə daxil edilir, eyni zamanda faktiki pedaqoji səviyyənin paradıqmatik əsaslandırılmasına da aiddir. Buna görə də, müəyyən bir "texnokratik paradıqma"dan danışmaq pedaqogika sahəsində ən çox elmi fəaliyyət, təhsil nəzəriyyəsi və konsepsiyasının yaradılması, tamamilə fərqli bir fəaliyyətin təşkili və həyata keçirilməsi, yeni texnologiyaların hazırlanması və tədrisi, tələbələrin bacarıqlarının inkişafı və s. üçün zəruridir. Məzmun və tərkib baxımından müstəsna texnoloji təcrübəyə yönəldilmiş bir fəaliyyət kimi təhsili yeni bir təcrübənin şərhinə yönəldəcək pedaqoji bir konsepsiya və ya nəzəriyyə qurmaq mümkündür. Burada texnoloqlar insanın və onun təbiətinin, bilik və bacarıqlarının, habelə onların assimilyasiya prosesinin, mexanizmlərin və s. formalaşması prosesi, sosiallaşma və tərbiyələndirmə və s. pedaqoji təsirləri öyrənirlər. Son vaxtlarda pedaqoji, psixoloji, sosioloji, məntiqi, sinergetik, mədəni konsepsiya və nəzəriyyələrin praktiki təhsil fəaliyyətini əsaslandırmaq və izah etmək üçün psixoloji və pedaqoji tipli anlayışlardan tez-tez istifadə olunur.

Bu, əslində elmi-nəzəri və ya tətbiqi statusun ümumi pedaqogika, psixologiya, məntiq, qnoseologiya, sosiologiya, kibernetika elmləri sahəsində inkişafı üçün tədqiqatçılar xüsusi metodologiya, anlayışlar sisteminin qurulmasına ehtiyac duyurlar. Lakin göstərilənlərə əsasən "texniki cəhətdən paradıqma" quraraq, yeni model qurmaqla, aydın formada danışmaq üçün pedaqoji bir konsepsiya tapmağa müvəffəq olmaqdır.

2. PEDAQOJİ PARADİQMANIN ƏSAS KONSEPSİYALARI

Təklif olunan nümunələr, bu halda da, "texnokratik elmi pedaqoji paradıqma"nın təsnif edilməsi üçün ona verilən səbəbləri, eləcə də müvafiq pedaqoji konsepsiya və müvafiq təhsil təcrübəsinin olduğunu təsdiq edir. Əslində, inkişaf etmiş sosioloji və ya sosial-texniki adlandırılan fəaliyyət nəzəriyyəsi yeni bir versiyasını inkişaf etdirən ümumi bir sistem yönümlü metodologiyaya əsaslanan xüsusi elmi pedaqoji konsepsiyasını yaratmaqdır.

Bu pedaqoji konsepsiya aşağıdakı problemləri həll edir:

- Pedaqoji və təhsil fəaliyyətinin formalaşması və inkişafı proseslərinin, bütövlükdə təhsil fəaliyyətinin sistem və sahələrində fəaliyyət göstərən və dəyişən proseslərin izahına "ümumi metodologiyayı" tətbiq etməkdir.
- Eyni zamanda praktik müəllimlərə kömək etmək üçün pedaqoji işlərin metodik "texnologiyası" üsulu və metodikası kimi yeni xidmət proseslərinin yaranması, təhsilin yeni məqsədlərinin idarəedilməsi, onun təşkili formaları, eləcə də təhsil təcrübəsinə yeni yanaşmaların elmi konseptual əsaslandırılması fəaliyyət sistemogenezinin izahı və anlayışın ümumi universal sxemlərinin qurulmasını tətbiq etmək.

- Göstərilən anlayışlar əsasən təhsil fəaliyyəti sahəsində yeni xidmət əlaqələri ilə bağlı təhsil və tərbiyə prosesində çətinliklərin aradan qaldırılmasının zəruriliyinin nəticəsi olaraq ortaya çıxır və bir tərəfdən yeni faktorların cəmiyyətdəki fəaliyyətini mənimsəyir, digər tərəfdən isə təkrar edir.
- Pedaqogikanın mövzusu (ya da subyektlərinin) digər elmi biliklərdən asılılıq xüsusiyyətinə malik olmaqla təlim prosesində tətbiq olunan nizam-intizam praktikaya yönəldilməlidir.

Bəzən, bir "texnokratik paradigmanın" varlığının təsdiqlənməsi və xüsusi pedaqoji konsepsiya səviyyəsində təmsil olunması üçün bəzi müəlliflər müəyyən təhsil metodik yanaşmalarına əsaslanan təhsil sahəsində tədris işlərinin və yenilikçi işlərin texnologiyasındakı yanlış başa düşülən tendensiyaya istinad edirlər. Bununla belə, pedaqoji və metodik təcrübənin texnoloji inkişaf prosesləri öz növbəsində bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin mənəvi dəyərlərin mənimsənilməsinin obyektiv proseslərini izah etmək üçün psixoloji-pedaqoji və ya sosioloji-pedaqoji konsepsiya və s. müəyyən elmi-nəzəri konstruksiyalara əsaslanır. Başqa sözlə, təhsil prosesinin texnoloji inkişafı üçün şəraitin və onlara xidmət göstərən metodoloji fəaliyyət layihəsinin, nəzəriyyənin qurulması "texnokratik paradigmanın" təzahürü olaraq, təhsilin bir çox konsepsiyasını nəzərə ala bilməsi yanlış fikirdir. V.M.Rozin (Розин, 2004: 2) insan fəaliyyətinin bu cür sahələrinin inkişafında bir tərəfdən elm, digər tərəfdən isə texnologiya ilə əlaqələrini təhlil edərək, "təbii" adlandırılan bir elmin elmi tədqiqat zamanı əldə edilən kəşflərin praktiki tətbiqlərinə imkan verən müstəqil bir sahə kimi ortaya çıxmasını tədqiq edib. İnsanın mədəniyyət tarixində ilk istiqaməti düzgün olaraq Qalileyin adı ilə, ikincisi istiqamət ilə Hüyqensin adı ilə əlaqələndirilir. Əslində, o, bir tərəfdən xüsusi hazırlanmış elmi biliklər əsasında, digər tərəfdən, bu məlumatın köməyi ilə hesablanmış real obyektin parametrləri ilə əlaqələrə əsaslanan yeni bir fəaliyyət nümunəsini təşkil etmişdir. Qaliley ideal obyektini "eksperimental model" halını gətirsə də, Hüyqens texniki cəhətdən nəzəriyyə və təcrübədə əldə olunan ideal və real obyektlərin arasında əlaqələrin necə nümayiş olunduğunu göstərdi. Bütün bunlar humanitar sahənin inkişafı, elm halına çevrilməsi, müəyyən ümumi qanuna tabe olan xüsusiyyətlər, daha doğrusu insani təcrübəyə xidmət edən texnoloji fəaliyyətlərin formalaşması ilə müşayiət olunur. Bu praktika şübhəsiz ki, müxtəlif elmi təfsir və texnoloji cəhətdən dəstəklənən praktiki pedaqoji fəaliyyətdən ibarətdir. Buna görə də praktikanın müəyyən ümumi nəzəri və konseptual əsaslarla qurulan texnoloji inkişaf təhsil sahəsində ümumi humanitar xarakterli elmi fəaliyyətin xüsusiyyətindən asılı olmur. Əksinə, bu zaman xidmət edən pedaqoji və metodik fəaliyyətin texnoloji inkişafı, elmi və pedaqoji inkişafı praktiki olaraq təcrübəli pedaqoqların dilinə birbaşa tərcümə edilir, onların peşəkar inkişaf səviyyəsinə çatdırır, onların düşüncə, fəaliyyət və mədəniyyətində ciddi dəyişikliklərlə müşayiət olunur.

Bu baxımdan, bizim fikirimizcə təhsil sahəsində paradigmanın aşağıdakı xüsusiyyətlərini təsvir etmək məqsədəuyğundur:

1. Subyekt-subyekt; tələbə və müəllimin qarşılıqlı münasibətləri;
2. Dialoq- əsas təməl forma və əsas tədqiqat üsulu kimi;
3. Tədqiqat prosesi eksperimental yoxlama və ya təsnifat prosedurlarına uyğun olmayan unikal həqiqətləri və mənalara axtarmaqdan ibarətdir;
4. Praktiki tədqiqat işində daimi dəyişikliyin olmasında tədqiqatçı, müəllim və tələbənin rolu.

Beləliklə, pedaqoji paradigma pedaqoji proses də hər hansı bir mövzunun müqəddəratını təyin etmək üçün dəyərin əsas təşkil etdiyini göstərir.

Pedaqoji paradigmanın belə tərəfi bir sıra suallar doğurur. Elmi və pedaqoji fəaliyyətdən danışırıqsa, onun tərkibində təkrarlanan xüsusi tədqiqat obyektini "tələbə və şagirdin subyektiv münasibəti" haqqında danışıldıqda tamamilə yox olur? Belə bir münasibətin

həqiqətən mümkünlüyü tədqiqatçı və tədqiq olunan obyektin tədqiqi, onların elmi tədqiqatlara tətbiq olunması ilə deyil, həm də təhsil praktikasında subyektlər arasında ünsiyyətin qurulması, dialoqda bərabər hüquqlu iştirakçı olması ilə dəyişir və yalnız bir-birlərini öyrənməklə məşğul olurlar. Burada aşkar qarışıqlıq və "münasibətlərin qarışıqlığı" mövcuddur. Praktiki təhsil prosesində müəyyən bir sahəni öyrənən, assimilyasiya edən, ona dəyərli münasibət ilə bağlı məsələləri müzakirə edən bu dəyərlər haqqında öz müqəddəratını təyin edən müəllim və tələbələr arasında dialoq prinsipinə mümkün deyil və buna görə də elmi tədqiqat pedaqoji işdə həyata keçirilə bilməz, təhsilin təcrübəsi, obyektə və mövzusu praktikanın konsepsiyasıdır.

Humanist pedaqogikası pedaqoji prosesdə böyüklər ilə uşaqlar arasında subyektiv münasibətlərin mövcudluğunu, pedaqoji ünsiyyətin təməli kimi dialoqun və pedaqoji prosesin bütün sahələrinin inkişafında nadir xüsusiyyətləri axtarmaq lazım olduğunu, pedaqoji tədqiqat prosesində uşağın subyektiv hörmətə ehtiyacı olduğunu əsas tutur.

Biz bu pedaqogikada yenidən birbaşa tanışlıq və tədqiqatda pedaqoji fəaliyyətin əlaqələndirici olduğunu görürük. Ancaq təhsil sahəsində bu metodologiya texnoloqun işi deyil, müəllim-praktikantın, daha doğrusu ideal prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərən pedaqoq alimin tədqiqat fəaliyyətidir ki, bu fəaliyyət də tələbələrlə birgə qurulmalıdır. Başqa sözlə, bu, pedaqogika sahəsində paradigmatik tədqiqat işi deyil, praktik pedaqoji fəaliyyətdir.

Bu baxımdan göstərilən bütün pedaqoji və mədəni nəticələr aşağıdakılardan ibarətdir:

İlk növbədə, bu, pedaqoji konsepsiyaların qurulması və onların tədris prosesində istifadəsi, pedaqoji fəaliyyət texnologiyalarının qurulması, təhsil təcrübəsinin təşkili və həyata keçirilməsi proseslərinin tətbiqi, müəllimlərin tələbə və şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqədə olması prosesində fərqliliklərin daha diqqətli şəkildə nəzərdən keçirilməsinin zəruriliyi barədə fərziyyələr, onların xüsusi və tamamilə fərqli, ümumi, mədəni, məqsədli funksiyalar, vasitə və üsullarıdır.

İkincisi, bu müxtəlif fəaliyyət növlərinin hər biri üçün xüsusi paradigmatik əsasları axtarmaq və müəyyənləşdirmə haqqında nəticə, pedaqoji, texnoloji və metodoloji iş, praktiki pedaqoji iş sahəsində tədqiqat fəaliyyəti, onların təşkili üçün əsaslar və onların fərqli şəkildə həyata keçirilməsinə ümumi yanaşmalardır.

Üçüncüsü, qarışıqlığın yolverilməzliyi, tədqiqatın praktiki istehsalının nümunələri, modelləri, intizam xarakteristikasını təyin edən paradigmatik əsasların birbaşa müəyyən edilməsi, xüsusən də pedaqoji fəaliyyətin transformasiyası.

Bu cür əsaslara nümunə olaraq, əvvəlcədən elmi və ya nəzəri, xüsusilə də mifoloji və dini konseptual konstruksiyaların pedaqoji iş prinsipləri üzərində düşünülməsi mümkündür, bu da abstrakt-kateqorial səviyyənin müvafiq fəlsəfi və metodik məzmunundan ibarətdir.

Təhsil sahəsində təmsil olunan müxtəlif növ insan fəaliyyət növlərinin, konsepsiyalarının xarakterik qarışıqlığı "təhsil paradıqması" ifadəsinin müxtəlif təfsirində özünü göstərir. Burada zəruri olan fərqlərin olmaması çox vaxt pedaqogika sahəsində tədqiqat fəaliyyətlərinə və müəllimlərin özlərinin praktiki təhsil fəaliyyətinə xas olan modellərin, eləcə də "intizam xarakteristikası"nın əsassız olmaması üçün təhsil fəaliyyəti və pedaqogika elminə "paradigma" konsepsiyasının tərfi və tətbiqinin bir neçə xarakterik nümunəsini verir. (Nəzərov, 2017; 26-40)

Beləliklə nəzəri və praktiki tədris fəaliyyətinin qarşılıqlı əsas xüsusiyyətlərinin müəyyən sabit, təkrar semantik əlaqələrini müəyyən pedaqoji formalaşma, paradigma kimi həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda, onların izahını və elmi biliklərin xüsusi şərtlərini, pedaqoji anlayışların pedaqoji prosesin bir model kimi izahı, pedaqoji paradıqmaların konseptual təhlilini bəzi əsas modellərin dərkisi hesab etmək olar. Bu anlayışlar praktiki

pedaqoji fəaliyyətdə olan paradıqmalar və ya modellər kimi deyil, həmin modellərə uyğun pedaqoji konsepsiyalarda təmsil olunur. Ancaq bu vəziyyətdə əgər hələ pedaqoji nəzəriyyə olmadığını nəzərə alsaq, pedaqoji praktikliyi təfsir etsək, yenə də sual yaranır: bu, nə ilə müqayisə edilə bilər? Pedaqoji elmdə nəzəri problem və vəzifələrin formalaşdırılması, həll edilməsi, pedaqoji nəzəriyyə ilə təhsil təcrübəsinin izahı, təfsiri, təhsil praktikasının tətbiq etmək üçün, modellər üçün müxtəlif paradıqmalar varmı? Bəli biz təhsil praktikasının modelləri haqqında danışırıq, onların əsaslandırılmış konsepsiyaları, nəzəriyyələri, uyğun üsulları və onların təsvirlərini tərtib edən texnologiyalarla birlikdə qəbul edilir və nəzərdən keçiririk. Fərqli əsaslarla qurulmuş təhsilin əsas modelləri, qrupları, xarici fərdi xüsusiyyətlərin müxtəlifliyinə görə "gizlədilmiş" fundamental oxşarlıq və fərqlilikləri ortaya qoyan pedaqoji sistemlərin, mikro konsepsiyaların, nəzəriyyələrin, texnologiyaların, keçmiş və indiki texnikanın tipologiyasına imkan verir. Bununla yanaşı, eyni zamanda təhsil fərqli pedaqoji nəzəriyyələrin, praktikaların məcmusunu təşkil edən proseslərin qarşılıqlı təsirini öyrənir. Bunun üçün fəlsəfi və mədəni təhlili ümumi pedaqoji, müqayisəli sistemli fəaliyyət anlayışı mövqeyindən baxılan xüsusi pedaqoji hadisə kimi təqdim etmək lazımdır.

Ümumi pedaqoji metodikanın olmaması pedaqoji elm çərçivəsində müxtəlif təhsil nəzəriyyələrini və praktikalarının müqəddəratını müqayisə etmək prinsipinə səmərəsizdir. Beləliklə, müzakirə olunan pedaqoji reallıqların əsaslarını, vasitələrini və yollarını, eləcə də bu pedaqoji reallıqların düzgünlüyünü anlamaq üçün nəzəriyyələr sonsuz mübahisələrə cəlb edilə bilər.

Deməli paradıqmanın obyektini, onun mahiyyəti konseptual, praktiki tədris fəaliyyətinin məqsədləri, vasitələri, üsulları onun metodoloji cəhətdən təhlili, ikitərəfli təhsil və pedaqoji anlayışların, elm-tədris məhsullarının, texnoloji avadanlıqlarının yaranmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Eyni zamanda, təhsil praktikası və onların müxtəlif modellərinin, əsaslandırıcı nəzəriyyələrin pedaqoji konsepsiyalar kontekstindən kənarında olduqca səmərəsiz olduğunu nəzərə almaq lazımdır. Bu nəzəriyyələr, eləcə də onların əsasında duran nəzəri kateqoriyalar pedaqoji cəmiyyətdə praktikantların ümumi səviyyəsini müəyyənləşdirir, təhsil fenomenini, onun quruluşunu, tam olaraq təyin edilmiş və peşəkarlıqla dəyərlərin seçilməsini nəzərdə tutur. Buna görə onlar təhsil standartına verilmiş statusa istisna olmaqla, təhsilin praktiki fəaliyyət paradıqmalarına daxil edilməlidir. Pedaqogika sahəsində xüsusi tətbiq olunan elm kimi tədqiqat və təcrübə fəaliyyətin son məhsulu olan pedaqoji praktik fəaliyyətin, xüsusi konsepsiya, nəzəriyyə, yeni təhsil və ya pedaqoji paradıqmanın əsas komponentlərindən biridir. Sonra bütün lazımı, müvafiq qaydalar, metodlar, mücərrəd ideal ilə, təhsilin təcrübə-metodoloji əsasları, müvafiq praktik tədris fəaliyyəti nəzəri, texnoloji və metodoloji cəhətdən təhlil olunur, ümumi modelləşdirmə nümunələrinin yaradılması, standartların həyata keçirilməsi üçün xüsusi qaydalar birbaşa və dərhal təsbit olunmalıdır.

Pedaqoji paradıqma inkişaf etmiş formada təhsil fəaliyyətinin hər hansı bir təcrübəsinin digərindən başqa olması, sistemli fəaliyyətin təşkili, yəni bu fəaliyyətin ümumi təhsilin əsas komponentlərini təşkil edən vacib elementlərin mövcudluğunu nəzərdə tutur:

- İnsan, təbiət, cəmiyyət arasında əlaqələri anlamaq üçün xüsusi bir ontoloji quruluş ilə bağlı pedaqoji və metodoloji işlərin xidmət növlərini müşayiət edən refleksi yerləşdirmədə təhsilin yeri və rolu;
- Təhsil sisteminə xas olan aparıcı peşəkar və universal dəyərlərin aksioloji birliyi;
- Konsepsiyanın inkişafının nəzəri əsasları;
- Konkret texnoloji dəstək əsasında, yəni praktiki pedaqoji iş üçün zəruri olan metodologiya, texnologiya ilə təhsil prosesinin təşkili;

- Tədris mətnləri, öyrənmə ssenariləri, diaqnostik və nəzarət vəzifələri daxil olmaqla, müəllim və praktikantların xüsusi təhsil məqsədləri və vəzifələrinin müəyyənəndirilməsi, həyata keçirilməsi üçün xüsusi vasitə və metodların verilməsi, didaktik və metodiki materialların, o cümlədən tələbələr üçün tapşırıq, tədris metodlarının inkişafı.

Təhsilin bu xüsusi məqsədlərinin həyata keçirilməsi insan və cəmiyyət arasında yaranan boşluğu aradan qaldırmaq üçün fəaliyyətin bütün ətraflı sistemini, eyni zamanda təhsilin məzmununu başa düşmək vacibdir. Başqa sözlə, təhsil paradıqmaları dəyişən zaman təmsil olunan bütün lazımi və yetərli əlaqələr nisbətən tam həcm və tərkibdə baş verir. Əməliyyat rejimində alt sistem və əsas prosesin subyektlərinin mədəni avadanlıqlarının əsas elementlərini təmsil edən bütün əvvəlki metodoloji, konseptual işlərin məhsulları sadəcə praktikantların istifadəsi üçün yayımlanır. Hər hansı bir zamanda mövcud olan təhsil və tərbiyə qaydaları təsdiqləmək üçün istifadə oluna bilər.

Beləliklə, təhsilin birləşdirilmiş təşkilatı və xidmət təcrübəsi həm ümumi təlimatlar, həm də tətbiq olunan xüsusi norma, vasitə və üsullar verən xüsusi fəaliyyət növüdür. Buna görə də pedaqoji konsepsiyaların yaranması və inkişafını təmin edən elmi tədqiqat və təcrübi inkişafın aparılması üçün xüsusi texnologiya, metodologiya və metodika həqiqətən də istifadə olunan məzmun, məqsəd, metodologiyaları, nəzəriyyələri, texnologiyaları, üsulları tamamilə fərqlənir, ayrılır, öz növbəsində praktikantların fəaliyyətinin xüsusi mədəniyyətini təşkil edir.

Ümumiyyətlə, tətbiqi elm, təcrübi xidmət və praktiki tədris prosesi daha da inkişaf etmiş, pedaqogikanın təlim, təhsil anlayışları ilə əlaqəli olub, faktiki kooperativ əlaqələrin, elmi proqram fəaliyyətinin qurulması kimi sistemli fəaliyyət imkanlarına malikdir. Əlbəttə, pedaqoji tədqiqat işində paradıqmalar keyfiyyətcə tamamilə fərqli normativ qaydalar və intizam matrisi təşkil edir. Onlar müxtəlif funksiya, məqsəd, elementlərin tərkibi, onların müxtəlifliyi, təbiəti, fəaliyyət növlərinin həyata keçirilmə prosesində struktur əlaqələrə malikdirlər. Bu fəaliyyət növünün məhsulu başqa fəaliyyət növünə yönəldilmək üçün vasitə ola bilər. Öz növbəsində, kütləvi, təcrübi dəyişən təhsil prosesi kimi ikinci növ anlayışlar əvvəlcədən xüsusi və ya aparıcı iddiaları təsdiq və ya təkzib edir, digərləri arasında aparıcı rəhbər kimi ümumiyyətlə, təhsil praktikasını əsaslandırır və doğru istiqamətə yönəldir.

Təhsil paradıqmasını elmi-praktik işlə birbaşa əlaqələndirmək, bunu təhsil təcrübəsinə tətbiq etmək mümkündür. Fəaliyyətin, təhsil və praktik nəzəriyyələrin inkişafı ilə bağlı əlaqələrin müəyyən dərəcədə əhatə edilməsi ilə bağlıdır və "paradıqma" termini ümumi fəaliyyət növü olaraq hər hansı insan fəaliyyətinə tətbiq edilə bilər. Açıq, nisbətən müstəqil və mürəkkəb bir sistem kimi təhsil fəaliyyətinin sahəsi məzmununu, məqsəd, vasitə və metodları, bir-birinə bölünən və ya bir-biri ilə rəqabət edən ayrı təhsil təcrübələri, eyni zamanda müxtəlif metodoloji, konseptual və texnoloji əsasları özündə birləşdirir.

3. NƏTİCƏ

Pedaqoji paradıqmanın həyata keçirilməsi probleminin həlli təhsilin tərəqqinin əsasını və cəmiyyətin təhlükəsizliyini təmin edən fəlsəfi-pedaqoji və sosioloji ön şərtləri nəzərə alınmaqla təmin edilmişdir; təbiətin, cəmiyyətin və düşüncənin antropoloji inkişafı; ontogenez və filogenezdə insan haqqında fikirlər; müasirlik şəraitində sosial təcrübənin vasitəçiliyi; sosiallaşma, müasir tələbə; fərdi milli və dünya mədəniyyətində təhsil ehtiyaclarının dinamikası. Yüksək pedaqogik təhsil sisteminin mövcud vəziyyəti, onun ziddiyyətləri və ehtiyacları öyrənilməsi müasirlik baxımından paradıqmiyanın dinamikasının sosial-tarixi xüsusiyyətini əsaslandırmaq,

Struktur əsaslı pedaqoji yanaşmanın metodiki tənzimləmə kimi fizibiliyini sınaqdan keçirərək, bu yanaşma ali təhsilin dörd səviyyəli pedaqogika metodologiyasında keyfiyyət

dəyişikliyinə gətirib çıxaran integrativ prosesləri ortaya qoydu: fəlsəfi (yüksək) səviyyədə tələbələrin sosial, aktual və yaradıcı mahiyyətinin ideyası təsdiq edildi; ümumi elmi səviyyədə - yetkinlik təhsili və cəmiyyətin həyat sahəsi kimi nəzəri konsepsiyalarda əks olunmuş sosial və pedaqoji biliklərin birləşməsi təmin edilmişdir; xüsusi bir elmi əsasda, tələbənin təcrübəsinə əsaslanan pedaqoji fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün təmin edilmişdir; təhsilin sosial yönümünü müəyyən edən bir müəllim və şagird arasındakı pedaqojik qarşılıqlı təsir üsulları, təhsilin praktikası ilə əlaqəli metod və metodlarla bir tələbə silahlandırması üçün xüsusiyyətləri və nəticələri xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi.

Ali pedaqoji təhsildə pedaqoji paradıqmanın həyata keçirilməsi prosesi, dəyərlər və təhsil məqsədləri kimi, humanitar, şəxsin ictimai şüurun təsiri altında dəyişikliklər şəraitində həyata keçirilən elmi əsaslandırılmış və təhsil keyfiyyət dəyişikliyi aparıcı strategiyası kimi təqdim öz həyat, tarix və mədəniyyət mövzu, pedaqoji Universitetinin prosesi və cəmiyyətin davamlı inkişafının əsasıdır.

Paradıqma, elmin əsas bir kateqoriyası olaraq, pedaqogika və təhsilin normativ metodologiyası baxımından nəzəri standartlar, metodlar, normalar və elmi və pedaqoji cəmiyyətdə qəbul edilən dəyər meyarları kompleksində xarakterizə olunur. Mövcud tarixi mərhələdə təhsilin mahiyyəti ilə bağlı tanınmış elmi nailiyyətlər, fikirlər, nəzəriyyələr, ideallar, konsepsiyalar və ideyalar əks etdirən bir sıra əks etdirən, bu, dövlətin və pedaqoji reallığın inkişaf səviyyəsinin tədqiqi, təfsiri, sistemləşdirilməsi, təsnifatı və qiymətləndirilməsi üçün bir vasitə kimi çıxış edir.

Pedaqoji paradıqma fəlsəfi və metodik ideyaları - maddi və semantik komponentlərin ümumi və elmi və pedaqoji təklifləri əsasında, mələkçiklərin fikirləri və konsepsiyaları əsasında - ali pedaqoji təhsil konsepsiyasını dəyişdirməyin strateji məqsədinə çevirir.

ƏDƏBİYYAT

XƏLİLOV, S., Elmşünaslığa giriş. Bakı, Çaşıoğlu, 2010, 446 s.

КУН Т. Структура научных революций / Пер. с англ. И.З.Налетова. Общая ред. и послесловие С.Р.Микулинского и Л.А.Марковой. М.: Прогресс, 1975. 2 изд. 1977. с. 220

NƏZƏROV, M. H., Babayeva A.R, Mədəniyyət və təhsilin ümumi əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı: 2016, 200 s.

NƏZƏROV, M. H., Təhsil mentaliteti metodoloji paradıqma kimi. GeoStrategiya jurnalı. № 04 (40) Bakı – 2017. s.36-40

NƏZƏROV, M. H., Təhsil paradıqmaları sosial-mədəni fenomen kimis. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. BSU. Bakı-2018 №2 s.203-205

ПРИКОТ, О. Г., Методологические основания педагогической системологии : дис. ... д-ра пед. наук / О.Г. Прикот. – СПб., 1997. – 303 с.

РОЗИН, В. М., Эволюция взглядов и особенности философии Г.П. Щедровицкого / В.М. Розин // Вопросы философии. – 2004. – № 3.

<https://portal.edu.az/index.php?r=glossary/>

<https://az.wikipedia.org/wiki/Paradiqma>

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 3, 2019, pp. 83-94

E - ISSN: 2667-4688

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.010>

Araştırma Makalesi/Research Article

DEYİM VE İKİLEME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN IDIOM AND REITERATIVE

Necmi AKYALÇIN *

* Dr. Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, TÜRKİYE

E-mail: nakyalcin@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7461-7773>

Geliş Tarihi: 1 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 26 Temmuz 2019

Received: 1 July 2019; Accepted: 26 July 2019

ÖZET

Türk Dilinin anlatım zenginliği ve gücü olan deyimler ile ikilemeler, ilk yazılı belgelerimizden günümüze kadar kullanılagelen söz öbekleridir. Deyimlerle ilgili yapılan çalışmalarda, kimi araştırmacılar; ikilemeleri deyim saymaktadır. Oysa ki deyimler söz öbeği olarak gerçek anlam boyutunu aşarak değişmece anlam kazanmış yapılariken ikilemeler çokçası gerçek anlam boyutunda pekiştirme amaçlı kullanılan söz öbekleridir. Bundan dolayıdır ki bütün ikilemelerin tek başlarına deyim olarak değerlendirilmeleri doğru bir yaklaşım değildir. Ancak bazı ikilemeler deyimlerin içerisinde kullanılabilir. Bu durum ikilemelerin tek başlarına deyim olarak değerlendirilmesi anlamına gelmemelidir. Bu çalışmanın evrenini ikilemelerinin tek başlarına deyim olamayacakları, fakat bazı deyimlerin içerisinde kullanıldıkları varsayımı oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Deyim, İkileme, söz öbeği.

ABSTRACT

The idioms and reiteratives that have richness and power of Turkish language are the phrases that are used in our first written documents. In studies on idioms, some researchers; it also considers the reiteratives as idioms. However, while the idioms have gained meaning in change by exceeding the true meaning dimension as the phrase, while the reiteratives are the phrases which are used for reinforcement in the meaning of real meaning. Therefore, it is not a correct approach to consider all reiteratives as idioms alone. However, some reiteratives can be used in idioms. This should not mean that reiteratives alone can be considered as idioms. The issue of this study, the assumption is that the reiteratives cannot be a idiom alone, but are used in some idioms.

Key words: Idiom, Reiterative, Word Group.

Deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler vb. söz öbekleri, Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtlarından itibaren Türkçenin söz varlığı içerisinde yer alan yapılardır. Bu söz öbekleri, dilimizin anlamsal zenginliğine katkılar sunan son derece önemli yapılardır. Çalışmanın içeriğini bu söz öbeklerinden deyimler ve ikilemeler oluşturmaktadır. Deyimler, en az iki sözcükten oluşan ve özel anlamlarıyla kalıplaşan; bu özellikleriyle ilk yazılı belgelerimiz olan Orhun yazıtlarında da karşımıza çıkan yapılardır. Kültüğün yazıtının 15. Satırında geçen “Tizlik sökü-: Diz çöktürmek” (TEKİN 2010: 28) ve “Başlıg yükütür-: Baş/boyun eğdirmek” (TEKİN 2010: 28.) gibi deyimler örnek gösterilebilir. Deyimler ile ilgili olarak yapılan tanımlar şöyledir: “Bir kavramı ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.” (AKSOY 1988: 52)

“Deyimler, düşünce, kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamının dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir.” (AKYALÇIN 2012a: 10)

İkilemeler, adından da anlaşılacağı üzere iki sözcükten oluşan, anlatıma ahenk, derinlik ve akıcılık katan, pekiştirici özellikleriyle ilk yazılı belgelerimiz olan Orhun Yazıtlarında da karşımıza çıkan yapılardır. Bilge kağan yazıtının doğu yüzünün 11. Satırında geçen “İlgerü kurıgaru sülep **tirmiş kubratmış**” (TEKİN 2010:54) cümlesindeki “tirmek kubratmak: derleyip toplamak” ve Kül Tigin yazıtının doğu yüzünün 26. Satırında geçen “Kannımız, eçimiz kazanmış bodun **Atı küsi** yok bolmazun tiyin” (TEKİN 2010: 30) cümlesindeki “adı küsi: adı sanı” gibi ikilemeler örnek gösterilebilir.

Anlama/anlatıma güç katan kalıplaşmış söz öbekleri olan ikilemelerle ilgili olarak yapılan tanımlar şöyledir: “İkileme, anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” (HATİPOĞLU 1981: Önsöz)

“İkileme bir sözcüğün ya da yansımali bir birimin ya da bir kısmının yinelenmesi ya da sözcüğün anlam özellikleri açısından eş anlamlı, zıt anlamlı, anlam açısından ilişkili olabileceği başka bir sözcükle birlikte kullanılmasıyla oluşturulan anlambirimidir.” (AKSAN 2001: 15)

Kalıplaşma, deyimlerin ve ikilemelerin ortak özelliğidir. Bu iki ayrı söz öbeğine anlamsal çerçevede bakacak olursak; deyimlerde yer alan sözcüklerin söz öbeği içinde gerçek anlamlarından farklı bir anlam boyutuna geçtikleri görülür. Örneğin “küplere binmek” deyimini oluşturan küp ve binmek sözcükleri, bu söz öbeği içerisinde öbekleşme özelliği kazandığı için sözcükler tek tek gerçek anlamlarının ötesine geçmiştir. Bundan dolayıdır ki, bir söz öbeği olarak değerlendirilir ve “çok aşırı öfkelenmek” anlamını kazanır. Artık bu söz öbeğinde ne küp ne de binmek sözcüklerinin gerçek anlamından söz edilebilir. Bu özellik dilimizdeki hemen bütün deyimler için geçerlidir denilebilir. Özellikle iki sözcükten oluşan deyimlerden verilen aşağıdaki örneklerde bu durum açıkça görülmektedir.

Ağzı yanmak: Bir şey yüzünden büyük zarar görmek. (AKYALÇIN 2012a), **Borusu ötmek:** Bir kimsenin bir yerde sözünün geçer olması, egemen olması durumunu anlatmak için söylenir. (AKYALÇIN 2012a), **Cebinden çıkarmak:** Nitelikleri bakımından birinden çok daha üstün olmak. (AKYALÇIN 2012a), **Çam devirmek:** Pot kırmak, gaf yapmak, yapılmaması gereken kırıcı/yanlış bir eylem veya konuşma yapmak. (AKYALÇIN 2012a), **Diş bilemek:** İçindeki kinle, bir kişiye zarar verebilmek için fırsat kollarda durmak. (AKYALÇIN 2012a), **El yakmak:** Bir konuyu anlatmanın, ele almanın güçlüğü anlatmak için kullanılan söz. Bir malın veya hizmetin çok pahalı olması durumunu anlatmak için söylenir. (AKYALÇIN 2012a), **Fitil almak:** Birdenbire öfkelenmek. Birden kavgaya kapılmak, telaşlanmak.

İlerlemek, hızı artmak. (AKYALÇIN 2012a), **Gök görmedik:** Görgüsüz, terbiye edilmemiş, cimri anlamında kullanılır. (AKYALÇIN 2012a), **Havada kapmak:** İsteddiği bir şeye sahip olunabileceğinin öğrenildiği durumlarda hemen harekete geçmek. (AKYALÇIN 2012a), **İbiği kızarmak:** Değişmek, gelişmek, burnu büyümek. (AKYALÇIN 2012a), **Küplere binmek:** Çok aşırı öfkelenmek. (AKYALÇIN 2012a), **Limon sıkmak:** Bir konuşmayı, bir ortamı, bir yaklaşımı olumsuz etkileyecek bir şey söylemek veya bir davranışta bulunmak. (AKYALÇIN 2012a), **Mum dikmek:** Bir konuyla ilgili direnç göstermek ve kesinlikle fikrini değiştirmemek. Pekiştirmek. (AKYALÇIN 2012a), **Nal toplamak:** Bir işte emsallerinden, yanındakilerden, yarıştırdıklarından çok geride olmak. (AKYALÇIN 2012a), **Omuz silmek:** Aldırış etmemek, ciddiye almamak, umursamamak, benimsememek. (AKYALÇIN 2012a), **Örümcek bağlamak:** İlgilenmedi, oraya kimse uğramadı, aranmadı anlamında kullanılır. (AKYALÇIN 2012a), **Paçaları tutuşmak:** Korkmak, paniğe kapılmak. (AKYALÇIN 2012a), **Rafa kaldırmak:** Artık üzerinde durmamak, bir kenara koymak. Geçici olarak gündemden çıkarmak. (AKYALÇIN 2012a), **Sidik yarıştırmak:** Önemsiz ve değersiz bir konuda birbirlerinden üstün gelmeye çalışmak. (AKYALÇIN 2012a), **Şalgam sıkmak:** Bir şeyin, durumun, akışına bozmak ilgisiz konu açmak. (AKYALÇIN 2012a), **Treni kaçırmak:** Bir şeyi elde etme, bir işi gerçekleştirme olanağını zamanında kullanamamak. Fırsatı değerlendirmek. (AKYALÇIN 2012a), **Üstten almak:** Yalan söylemek, rol yapmak, kendini olduğundan daha güçlüymüş gibi göstermek. (AKYALÇIN 2012a), **Vites değiştirmek:** Verilen karardan dönerek farklı bir yöne doğru hareket etmek. Görüş ve düşüncelerinde farklılık olan bir duruma gelmek. (AKYALÇIN 2012a), **Yağları erimek:** Çok üzülme ya da çok korkmak. (AKYALÇIN 2012a), **Zıvanadan çıkmak:** Çok sinirlenip öfkelenmek, taşkınca hareketlerde bulunmak. Delirmek, aklını oynatmak. (AKYALÇIN 2012a)

Çalışmanın konusu ikilemeler olduğu için iki sözcükten oluşan deyimler seçilmiştir. Fakat üç ve daha fazla sözcükten oluşan deyimler de bulunmaktadır. Örnek olarak; **İpe un sermek:** Bir işi yapmamak için bazı bahaneler uydurmak, engeller ortaya koymak.” (AKYALÇIN 2012a), **Pişmiş aşa su katmak:** Yoluna girmiş olan ya da sonuçlanmak üzere bulunan bir işi bozacak bir davranışta bulunmak. (AKYALÇIN 2012a), **Çoban kulübesinde padişah rüyası görmek:** Olanakların kısıtlı olmasına karşın büyük işlerin peşinde koşmak. (AKYALÇIN 2012a), **Dilenciye hıyar vermişler, eğri diye beğenmemiş:** Gereksinimi olan bir konuda istediği yardımın gerçekleşmesiyle, bunu küçümsemek. Yapılan iyiliği beğenmemek. (AKYALÇIN 2012a), **Çorbayı kâsede pişirip sofraya tencere ile getirmek:** Küçük bir işi büyük bir etki uyandıracakmış gibi, büyük reklamlarla sunmak. Abartmak. (AKYALÇIN I 2012a), **Dışından baktım yeşil türbe; yanına vardım, estağfurullah tövbe:** Bir kimsenin veya olayın dışarıdan görüldüğü gibi iyi çıkmaması durumunda söylenir. (AKYALÇIN 2012a), **Eşeğin semerinde yedi yıl köklenip kalsa yine de susadım dememek:** Vazgeçmez, uslanmaz, inadından dönmez, sabretmesini bilir anlamında kullanılır. Başına ne gelirse gelsin itiraz etmemek, baş kaldırmamak. (AKYALÇIN 2012a), **Fare deliğine kendisi güç sığarken kuyruğuna bir de bal kabağı bağlamış:** Üstesinden gelemeyeceği kadar işi varken bir iş daha yüklenmiş. Kendi sığıntı durumundayken yanına bir kişi daha almış anlamında söylenir. (AKYALÇIN 2012a), **Deveye sormuşlar “Boynun neden eğri?” diye, o da demiş ki, “Nerem doğru ki?”:** Bir işin yanlış bir yanı belirtildiğinde, doğru bir yanı olmadığını anlatmak için söylenir. (AKYALÇIN 2012a), **Körün istediği bir göz biri ala biri boz, sen veriyorsun iki göz:** Bir kişinin gereksinim duyduğu küçük şeylerden daha fazlasına kavuşması durumunu anlatmak için söylenir. (AKYALÇIN 2012a), **Domuzun birine, yönün nereye demişler, o da nereye olacak, dokuz ortaklığın malına, demiş:** Bir kimsenin birlik ve dayanışmanın olmadığı, kargaşanın, geçimsizliğin yaşandığı bir ortamdan yararlanması durumunu anlatmak için söylenir. (AKYALÇIN 2012a) gibi deyimler üç ve daha fazla sözcükten de oluşabilir.

Ancak ikilemeler için durum farklıdır. İkilemelerde söz öbeğini oluşturan sözcükler gerçek anlam çerçevesinden uzaklaşmamaktadır. **Aç susuz:** Uzun bir süre bir şey yiyip içmemiş ve yiyecek içeceğe gereksinimi olur durumda. (AKYALÇIN 2007), **Beslemek büyütme:** Birilerinin yeme içme gibi doğal gereksinimlerini karşılayarak onların yaşamalarını, gelişip büyümelerini sağlamak. (AKYALÇIN 2007), **Canlı kanlı:** Sağlıklı, güçlü; enerjik. (AKYALÇIN 2007), **Çalı çırpı:** Ateş yakmakta kullanılan ince, kuru ağaç dalı ve kuru ot türü nesnelere. (AKYALÇIN 2007), **Doğru dürüst:** Tam anlamıyla, doğru bir biçimde ve olduğu gibi. (AKYALÇIN 2007), **Eski püskü:** Çok eskimiş, yeniliği kalmamış döküntü. (AKYALÇIN 2007), **Fakir fakara:** Yoksullar, geçimini güçlüğüyle sağlayan kimseler. (AKYALÇIN 2007), **Genç yaşlı:** Yaşlı, genç, orta yaşlı herkes. (AKYALÇIN 2007), **Hısım akraba:** Soyca veya evlilik yoluyla aralarında bağ bulunan kimseler (AKYALÇIN 2007), **İnine dibine:** En ince ayrıntısına kadar. (AKYALÇIN 2007), **Kavga gürültü:** Karışıklık ve tartışma durumu. (AKYALÇIN 2007), **Laf söz:** Konuşma söylenecek sözler. (AKYALÇIN 2007), **Mevsimli mevsimsiz:** Her zaman, mevsime, zamana bağlı olmaksızın. (AKYALÇIN 2007), **Nam şan:** Ün, şöhret ve ad; tanınmışlık. (AKYALÇIN 2007), **Okuma yazma:** Okuyup yazabilme yetenek ve bilgisi. (AKYALÇIN 2007), **Özenmek bezenmek:** Bir işi ayrıntılarına varıncaya dek, büyük bir özenle, titizlik ve dikkatle yapmak. (AKYALÇIN 2007), **Para pul:** Para, mal, ekonomik güç. (AKYALÇIN 2007), **Sebze meyve:** Genellikle pişirilerek yenilen bitkiler ve yemişler. (AKYALÇIN 2007), **Temiz pak:** Çok temiz, tertemiz. / Namuslu. (AKYALÇIN 2007), **Uğraşp didinmek:** Aşırı güç ve emek harcamak. (AKYALÇIN 2007), **Vurup kırmak:** Çevresindekilere ve eşyalara zarar vermek. (AKYALÇIN 2007), **Yarım yamalak:** Mükemmel olmayan, eksik üstünkörü. (AKYALÇIN 2007), **Zar zor:** Ancak, çok zor, zorlamalar sonucu belki anlamında. (AKYALÇIN 2007) gibi ikilemelere bakıldığında ikilemeyi oluşturan sözcüklerin anlamlarının öbek olarak da farklı bir boyuta geçmediği görülmektedir. Bu durum, anlamsal olarak hemen bütün ikilemeler için geçerlidir denilebilir. Bundan dolayıdır ki ikilemeler tek başlarına deyim olarak değerlendirilemezler. Ancak bazı araştırmacılar hazırladıkları sözlüklerde ikilemelere deyim olarak yer vermiştir.

Ömer Asım Aksoy ikilemeleri de bir tür deyim olarak kabul etmiş, fakat yinelemelerin ise deyim olamayacağını söylemiştir. (AKSOY 1988: 507) Bu düşünce ile “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II” adlı eserinde, **Abur cubur:** Vücuda yararlı olup olmadığını düşünmeden rastgele yenilen öteberi. (AKSOY 1988), **Açık seçik:** Çok açık ve belirli olarak. (AKSOY 1988), **Ağı aksak:** Pek yavaş olarak ve düzgün olmayarak. (AKSOY 1988), **Bata çıka:** Kimi zaman umut keserek, kimi zaman umut besleyerek, güç koşullar içinde. (AKSOY 1988), **Bazı bazı:** Arada bir, ara sıra. (AKSOY 1988), **Belli başlı:** 1) Belirli, başlıca; 2) Önemli. (AKSOY 1988), **Cangıl cüngül:** Çan, çingirak ya da maden eşya, sesler çıkararak. (AKSOY 1988), **Canla başla:** Hiçbir özveriden kaçınmayarak, bütün yorgunluklara katlanarak, var gücü ile. (AKSOY 1988), **Cümbür cemaat:** Hep birlikte, toplu olarak. (AKSOY 1988), **Çalı çırpı:** İnce kuru dal, çalı, çöp vb. (AKSOY 1988), **Çat pat:** 1) Ara sıra; 2) Biraz, kırık dökük. (AKSOY 1988), **Çoluk çocuk:** 1) Çocuklarla birlikte aile topluluğu; 2) İşe aklı ermeyen çocuklar gençler. (AKSOY 1988), **Yarım yamalak:** Eksik tamamlanmamış. (AKSOY 1988) gibi pek çok ikileme söz öbeğini deyim olarak değerlendirmiştir. Kaldı ki buradaki ikileme biçimindeki söz öbeklerinin anlamları da gerçek anlam boyutunu aşmamış; yani değişmece anlam boyutuna geçmemiştir.

Mehmet Hengirmen de “İkilemeyi oluşturan sözcüklerden birinin anlamı varsa, bu ikileme deyim olarak kabul edilebilir.” (HENGİRMEN 2007:30) diyerek en az bir sözcüğü anlamlı olan **Açık seçik:** Çok kolay anlaşılır, belirgin. (HENGİRMEN 2007), **Ak pak:** Tertemiz” (HENGİRMEN 2007), **Delik deşik:** Her tarafı delik olan. (HENGİRMEN 2007), **Dirlik düzenlik:** Bir arada yaşayan insanlar arasındaki sevgi saygı, huzur. (HENGİRMEN 2007), **Don gömlek:** üzerinde sadece don ve gömlek bulunmak. (HENGİRMEN 2007), **Evirip**

çevirmek: 1) Bir şeyi inceleyebilmek için her tarafına bakmak; 2) Bir işi yapabilecek güçte olmak. (HENGİRMEN 2007), **Gece gündüz:** Her zaman ara vermeksizin. (HENGİRMEN 2007), **Gerile gerile:** Kendine önem vererek, kabarmak, kasıla kasıla. (HENGİRMEN 2007), **Gezip tozmak:** Vaktini hiçbir iş yapmadan gezmekle harcamak. (HENGİRMEN 2007), **Harfi harfine:** Tam olarak, aynen, eksiksiz. (HENGİRMEN 2007), **İş güç:** Yapılacak herhangi bir iş. (HENGİRMEN 2007), **Yalan dolan:** Gerçek olmayan söz, yalan, dalavere. (HENGİRMEN 2007), **Yol yordam:** İş ve nezaket kuralları. (HENGİRMEN 2007) gibi ikilemeleri deyim olarak değerlendirmiştir. Oysaki buradaki ikilemelerin anlamlarının da gerçek anlam boyutunu aşarak değişmece anlam boyutuna geçemediği açıktır.

İsmail Parlatır da “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II” adlı sözlüğünde; **El gün:** Herkes. (PARLATIR 2007), **Eninde sonunda:** En sonunda, işi nihayetinde. (PARLATIR 2007), **Filan falan:** Şu veya bu (kimse). (PARLATIR 2007), **Gizli kapaklı:** Sır gibi saklamak, kimseye duyurmamak. (PARLATIR 2007:393), **Hayal meyal:** Şöyle böyle. (PARLATIR 2007), **Haydi haydi:** Olsa olsa, iyiden iyiye. (PARLATIR 2007), **İkınıp sıkınmak:** 1) Soluğunu içinde tutarak karın kaslarıyla bağırsaklarını üst üste sıkıştırmak; 2) Beden veya kafa ile yapılan çalışmalar da bir şey ortaya koyabilmek için kendini çok zorlamak. (PARLATIR 2007), **İncik boncuk:** Basit ve değersiz süs eşyası. (PARLATIR 2007), **Olan biten:** Ortaya çıkan veya oluşan her şey. (PARLATIR 2007), **Sıcağı sıcağına:** Üzerinden zaman geçmeden. (PARLATIR 2007:760), **Yaka paça:** Zor kullanarak, zorla. (PARLATIR 2007), **Yalan yanlış:** Gerçek dışı, asılsız. (PARLATIR 2007) gibi gerçek anlam boyutunu aşmamış ikilemeleri deyim olarak değerlendirmiştir.

Metin Yurtbaşı da “Sınıflandırılmış Türkçe Deyimler” adlı sözlüğünde; **Apar topar:** Hemen. (YURTBAŞI 2004), **Çoluk çocuk:** Acemi, aile. (YURTBAŞI 2004), **Günlük güneşlik:** Açık Aydınlık. (YURTBAŞI 2004), **Gürül gürül:** Tereddütsüz” (YURTBAŞI 2004), **Kıpır kıpır:** Canlı” (YURTBAŞI 2004), **Soyunup dökünmek:** Soyunmak” (YURTBAŞI 2004), **Uflayıp puflamak:** İnildemek, inlemek, sıkılmak” (YURTBAŞI 2004) gibi gerçek anlamlı ikilemeleri deyim olarak değerlendirmiştir.

TDK'nin www.tdk.gov.tr adresinde yer alan elektronik sözlükte de **Arayıp sormak:** 1) biri hakkında haber sormak; 2) birinin ziyaretine giderek ona karşı ilgi göstermek., **Çalıp çırpamak:** hırsızlık yapmak: 'Müşteri ise her zamanki oyunbazlığıyla çalıp çırtıklarını eve yığıyordu.' -İ. O. Anar, **Kesip biçmek:** 1) parçalamak, doğramak, ameliyat etmek; 2) ağzına geleni söylemek, ileri geri konuşmak; 3) zorbalıkla korkutmak: 'Nasıl sol elimle sağ elimi kesip biçeceğim?' -R. N. Güntekin., **Özenip bezenmek:** Bir işi ayrıntılarına varıncaya değin büyük bir özenle ve titizlikle yapmak.”, **Sararıp solmak:** 1) giderek daha çok solmak: 'Sokakları dolduran sayılmaz şapkaların zalimce, kurnaz ve namussuz gölgelerinde sararmış solmuş.' -Ö. Seyfettin. 2) mec. sağlığı bozulmak: 'Karısı anlaşılmayan bir illetle sararıp soldu, birkaç ay içinde ölüp gitti.' -Halikarnas Balıkcısı., **Tarla tapan:** tarım yapmak., **Telleyip pullamak:** 1) birçok süsle süslemek; 2) mec. değerinden çok övmek. TDK: Türk Dil Kurumu, sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi:20.06.2019), gibi ikilemeler deyim olarak değerlendirilmiştir.

Bu tanımlama ve örneklerden de anlaşılacağı üzere ikilemelerin anlamları salt ikileme biçiminde söylendiklerinde gerçek anlamla ilintilidir. Oysaki, deyimlerin söz öbeği olarak anlamları gerçek anlamdan uzaklaşmış, çok daha farklı anlam boyutuna geçmiştir. Örneğin, deyim olarak Diz çökmek, “Bir kimseye boyun eğmek, onun istediği gibi davranmak.” Anlamıyla artık, “birinin dizleri üzerine çökmesi” somut/gerçek anlamından uzaklaşıp soyutlaşarak açıklamada verilen, “boyun eğme” anlamına geçmiştir. Tek başına söz öbeği olarak kullanılan ikilemelerde ise böylesi bir anlam değişmesi görülmez. Türkçe İkilemeler Sözlüğüne (AKYALÇIN 2007) bakıldığında bu durum daha da net olarak görülecektir. Aynı ikilemeler sözlüğünde bu durum fark edildiği için Ağzına yüzüne (bulaştırmak), Akla kararı seçmek, ele avuca sığmamak, elini eteğini çekmek, etine buduna (göre), İğne ipliğe (dönmek),

in cin (yok/top oynamak), Tuz biber (ekmek), Tuzu biberi (olmak), Yerden göge, Yere göge (koyamamak/sıgınamak) gibi deyim içerisinde anlam değişmesine uğrayan bazı ikilemelerin deyim içerisindeki anlamlarına da yer verilmiştir. Anlam değişmesine uğrayan bu ikilemelerin anlamları artık deyim olan söz öbeğinin içinde kaynaşıp farklı bir anlam kazanarak tek başına kullanıldığındaki ikileme anlamından uzaklaşmaktadır. Örneğin, ağız burun söz öbeği ikilemeler sözlüğünde “insanın yüz bölgesi ve bu bölgedeki, ağız, burun, gözler, çene bölümleri” (AKYALÇIN 2007) biçiminde tanımlanmaktadır. Ağızdan burnundan gelmek söz öbeğinin tanımı ise deyimler sözlüğünde “Bir şeyi yaptığına, söylediğine pişman olmak” (AKYALÇIN 2012a) “Tuz biber” söz öbeği ikileme olarak kullanıldığında “tuz biber ve benzeri yiyecekler” anlamı düşünülür. “Ekmeğimizin üzerine tuz biber ektik” dediğimizde “elimizde bulunan ekmeğin üzerine tuz biber ve benzeri baharatları serpiştirdik” anlamı düşünülür. Ancak, Tuz biber ekmek söz öbeği deyim olarak kullanıldığında “bir üzüntünün acısını, bir kusurun ağırlığını arttıran şeyler yapmak. Daha da arttırmak” (AKYALÇIN 2012a) anlamı ortaya çıkmaktadır. Yani, tuz biber ikilemesi, ekmek eylemiyle birlikte öbekleşerek deyimleştiğinde anlamsal olarak ikileme anlamından da uzaklaşmaktadır. Bu durum deyimlerin içinde geçen hemen bütün ikilemeler için geçerlidir. Bundan dolayıdır ki ikileme biçimindeki söz öbekleri tek başlarına kullanıldıklarında gerçek anlam bağlamında pekiştirmeli söz öbeği boyutunda kaldıkları için deyim olamazlar. İkilemelerin bu biçimleriyle ve anlamlarıyla deyimler sözlüklerine alınmaları doğru bir yaklaşım değildir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere ağızdan burnundan gelmek, tuzu biberi olmak ve benzeri gibi deyimlerde geçen ikilemeler ise artık o deyim içinde farklı bir anlama/deyim anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Böylesi ikilemelerle kurulmuş deyimlerimizle karşılaşmaktadır. Bu türden deyimlerde bizim için belirleyici nokta; yukarıdaki örneklerde ortaya konduğu gibi, anlam olmalıdır. Aşağıdaki örneklerde de görülmektedir ki deyimlerin içerisindeki ikilemeler, artık o deyim ile kaynaşarak gerçek anlamlarından uzaklaşmış, söz öbeği içerisinde anlam değişmesine uğramıştır. bazen de aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere deyim anlamını pekiştirmiştir.

Ağız burnu Çarşamba/Perşembe pazarına dönmek: Dayak yediği için yüzü büyük hasar görüp çok kötü bir görünüm alması durumunu anlatmak için kullanılır. (AKYALÇIN 2012a) deyimindeki “Ağız burun” ikilemesi “İnsanın yüz bölgesi ve bu bölgedeki, ağız, burun gözler çene bölgesi.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Ağız dili yok/olmamak: Çok az konuşan, sakın, ağır başlı, olgun bir yapıya sahip olan insanları anlatmak için kullanılır. (AKYALÇIN 2012a) deyimdeki “Ağız dil” ikilemesi “konuşma organları; konuşma yeteneği.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Ağızına burnuna/gözüne/yüzüne bulaştırmak: Bir işi becerememek, layığıyla yapamamak. Bir işi yapayım derken bozmak. (AKYALÇIN 2012a) deyimindeki “Ağız burun” ikilemesi “İnsanın yüz bölgesi ve bu bölgedeki, ağız, burun gözler çene bölgesi.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “Ağızına yüzüne (bulaştırmak): Bir işi başaramamak, her şeyi birbirine karıştırmak.” (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

Ağızdan bal şeker akmak: Ağızdan bal şeker akmak (Bal şeker): Bir şeyi çok güzel bir dille tatlılıkla anlatmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminin içinde geçen “Bal şeker / şeker bal” ikilemesi “Yenen bir şeyin ağız tadıyla ve yarayacak bir biçimde tüketilmesi veya yaşanan olayların mutluluk verecek özellikte olması. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, hem deyim içinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramış hem de pekiştirme görevi ile deyim anlamını kuvvetlendirmiştir.

Ağızdan burnundan gelmek: Bir şeyi yaptığına ya da söylediğine pişman olmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Ağız burun” ikilemesi “İnsanın yüz bölgesi ve bu bölgedeki, ağız, burun gözler çene bölgesi.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Akla fikre ziyan/zarar olmak: Mantık dışı olduğu için anlaşılması çok olan. Akılla bağdaşmayan. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Akıl fikir” ikilemesi deyim içerisinde “Düşünerek anlayabilme yetisi, kavramak; yapılanları algılayıp yorumlayabilme potansiyeli.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Akla kararı seçmek: Bir konu veya iş ile ilgili olarak çok fazla uğraşıp zorlanmak. Çok uğraşmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Ak kara” ikilemesi deyim içerisinde “Birbirinden kesin çizgilerle ayrılacak biçimde net olabilen.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**Akla kararı (seçmek):** Bir işi başarınca kadar çok zorlanmak, aşırı sıkıntı çekmek.” (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

Aklını peynir ekmekle yemek: Dengesiz, mantıksız, çılgınca davranışlarda bulunmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Peynir ekmek” ikilemesi deyim içerisinde “Kapış kapış. Bir şeyin herkes tarafından bol satın alınması durumu.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Al haberi, git kabarı kabarı: Sevindirici bir haber alındığında övünülebilir, mutlu olunabilir anlamında kullanılır. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Kabar kabar” ikilemesi deyim içerisinde “Yer yer kabarcıklar biçiminde.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Ana ata sofrasında büyümek: Eğitilmemek, nasıl davranacağını bilememek. Çok rahat yaşamak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Ana ata” ikilemesi deyim içerisinde “Soyundan gelen insanlar.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Anasından emdiği süt fitil fitil burnundan gelmek: Uzun uğraşlar vermek. Büyük sıkıntı ve acılar yaşamak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Fitil fitil” ikilemesi deyim içerisinde “Zorla, zehir ederek; fitil fitil.” (AKYALÇIN 2007) anlamından az da olsa uzaklaşarak deyim içerisinde kaynaşmış, pekiştirme görevi ile de deyim anlamını kuvvetlendirmiştir.

Arpalı buğdaylı oturmak: Bir topluluk içerisinde erkek ve kadın karışık oturmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Arpa buğday” ikilemesi deyim içerisinde “Buğdaygillerden olan arpa, buğday, yulaf, çavdar ve benzeri tahıllar.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmıştır.

Burnundan fitil fitil/ ifir ifir gelmek/getirmek: Sıkıntı, zorluk, çile çekmek (AKYALÇIN 2012a) “Fitil fitil” ikilemesi deyim içerisinde “Elde edilen güzel bir şeyin sonra kişiye zehir olması, bir işten veya olaydan aşırı sıkıntı çekerek.” (AKYALÇIN 2007) anlamından az da olsa uzaklaşmış, pekiştirme görevi ile de deyim anlamını kuvvetlendirmiştir. Aynı durum deyim bir başka kullanımında yer alan “İfir ifir” ikilemesi için de geçerlidir. Bu ikileme de deyim içerisinde “Zorla, zehir ederek; fitil fitil.” (AKYALÇIN 2007) anlamından az da olsa uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlamı kuvvetlendirmiştir.

Çaputuna çuluna aşıklık ne haline: Yapabilecek gücü yokken boyundan büyük işlere kalkışan kişilere söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Çul çaput” ikilemesi deyim içerisinde “Eski yıpranmış giyişiler, dokunmuş eski eşya, paçavralar, öte beri yıpranmış bez ve

benzeri, yatarken üste atılan veya sarınılan örtü türü nesnelere.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Düğün dernek hep bir örnek: Değişik bir şey yok. Hepsi aynı veya benzer anlamında söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Düğün dernek” ikilemesi deyim içerisinde “Özellikle evlilik dolayısıyla müzikli oyun, tören eğlence.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Eften püften deli kıza/sarı kıza/öküze kaftan: Derme çatma ortaya çıkarılan işleri anlatmak için söylenir. Oradan buradan parça parça şeyleri kullanarak yapılmış şey. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Eften püften” ikilemesi deyim içerisinde “Dikkate alınmayacak kadar küçük değersiz. (AKYALÇIN 2007) anlamından az da uzaklaşmış, pekiştirme görevi ile deyim anlamını kuvvetlendirmiştir.

Ele avuca sığmamak/gelmemek/sıgmaz: Şımarık davranmak. Söz dinlememek, kural tanımamak, kontrol edilememek. Gelişmemiş, çok küçük durumda olan çocuk, bebek. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “El avuç” ikilemesi deyim içerisinde “El ve elin iç yanı.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**Ele avuca (sığmamak):** Şımarıkça ve taşkınca hareketlerde bulunup söz dinlemek.” (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamıyla da verilmiştir.

Eli eteği temiz: Kişiliğinde ve işinde dürüst, terbiyeli, saygılı olan. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “El etek” ikilemesi deyim içerisinde “Kişinin elleri ve giyişinin bol bir biçimde aşağıya doğru dökümlü kısımları.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Eli kolu uzun: Birçok yerde tanıdığı, birçok yerle bağlantısı, iletişimi olan kişi. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “El kol” ikilemesi deyim içerisinde “Eller ve kollar, omuzlardan parmak uçlarına kadar uzanan organ bölümleri” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Elini ayağını/eteğini çekmek: Uzaklaşmak, bir yere belli bir süre hiç uğramamak, hiç uğraşmamak, iletişimi kesmek, bırakmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “El etek” ikilemesi “Kişinin elleri ve giysisinin bol bir biçimde aşağıya doğru dökümlü kısımları.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Aynı durum deyim farklı bir kullanımında geçen “El ayak” ikilemesi için de geçerlidir. Bu ikileme de “Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan bölümü. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**Elini eteğini (çekmek):** Daha önceden yapılan veya ilgilenilen iş ve davranışları artık yapmamak. / İlgilenmemek. (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

Etine buduna göre: Sosyal ve ekonomik gücüne, çapına uygun olma durumunu anlatmak için söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Et but” ikilemesi deyim içerisinde “Kasaplık hayvanlardan elde edilen besin maddeleri.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**Etine buduna (göre):** Sosyal ve ekonomik gücüne göre. (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

İğne iplik kalmak: Çok aşırı kilo kaybına uğramak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “İğne iplik” ikilemesi, ikileme olarak kullanıldığında “İğne ve iplik” anlamı akla gelir. Ancak “İğne iplik kalmak” deyiminin içerisinde bu anlamından uzaklaşarak deyim içerisindeki anlamını kazanmıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**İğne ipliğe**

(dönmek): Üzüntü, hastalık veya başka birtakım nedenlerden dolayı aşırı zayıflamak. (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile yer verilmiştir.

İliği kemiği kurumak: Canından bezmek, tükenmek. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “İliği kemiği” ikilemesi deyim içerisinde “Bütün gücü, varı yoğu” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

İN cin olmamak/top oynamak: Çevrede kimsenin olmadığı ıssız, sessiz, terk edilmiş ortamları anlatmak için kullanılır. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “İN cin” ikilemesi, ikileme olarak kullanıldığında “Olağanüstü varlıklar” anlamı akla gelir. Ancak deyim içerisinde “İN cin olmamak/top oynamak” deyiminde, söz öbeği içerisinde kaynaşarak deyim içerisindeki anlamını kazanmıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “İN cin (yok/ top oynamak): Çevrede hiçbir canlının bulunmaması.” (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile yer verilmiştir.

İpe sapa gelmemek: Birbirini tutmayan, gerçeğe uygun olmayan, dengesizce anlamlarında kullanılır. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “İp sap” ikilemesi, ikileme olarak kullanıldığında “Kimliği ve soyu soppu.” (AKYALÇIN 2007) anlamı akla gelir. Ancak “İpe sapa gelmemek” deyimini içerisinde kaynaşarak deyim içerisindeki anlamını kazanmıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “İpe sapa (gelmemek): Akla yatkın olmamak, söylenen ve yapılanların birbirini tutmaması (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

İpi sapı olmamak: Yapılan hareketlerde belli bir uyum olmamak, söylenen sözlerin birbirini tutmaması. Güvenilmez. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “İpi sapı” ikilemesi deyim içerisinde “Kimliği ve soyu soppu.” (AKYALÇIN 2007) anlamından az da olsa uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Kafa göz yarmak: Kaba ve kırıcı bir biçimde davranıp konuşmak. Patavatsızlık etmek. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Kafa göz” ikilemesi “Yüzün kaş, göz ve burun çevresi.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Kapıya bacaya sığmamak: Telaş, öfke, korku ve benzeri duyguları yoğunluğu nedeniyle ne yapacağını bilemez durumda olmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Kapı baca” ikilemesi “Evin kapı, cam, baca ve benzeri yerleri. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Kaşla göz arasında: Çok az bir zaman içerisinde yapmak. Kimseye sezdirmemek. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Kaş göz” ikilemesi “Yüzün kaş, göz ve burun çevresi.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Kendi kendine gelin güvey olmak: Bir işin nasıl gelişeceğini o işle ilgili nelerle karşılaşacağını bilmeden olmuş bitmiş gibi davranmak. Karşısındaki insanın düşüncelerinden farklı düşler kurmak. (AKYALÇIN 2012a) deyimini içerisinde geçen “Kendi kendine” ikilemesi “İçinden, kimsenin karışamayacağı veya duyamayacağı biçimde, yalnız başına. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Aynı durum “Gelin güvey” ikilemesi için de geçerlidir. Bu ikileme de “Evlenen erkek ile kız. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Kılık kıyafet, sıçanlara/köpeklere ziyafet: Değersiz ve onursuz kalıbının-görünümünün adamı değil anlamlarında söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen

“Kılık kıyafet” ikilemesi “Üst baş, dış görünüş, giyim ve gösteriş.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Kurdu ininden dışarıya uğratıp da sarmaş dolaş etmek: Çok yetenekli, becerikli olmak. Bir şeyin tersini düzünü birbirine geçirmek, ne olduğunu, nereden geldiğini şaşırtmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Sarmaş dolaş” ikilemesi “Birbirine sarılıp kucaklaşmış bir durumda.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Masal masal maniki, oğlu uşağı on iki: Kendisinden yapabilmesi beklenmeyen ancak bunları yapan kimseler için söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Oğul uşak” ikilemesi “Çoluk çocuk. Evlilikten olan çocuklar.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşmıştır.

Nalina mihına vurmak: Bir konutu farklı yönleriyle, farklı bakışaçılarıyla değerlendirip eleştirmek. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Nal mih” ikilemesi “Hayvanların ayaklarına çakılan metal ayaklık ve bunları tutturmaya yarayan çiviler. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Olursa çat pat olmazsa aç yat: Hesabını iyi yapmayan, giderlerini ayarlamayıp zora düşenler için söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Çat pat” ikilemesi “Yarım yamalak bir biçimde.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Pır pır der uçamaz, çukura düşmüş çıkamaz: İçine düşülen kötü durumdan ne kadar çabalanırsa çabalansın kurtulmanın çok zor olduğunu; kötü bir durumun yaşandığını anlatmak için kullanılır. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Pır pır” ikilemesi “Kuşların kanat çırpınışları. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Sapla saman birbirine karışmak: İyisiyle kötüsünün, doğrusuyla yanlışının ayırt edilmemesi. Karışık bir ortamın olması anlamında söylenir. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Sap saman” ikilemesi “Türlü ekinlerin taneleri ayrıldıktan sonra harmanda kalan parçalanmış ya da parçalanmamış uzun sapları.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Sidiği ile elini yüzünü yıkamak: Pislige bulaşmış, güvenilmez bir kişi olmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “El yüz” ikilemesi “Eller, yüz, kollar ve vücudun bu organlara yakın yerleri. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp önüne koymak: Bir konuyu sürekli, bıktırana kadar aynen konuşmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Isıtıp ısıtıp” ikilemesi “Bir şeyi soğuk durumdan sıcak duruma getirmek. Bir sözü veya olguyu sürekli yineleyerek gündeme getirmek. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Tencere tava, herkeste bir hava: Herkesin kendini çok yukarılarda görmesi durumu. Bir ortamda akıl birliğinin olmaması. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Tencere tava” ikilemesi “İçinde yemek pişirilen kaplar. (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Tuz biber ekmek: Bir üzüntünün acısını, bir kusurun ağırlığını artıran şeyler yapmak daha da arttırmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Tuz biber” ikileme olarak kullanıldığında “tuz biber ve benzeri yiyecekler” anlamı akla gelir. Ancak, “Tuz biber ekmek”

söz öbeği deyim içerisinde kaynaşmış olarak karşımıza çıktığında anlam değişmeci görülür. Artık yukarıdaki deyim anlamını kazanmıştır. Bu durum fark edilerek ikilemeler sözlüğünde “**Tuz biber (ekmek)**: Bir üzüntünün derecesini artıran şeyler yapmak. (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile yer verilmiştir.

Tuzu biberi olmak: Bir şeyin, durumun tamamlayıcısı olmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Tuzu biberi” ikilemesi “Ekstradan, fazladan.” (AKYALÇIN 2007) anlamından az da olsa uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır.

Yerden göğe dek/kadar: Çok, pek çok hakkı olmak. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Yer gök” ikilemesi “yeryüzü gökyüzü, gözün görebildiği tüm alan.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişmesine uğramıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**Yerden göğe**: Pek çok, anlatılamayacak kadar çok.” (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

Yere göğe koyamamak/koymamak/sığdıramamak: Bir kimseye memnun etmek için çok uğraşmak, nasıl ağırlayacağını bilememek. Aşırı değer vermek. (AKYALÇIN 2012a) deyiminde geçen “Yer gök” ikilemesi “yeryüzü gökyüzü, gözün görebildiği tüm alan.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak anlam değişikliğine uğramıştır. Bu durum fark edildiği için ikilemeler sözlüğünde “**Yere göğe (Koyamamak, sığmamak)**: Bir kişi, nesne veya olayı olduğundan daha fazla göstererek ondan söz etmek, abartmak.” (AKYALÇIN 2007) şeklinde deyim anlamı ile de yer verilmiştir.

Yukarıda verilen örnekler ve açıklamalarda da görüldüğü gibi ikilemeler ve deyimler ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken söz öbekleridir. Deyimleri oluşturan sözcükler bir bütün halinde kaynaşarak gerçek anlamlarının dışında bir anlam ifade ederlerken; ikilemeler çoğunlukla gerçek anlama yakın bir anlam ifade eden ve anlamı pekiştiren söz öbekleridir. Bu nedenle ikilemelerin tek başlarına deyim olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Ancak ikilemeler “Kılık kıyafet sıçanlara/köpeklere ziyafet” örneğinde olduğu gibi anlam değişikliğine uğrayarak ya da “Anasından emdiği süt fitil fitil burnundan gelmek” örneğinde olduğu gibi pekiştirme görevi ile anlamı kuvvetlendirerek deyimlerin içerisinde yer alabilirler. “Kılık kıyafet, sıçanlara/köpeklere ziyafet” örneğine bakıldığında bu deyimde geçen “Kılık kıyafet” ikilemesi artık “Üst baş, dış görünüş, giyim ve gösteriş.” (AKYALÇIN 2007) anlamından uzaklaşmış, deyim içerisinde kaynaşarak “Değersiz ve onursuz kalıbının-görünümünün adamı değil anlamlarında söylenir.” (AKYALÇIN 2012a) “Anasından emdiği süt fitil fitil burnundan gelmek” örneğinde de “fitil fitil” ikilemesi “Zorla, zehir ederek; fitil fitil.” Anlamından az da olsa uzaklaşarak pekiştirme görevi ile deyim anlamını kuvvetlendirmiştir. Bu türden örnekler içerisindeki ikilemeler, biçimsel olarak ikileme olmakla birlikte, artık deyim ile bütünleşirler ve anlamsal olarak bir farklılaşmaya uğrarlar.

SONUÇ

Deyimler, ikilemeler, atasözleri, kalıp sözler vb. Söz öbekleri Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan Orhun yazıtlarından itibaren söz varlığı içerisinde yer alan söz öbekleridir. Bu söz öbekleri içerisinde yer alan deyimler ve ikilemeler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Deyimler ile ilgili olarak yapılan yukarıdaki tanımlarda ve verilen örneklerde de görüldüğü gibi deyim oluşturan sözcükler gerçek anlamlarının dışına çıkarak farklı bir anlam/anlatım boyutuna geçeler. İkilemelerle ilgili yapılan yukarıdaki tanımlara ve örneklere bakıldığında ikilemeyi oluşturan sözcüklerin gerçek anlamlarından çok da uzaklaşmadığı görülmektedir. Ancak Ömer Asım Aksoy, ikilemeleri de bir tür deyim olarak değerlendirmiş, fakat yinelemelerin ise deyim olamayacağını söylemiştir. (AKSOY 1988: 507). İsmail Parlatur, Mehmet Hengirmen, Metin Yurtbaşı gibi araştırmacılar da hazırladıkları sözlüklerde bazı ikilemeleri deyim olarak değerlendirmişlerdir. Aynı durum TDK'nin İnternet sitesinde yer alan elektronik sözlükte de görülmektedir. İkilemelerde öbeği oluşturan sözcükler gerçek

anlamlarının çok da dışına çıkmamaktadır. Oysaki deyimlerde öbeği oluşturan sözcükler gerçek anlamlarından uzaklaşarak farklı bir anlam/anlatım boyutuna geçerler. Örneğin; “Diş bilemek” deyiminin anlamına bakıldığında “diş” ve “bilemek” sözcüklerinin gerçek anlamından uzaklaşarak “İçindeki kinle, bir kişiye zarar verebilmek için fırsat kollarda durmak.” (AKYALÇIN 2012a) anlamını kazandığı ve öbek içerisinde farklı bir anlam/anlatım boyutuna geçtiği görülmektedir. Ancak “Yarım yamalak: Mükemmel olmayan, eksik üstünkörü. Tam olmayan.” (AKYALÇIN 2007), “Doğru dürüst: Tam anlamıyla, doğru bir biçimde ve olduğu gibi.” (AKYALÇIN 2007), “özenmek bezenmek: Bir işi ayrıntılarına varıncaya dek, büyük bir özenle, titizlik ve dikkatle yapmak” (AKYALÇIN 2007a) gibi ikilemelere bakıldığında ikilemeyi oluşturan sözcüklerin gerçek anlamları ile ilintili olduğu, anlamlarının öbek olarak da farklı bir boyuta geçemediği görülmektedir. Bundan dolayı ikileme biçimindeki söz öbekleri tek başlarına kullanıldıklarında gerçek anlam bağlamında pekiştirmeli söz öbeği boyutunda kaldıkları için deyim olamazlar. İkilemelerin bu biçimleriyle ve anlamlarıyla deyimler sözlüklerine alınmaları doğru bir yaklaşım değildir. Sonuç olarak denilebilir ki ikilemeler deyim içerisinde anlam değişikliğine uğrayabilir ve pekiştirme görevi ile yer alabilirler ancak ikilemelerin tek başlarına deyim olarak kabul edilmeleri ve Deyimler Sözlüklerine alınmaları doğru bir yaklaşım değildir. Böylesi durumlarda dikkate alınacak temel nokta anlam olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Y., (2001) Türkçede Zaman Anlatımı ve Kimi İkileme Yapıları. XV. Dilbilim Kurultayı. İstanbul. s.115.
- AKSOY, Ö. A., (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. İstanbul. İnkılap Kitabevi.
- AKYALÇIN, N., (2007). *Türkçe İkilemeler Sözlüğü Tanıklı*, Anı Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- AKYALÇIN, N., (2012a). *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*. Ankara. Eğiten Kitap.
- AKYALÇIN, N., (2012b). “*Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz Tanıklı Sözlük*”. Ankara: Eğiten Kitap.
- BİLGİN, M., (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇORAKLI, Ş., (2001). *Türkçenin Yaratma Gücü. İkilemeler (I)*. Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Say. 17
- EKER, S., (2002). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, M., (1999). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul. Bayrak Basım.
- HATİPOĞLU, V., (1981). *Türk Dilinde İkilemeler*. İstanbul: TDK Yayınları
- HENGİRMEN, M., (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*. Ankara. Engin Yayın evi
- PARLATIR, İ., (2008). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. Ankara. Yargı Yayınevi
- TEKİN, T., (2010). *Orhon Yazıtları*, 4. Baskı, Ankara: TDK
- YURTBAŞI, M., (2004). *Sınıflandırılmış Türkçe Deyimler*, İstanbul. Arion Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar:

TDK: Türk Dil Kurumu, sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi:20.06.2019)

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 3, 2019, pp. 95-102

E - ISSN: 2667-4688

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.011>

Araştırma Makalesi/Research Article

YUNAN MİTOLOJİSİ'NE PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM

A PSYCHOANALYTIC APPROACH TO GREEK MYTHOLOGY

Işık ALBASAN *

* Filolog ve Uzman Arkeolog, Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
TÜRKİYE, E-mail: camilla.9035@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8977-4613>

Geliş Tarihi: 9 Haziran 2019; Kabul Tarihi: 26 Temmuz 2019
Received: 9 June 2019; Accepted: 26 July 2019

ÖZET

Mitoloji, birçok araştırma alanının ya da bilimsel çalışmaların temelidir. Edebiyat, felsefe, din, psikoloji ve sanat gibi dallarda mitolojinin etkileri görülmektedir. Aslında mitoloji insanın kendini arayışı, keşfidir; mitoloji aracılığıyla insan, edebiyatı ve sanatı yaratır. Mitolojideki soyut olan her kavram edebiyat ve sanat ile somutlaşır, görsel hale gelir. Bu bağlamda makalede Antik Yunan edebiyatının ve sanatının temeli olan Yunan mitleri çalışılmıştır. Antik Yunan mitlerindeki ruh, beden, yaşam, ölüm kavramları incelenmiş; Antik Yunan yazarlarından örnekler alınmıştır. Ardından evrenin ve insanın yaratılışı mitleri Antik Yunan edebiyatı bağlamında değerlendirilmiştir. Antik Yunan edebiyatının mitlerinden bazıları Jung ve Freud gibi bilim insanlarının görüşlerinden yararlanılarak çalışılmıştır. Soyut bir kavram olan mitolojinin nasıl edebiyat ve sanat ile somut hale geldiği gösterilmiştir. Sonuç olarak Antik Yunan edebiyatının kaynağı olan Yunan mitlerinin felsefi ve psikolojik arka planı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelime: Edebiyat, Mitoloji, Mit, Psikolojik, Yunan.

ABSTRACT

Mythology is the basis of many research fields or scientific studies. There are the effects of mythology on branches as literature, philosophy, religion, psychology, art. In fact, mythology is the exploration of man's self; through mythology man creates literature and art. Every concept that is abstract in mythology is embodied by literature and art, it becomes visual. In this article, the Greek myths, which were the basis of ancient Greek literature and art, were studied. The concepts of soul, body, life, death in ancient Greek myths were examined. Then the myths of the universe and man's creation were studied in the context of Ancient Greek literature. Some of the myths of ancient Greek literature were studied using the views of scientists such as Jung and Freud. It was examined how mythology, an abstract concept, become concrete with literature and art. As a result, the philosophical and psychological background of Greek myths, which was the source of ancient Greek literature, was revealed.

Key Words: Literature, Mythology, Myth, Psychology, Greek.

1. ANTİK ÇAĞ'DA SOYUT KAVRAMLARA BAKIŞ

Antik Çağ insanı devamlı olarak evren, evrenin ve insanın yaratılışı, ruh, beden-ruh ilişkisi, yaşam-ölüm arasında ruhun konumu, insanın bu noktada nerede olduğu gibi sorulara cevap aramış ve bu kavramları düşünmüş, sorgulamıştır. Bu soyut kavramlardan önce edebiyat içindeki personifikasyonlar doğmuş, ardından tüm soyut kavramlar somutlaştırılarak görsel hale getirilmiştir. Bunu da heykelerde, mimaride, sanat eserlerinde görmemiz mümkündür. Bir heykele ya da kısaca sanat eserine baktığımızda arka planında onu oluşturan soyut bir düşüncenin tohumunu görmemiz mümkündür.

1.1. Antik Yunan'da “Ruh”, “Beden”, “Yaşam”, “Ölüm” Kavramlarına Bakış

“Ruh” kelimesinin Antik Yunancadaki karşılığı psyche'dir. “Psyche” kelimesi fiil olarak psykho (soluk almak, nefes almak) kelimesinden türetilmiştir. Psyche kavramını ilk olarak Homeros'ta buluruz. (Dürüşken, 2011: 75-85)

Homeros: Psyche'nin iki anlamı vardır. Öncelikle yaşamla aramızda bir bağ kurar. Bu ya uykudayken ya da uyanıkken olur. İkinci anlamı ise “eidolon” denen gölge, insanın bedeninin imgesidir. Homeros'a göre ruh ölmez; beden ölse de ruh bir gölge, beden bir imgesi olarak var olmaya devam eder. Ayrıca Homeros, psyche-beden kavramlarını ayırdığı gibi başka kavramlar daha ortaya atar. Bunlardan ilki thumos yani zihin kavramıdır. Böylece ilk kez ruh ve zihin kavramları ayrılır. Thumos; duygulanımların ve hareketlerin kaynağıdır. İkinci kavram nous yani akıldır. Burada tüm bilişsel faaliyetler yürütülür. Üçüncü kavram ise menos yani yaşam gücüdür. Bu da bizi ileriye götüren enerjiyi, dürtüyü verir. (Dürüşken, 2011: 75-85)

Homeros'a göre beden ise insanın özü yani “autoi”dir. Bu bağlamda Homeros ilk kez beden, zihin, akıl, yaşam enerjisi, ruh kavramlarını tanımlar. Homeros'ta yaşam ruh-beden bütünlüğü ve biraradalığı olarak tanımlanır. (Uslu, 2012: 211-222)

İlk kez ruh kavramının insanın iki farklı yaşama sahip olduğu inancından geldiği söylenir: Uykudayken olan yaşamı ve uyanıkken olan yaşamı. Buna göre yaşamda ve rüyadaki her şey eşdeğerdir, aynıdır. Eğer insan uykuda bir yere gittiyse, gerçekten de gitmiştir. Bu durum da ruhun varlığını kanıtlar. Ruh bu bağlamda, ikinci beden olarak tanımlanır. (Uslu, 2012: 211-222)

Ruh; uyku, baygınlık ve vecd gibi hallerde bedeni terk eden bağımsız bir yaşam süren ikinci bendir. Yaşamla güçlü bağı sağlar. Fakat ölümlerle ruh, bu özgürlüğünü kaybeder. Yok olmaz varlığını sürdürür ama bir gölge, imaj, emitasyon, beden taktidi olarak. Kısaca ruh var olmaya devam eder ama bir yaşamı yoktur. (Friedell, 2004: 75-78) Çünkü beden ölüp ruh bedenden çıkınca bir eidolon, gölge olur. Kişinin kendisi değildir. (Rohde, 1925: 21-70)

Homeros'un Odysseia adlı eserinde şöyle geçer: “ Ama kendisi değildi ki bu, görüntüsüydü Herakles'in.” (Homeros, 1999: 601-602) İlyada da Patroklos'un hayaletinden şöyle söz edilir: “Uyurken geldi Patroklos'un ruhu, her şeyi benziyordu ona.” (Homeros, 1971: 104-108) Yani psyche bedeni terk edince bir imgeye dönüşür. Gerçek bir yaşamı yoktur. O kişiye ait bir şeyler taşır. Fakat yine de sonsuza dek var olacaktır. Ölüm asla yok oluş değil, başka bir yaşam formuna geçiştir. Fakat Homeros'ta yine yaşam-ölüm sorunu tam olarak çözülemez. Bu nedenledir ki yaşam hep Yunanlılar için önemlidir. Yeryüzünün bir parçası olmak, her zaman için Hades'teki herhangi bir ölümsüz ruhtan yeğ tutulur. (Rohde, 1925: 16-85)

Homeros'tan sonra sırasıyla Orpheuşçular, Miletos okulundakiler, Pythagorasçılar, Platon, Aristoteles bu konuyla ilgili yorumlar yapmışlardır. Sırasıyla bu yorumlara kısaca bakacak olursak;

Orpheuşçular: M.Ö.6. ve 5.y.y.larda ölüm ve ruh kavramlarına daha farklı bir bakış açısı getirerek kendilerinden sonra gelen Pythagorasçıları etkilemişlerdir. Orpheuşçulara göre

Dionysos Zagreus, Titanlar tarafından parçalanmış ve yutulmuştur. Ancak Athena, Dionysos'un yüreğini kurtararak Zeus'a götürür. Zeus ondan yeni Dionysos'u yaratır. Sonra Zeus, Titanları şimşegi ile öldürür. Titanların küllerinden de insanları yaratır. Titanlar Dionysos'u yedikleri için küllerinde tanrısal bir parça bulunur. Bu nedenle insanlar yarı tanrısal yarı da kötü Titan özellikleri taşırlar. Ve insan ruhu ceza olarak bir beden içine yerleştirilir. Binlerce yıl insan bedenden bedene geçerek ruhunu arındırır. Böylece orfikler ruh-beden düalizmini, arınma ve ruh göçü kavramlarını ortaya atarlar. (Çetin, 2012: 1-17)

Miletos Okulu: Hareket halindeki her şeyin ruhu olduğunu söylerler. (Dürüşken, 2011: 75-85)

Pythagorasçılar: Ruhun tanrısal olduğunu söylerler. Böylece ruh göçü ve ruh-beden düalizmi burada da geçer. (Dürüşken, 2011: 75-85)

Platon: Benliğin yegâne temeli ruhtur. Birinci ben bedenken, ikinci ben ruhtur. Ölüm ise ruhun bedenden ayrılmasıdır. Fakat mimesis kavramından dolayı taşa çevrilip ölümsüz kalmak, salt inorganik bir beden olarak hayat sürmek Hades'teki ruhsal yaşama yeğ tutulur. Beden hep önemlidir. (Uslu, 2012: 211-222)

Aristoteles: "De Anima" adlı eserinde ruhu iki kavramla ilişkilendirir. Birinci kavram harekettir. Yaşamsal bağı ifade eder. İkinci kavram duygulanmadır. Yani ruh şuurlu etkinliklerin toplamından sorumludur. (Uslu, 2012: 211-222)

Bickel'in ifade ettiği gibi Yunanlılarda yaşam ve beden her zaman birincildir, önemlidir; gerçek, somut her şeye yeğ tutulur. Bu da soyut olan her şeyi somutlaştırmaya yol açar. İşte buradan da edebiyat eserleri, heykeller, personifikasyonlar doğacaktır. (Uslu, 2012: 211-222)

1.2. Antik Çağ'da Evren Anlayışı

Yunanlılarda ruh-beden, ölüm-yaşam kavramlarındaki bu ikilikler, paradokslar olduğu gibi aynı zıtlıklar evrenin yaratılışında da, Yunan dininin genelinde de vardır. Bu zıtlıklar somutlaştırılarak çözülmeye çalışılmıştır.

Öncelikle evren anlayışlarına bakacak olursak, ilk evren modelini Hesiodos'un "Theogonia" adlı eserinde bulmaktayız. Khaos-kosmos karşıtlığından evren doğmuştur. Düzensizlikten düzene bir geçiş olur. Evrendeki ilk üç öge Khaos, Gaia, Eros'tur. Gaia, Uranus'u doğurur. Uranus, Gaia'nın eşi olur. Hem birbirlerinin tamamlayıcısı hem de zıttıdır. Zıtlıktaki birliği görürüz. Yeryüzü-Gökyüzü hem zıt hem de birdir. Gökyüzü ve Yeryüzü Kronos'un orak darbesiyle ayrılır. Bu olaydan sonra sırasıyla tanrılar doğar. (Dürüşken, 2014: 17-62)

Hesiodos'taki bu evren anlayışı Orpheusçularla tersine çevrilir. Hesiodos'ta her şey düzensizlikten düzene, bütüne geçtiyse; Orpheusçulukta da parçadan bütüne parçaya döngüsünü taşır. Dionysos bu kavramları hikayesiyle kendinde toplar. Önce dağılır, parçalara ayrılır, sonra bir araya gelir, bütüleşir. (Vernant, 2016: 71-89)

En baştaki ruh-beden, yaşam-ölüm ikileminden sonra iki farklı evren anlayışını da görmek mümkündür. Fakat Yunan dinine genel olarak baktığımızda zaten bu zıtlıkları dinin kendisinde de görmemiz mümkündür. Bu zıtlıklar karşımıza psikoloji de de çıkar. (Vernant, 2016: 71-89; Fridell, 2004: 68-75)

Vernant'ta (2016) ve Friedell'da (2004) bize anlatır. Örneğin genel olarak Yunan tanrıları ikiye ayrılmıştır: yeraltı (cythonik) ve gökyüzü tanrıları. Bu da bize evrenin yaratılışından beri var olan zıtlığı anlatır. Zeus figürünün kendisine bakacak olursak bu zıtlık orada da karşımıza çıkar. Quirius (Rüzgar), Ombiros (Yağmur), Bronton (Yıldırım) hep Zeus'un gökyüzü ile ilgili epitetleri; chthanios, katachthonios, milichios (yer altından, dipten gelen) yer altı ile ilgili epitetlerdir. Apollon'da benzer özellikler vardır. Oklarıyla şifalandırıldığı gibi cezalandırır da. İnsandaki karmaşıklık tanrılara da sirayet eder. Tanrılar da

dünyasallık olduğu gibi insanlarda da tanrısallık vardır. (Vernant, 2016: 71-89; Fridell, 2004: 68-75)

1.3. Prometheus ile İnsanın Dönüşümü

Prometheus figürü, insanın bu olaylar zinciriyle geçirdiği dönüşüm ve kurban kavramı Yunan dininde, mitolojisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu bağlamda kurban kavramı ön plana çıkar. Zaten esas kült yerinin esas merkezi kurbanın gerçekleştiği sunaklardır. Bu da bize kurban kavramının Yunan dininde oldukça önemli bir konuma oturduğuna işaret etmektedir.

Kurban insan ile Tanrı arasında temas sağlayan bir araçtır. Prometheus kurbanı başlatan ilk kişidir. Prometheus, kurban sırasında insanların yararına seçim yapar. Bu nedenle Tanrı insanları Pandora ile cezalandırır. Fakat Prometheus bu kez ateşi insanlara verir. Sonunda bu kez kendisi cezalandırılır. Bu nedenle kurban, Tanrı ile insan arasında aracı gibidir; İlahi ile insani konumu ayıran kutsal eylemdir. Ateş ise kurbanı Tanrı'ya ulaştıran araçtır. Kurbanla hep bu olay hatırlatılarak Zeus'un iradesi ve konumu hatırlatılır. İnsanlar, hayvanlar ve tanrılar arasına konur. (Vernant, 2016: 55-71)

Fakat bu olayın sadece bir yüzüdür. Diğer açıdan bakarsak bu olayla insanın bireyselleşme, doğaya egemen olma çabasını ve bunun sonucu gelen acıyı-dönüşümü görürüz. Kendi başına karar verme, hybris (kibir)in getirdiği yaratıcı enerjiyle girişilen bağımsız bir eylemi Prometheus ile görürüz. Prometheus ateşi insanlara vererek doğanın bilgisine karşılık insanın teknesini yani teknik bilgisini koyar. Bundan böyle insan aklı yanında, zekasını da kullanır. Fakat bu cezayı ve acıyı da getirir. Böylece insanın dönüşümü başlar. Görüldüğü gibi paradokslar sonucu her şey daha somut olmaya başlar. (Dürüşken, 2014: 17-62)

1.4. Kişileştirmeler, Heykeller ve Tapınakların Oluşumu ve “Mimesis ve Somutlaştırma” Kavramları

Yunan dinindeki ve mitolojisindeki ilk kişileştirmeler, somutlaştırmalar aslında edebiyatla görülür. Ardında görünmeyeni görünebilir yapma adına Yunanlılar bu tanrısal güçlere görünebilir bir form vermeye başladılar. Böylece somutlaştırma gerek heykel alanında gerekse tapınaklarla, kutsal alanlarla mimaride başladı. (Vernant, 2016: 321-333)

İlk zamandan beri amaç görünmeyeni, bu dünyaya ait olmayanı görünür yapma ve belli bir yere koyma vardır. Somutlaştırma Tanrıyla bağ kurma amaçlıdır. Tanrılarla başladığımızda ilk olarak edebiyatta karşımıza soyut bir Tanrı çıkar. Bu kavramı ya da tanrı figürünü etkili yapmak adına anikonik formlar, arkaik idoller ortaya çıkar. Bu tarz sayısız kelime anlamı taşıyan form vardır. Örneğin; ksoanonlar. Tanrısaldırlar, doğaüstü şartlarda var olup, insanlık tarihi kadar eskidirler. Böylece görünmeyenin kişileştirmesi ortaya çıkar. (Vernant, 2016: 333-349)

Yine Tanrının evi kavramından tapınak ile de somutlaştırma yapılarak tanrısal bağ güçlendirilir. Fakat M.Ö. 5. ve 4.y.y.a geldiğimizde artık antropomorfik ve therimorfik figürler ortaya çıkmaya başlar. Bunlar arkaik, eski formlardan farklı olarak tamamen insana benzeyen figürlerdir. Tanrıyla kutsal bağ amacı ve görünmeyenin kişileştirmesi farklı bir boyut kazanır. Görünen taklit edilmeye başlanır. Özellikle Platon'un mimesis kavramının görsel halini görürüz. Her şey idealar dünyasının bir taklididir, sanat ise taklidin taklidi yani görünenin taklididir. Artık bu figürlerle sadece tanrısal bağ kurmaz, güç ve otorite vurgularını da görürüz. (Vernant, 2006: 353-373)

Antropormizm yani görünenin taklit edilmesi sadece Tanrı ve Tanrıça heykellerinde karşımıza çıkmaz. Daha önce bahsettiğimiz diğer soyut kavramlar olan ama insanlar için önemli olan uyku, ölüm, ruh, eros (sevgi), barış, zenginlik, sonsuzluk, hafıza, zihin gibi kavramlarda da karşımıza çıkmaktadır. Artık klasik dönemde başlayan bu durum bir akım gibi Helenistik dönemde daha da yaygınlaşır. (Gürel, 2007: 537-469)

Artık her şeyin somutlaşmaya başladığını görürüz. Neden antroporfizm sorusu ise bizi ilk baştaki ruh-beden karmaşasına götürür. Ruh sadece gölgedir, var olmaya devam eder ama bedensiz bir yaşamı yoktur. Bu da Yunanlılar için gençliğin, yaşamın ise insan bedeninin ne kadar önemli olduğu sonucuna götürür bizi. Bu nedenle de diyebiliriz ki tanrılar, personifikasyonlar hep antropomorfiktir. Diğer bir nedende diğer iki bölümde de vurguladığımız gibi Yunan dininin içinde insan psikolojisine uygun olarak paradokslar, zıtlıklar barındırmasıdır. Bu da Vernant'ın dediği gibi, "tanrılarda dünyasallık, insanlarda da tanrısallık vardır."

2. MITLER, MİTİK DÜŞÜNCENİN YAPISI VE PSİKOLOJİK ARKA PLANI

Daha öncede vurguladığımız gibi Yunan dini mitolojisi içinde paradokslar barındıran kompleks ve karmaşık bir dindir. Bunun somutlaşması, sanatla yani heykellerle, tapınaklarla görsel hale gelmesinin arkasında hep bir düşüncenin, kafanın içindeki psikolojik bir arka planın yansımalarıdır. Mitoloji bu bağlamda bizim için geçmiş ve şu an arasında köprü kurması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Neden-nasıl sorularına yanıt olarak, mitoloji doğar. Mitler, dilsel biçimleri, kozmolojik düşlemi, ahlaki ve dinsel kabulleri içermektedir. Kısacası insan doğasına özgü semboller toplamı mitolojidir. (Gürel, 2007: 537-469)

2.1. Mitlere Psikolojik Açıdan Bakmak

Mitoloji, Mit bilimi demektir. Mit ise doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsüdür ve geçmişin, kutsalın ve kültürün aktarımıdır. Mitlerin yorumlanması ilk kez M.Ö.4. ve 3.y.y.larda yaşamış olan Euhemenos ile olur. Ona göre mitlerdeki tipler, geçmişte yaşayanların tanrısal şekilleridir. Bu tarihten sonra Hümanizme kadar mitlerle ilgili detaylı incelemeler yapılmaz. Aydınlanma çağında mitler önemsenmez. Romantizm döneminde insan kültürünün ana kaynağı olarak tekrar ele alınırlar. (Taş, 2000: 57-72)

Fakat asıl bilimsel olarak mitlere bakış 19.y.y. da Wagner, Nietzsche ve Bergson ile olur. Bu yüzyılda mitlere bakan iki okul vardır. İlki Kuhn ve Müller'in olduğu okul. Onlar mitlere linguistik açıdan bakıp belirli çerçeveye ya da kalıba mitleri oturtmaya çalışırlar. Diğer okul ise Tylor ve Frobenius'un okuludur. Onlarda etnografya, evrim açısından konuya yaklaşım mitleri aklileştirirler. İlk kez Freud ve Jung ile ise mitler psikolojik açıdan ele alınır. Kısacası mitoloji, ilkel psikoloji veya arke psikoloji olarak değerlendirilebilir. (Taş, 2000: 57-72)

2.3. Sigmund Freud ve Mitler

Mitler, psikanalizle denek hale getirilir. Freud ilkel insanlarla, nevrotikler arasında özdeşlik kurar. Nevrotiklerin psikanalizi demek ilkelerin psikanalizi demektir. Freud'a göre mit, insan doğasının derinliklerinden kaynaklanır. Bu bir içgüdüdür. Bu içgüdülerden en önemlisi Oedipus Kompleksidir. Totem ve tabularında altında bu düşünce vardır. (Freud, 1994: 76-101)

Freud (1994) günlük psikanalizlerle tarih öncesi mitler hakkında bu konuya karar verir. Analoji yapar. Freud'a göre insan doğasında iki kavram vardır: Cinsellik ve saldırganlık. Bu bağlamda Freud, Eros figürü üzerinde durur. Eros, Freud'a göre ayakta kalmamızı ve çoğalmamızı sağlayan yaşam dürtüsüdür. Bu bağlamda ölüm ve yaşam olmak üzere iki temel içgüdü bulunmaktadır. Eros olarak adlandırılan içgüdü, kişiyi yaşamasını sağlayan davranışlara yönlendirdiği için önemlidir. Cinsellik bunun önemli yansımalarındandır. Freud'un libido dediği kavramdır. (Freud, 1994: 76-101)

Bir başka kavramda Hermaphroditizmdir. Aphrodite ve Hermes'in çocukları olan Hermaphroditos bir bedende hem dişi hem erkek özelliklerini bir arada taşımaktadır. Freud bu kavramdan kadının erkek organını kıskanması ve erkeğin kadın organını kıskanması yani klitoris-libido arasındaki ilişkiyi açıklar. (Freud, 1994: 76-101)

Freud'un (1994) her şeyin altında yatan sebep olarak gördüğü iki kompleks vardır: Oidipus ve Elektra kompleksleri.

Elektra: Bu kompleksi psikolojiye Freud kazandırır. Freud'un 3-6 yaş arasına fallik dönem dediği dönemde kız çocuğun babaya bağlanmasını, ilgi duymasını, annesine düşmanlık beslemesini ifade eder. (Freud, 1994: 76-101)

Oidipus: Bu kompleks de Freud tarafından bulunmuştur. Oidipus, Thebai kralı Laios ile Iokaste'nin oğludur. Bu efsane erkek çocuğun annesine duyduğu bilinçsiz yakınlık nedeniyle babasını kıskanmasını ve bununla ilgili ruhsal bozukluğunu ifade eder. Freud'a göre 3-6 yaş arası fallik dönemlerde çocuklar babayı rakip olarak görür, annesinin gözdesi olmaya çalışır. (Freud, 1994: 76-101)

2.3. Carl Gustav Jung ile Arketipler

Jung, (2015) mitlerin evrensel, kolektif ve estetik bir niteliğe sahip olduğuna dikkat çekerek rüya ve efsanelerde ortaya çıktıklarını ifade etmiştir. Dinamik mitler, kolektif bilinçaltının arketipleridir. Kişisel bilinçaltında yer alan kolektif bilinçaltı, duygusal-düşsel zihin yapıları olan arketipleri barındırır. Jung arketipleri insanın sahip olduğu, hayvanların ise sahip olmadığı içgüdüsel düşünce ve davranış kalıpları olarak nitelemekte ve arketipler ile içgüdüler arasında paralellik olduğunu ileri sürmektedir. (Gürel, 2007: 537-569)

Jung'a göre (2015) Tanrı bir mit değil; insanın içindeki tanrısallıktır, bu nedenle Jung'a göre tanrılar antropomorfiktir. Ayrıca insan doğası gereği her şeyi imgelerle ve sembollerle ifade eder. Bu nedenle de Yunan sanatı her şeyi somutlaştırır. Jung'ta Freud gibi hermaphrodit kavramını kullanır. Ruhta hem dişi hem erkek enerjinin olmasıdır. Bilinçdışı bir olgudur. (Jung, 2015: 1-17)

Ayrıca Jung (2015) harmonia (uyum) kavramında bahseder. Bilindiği gibi Mars ve Venüs'ün kızlarıdır. Harmonia, yıkıcılıkla, sevginin birleşimi olup insan ruhunun paradokslarını yansıtır. Benzer durum Yunan dininde de vardır. Evren paradokslar üzerine kuruludur. (Jung, 2015: 1-17)

Jung'a (2015) göre arketiplerden ilki annelik arketipidir; anne arketipinin kökeni, eski zamanlara, ana Tanrıça kavramına dayanır. Kybele bu bağlamda en eski örneklerdendir. Tanrıçalardan kaynaklanan bu anaerikl etki günümüze kadar ulaşır. Jung'a göre anne imajı da hem olumlu hem olumsuz olabilir. Olumlu anne olarak Demeter örnek olarak gösterilirken, olumsuz anne olarak ise Prokyne ve Itys gösterilebilir. (Jung, 2015: 1-17)

Yani her şey içinde olumlu-olumsuz anlamları tıpkı Yunan tanrıları gibi taşır; çift yönlüdür. Örneğin benzer zıtlıklar tanrıların kendinde de vardır. Dioskourlar ölümlü yanı ölümsüz yanı temsil eder. Dionysos ve Maeneadlar baktığımızda hem neşeyi, sevinci sembolize ederler. Hem de çılgınlığı, dönüşümü de beraberlerinde getirirler. Jung annelik arketipi dışında ruh, dönüşüm arketiplerini ortaya atar. Jung'a göre ruh aktif, canlı ve hareketli bir varlıktır; canlandırır, uyandırır, kışkırtır. Ruh, dinamik ilkedir. Yaşam ile ölüm arasındadır. Ruh içinde hem iyiyi hem kötüyü barındırır. (Jung, 2015: 17-45)

Ayrıca Jung; (2015) orfiklerle aynı görüşü paylaşırlar. Parçadan-bütüne geçme çabası, ruhun bedenden bedene geçerek kendini dönüştürmesi Jung'da da vardır. (Jung, 2015: 17-45)

2.4. Psikolojide Mitlerin Kullanımı

Mitlere psikoloji gözlüğüyle bakan iki temel isim olan Freud ve Jung'u inceledik. Fakat bunun dışında da mitolojik öğeler, hikayeler psikolojide de ve bu literatürde geniş yer bulmuştur.

Hilman psikenin, diğer deyişle Jung'un ortaya attığı bilinç ve bilinçdışını içeren kişiliğin temelini mitlerden oluştuğuna dikkat çekmekte ve bu bağlamda psikolojinin de bir nevi mitoloji olduğunu ileri sürmektedir. (Gürel, 2007: 537-569)

Psikolojide Freud ve Jung tarafından kullanılan Oedipus, Elektra, Eros, Hermaphroditos gibi mitolojik öykülerden türetilen birçok psikolojik komplekslere değinmiştik. Kısaca diğer mito-psikolojik kavramlara bakacak olursak;

Androgynos: Canlıların düalizmini ifade eder. Aristophanes, eskiden insan soyunun kadın ve erkek olarak ayrılmadığını bir arada olduğunu sonra Zeus'un cezası ile ayrıldığını anlatır. Psikolojide, androjen kişi karşı cinsle ortak denilecek davranışlar sergiler. (Gürel, 2007: 537-569)

Freud (1994) ve Jung'un (2015) bahsettiği Hermaphroditos'ta bu kavrama benzer. Kadın –erkek bir bedendedir.

Andromeda: Zor koşullardan kurtulmak için kurtarıcı bekleyen kadınları ifade eder. Perseus'un kurban edilmek üzere olan Andromeda'yı kurtarıp evlenmek istemesi hikayesinden oluşur. Sindrella kompleksi de aynıdır.

Akhilleus: Sözde yetkinlik sendromudur. Ölümsüz gözüken, ama ölümcül hassasiyete sahip yarıdır. (Gürel, 2007: 537-569)

Atreus/Herakles: Babanın oğlunu öldürme isteğidir.

Janus: Her şeyin iki yönü vardır. Zıtlıkların birliğini ifade eder.

Medusa: Freud bu teoriyi ortaya atar. Freud'a göre Medusa'ya bakanın taş kesilmesinin iki sebebi vardır: İlki kastrasyon korkusu; ikincisi cinsel çekimdir. Bu da Medusa'yı femme fatale yapar. (Gürel, 2007: 537-569)

Iokaste/Phaidra: Annenin oğluna beslediği patolojik bağımlılık ve erotik duyguları ifade eder. (Gürel, 2007: 537-569)

Persephone: Holtzman ve Kulish bu figürü Freud'un Oidipus kompleksine bağlarlar. Jung ise bu figürü anne arketipiyle bağlantılı olarak görür. Anneyle özdeşleşmek isteyen ama bir yandan da anneden uzaklaşıp bireysel olmak isteyen kişileri simgeler. (Gürel, 2007: 537-569)

Thanatos/Eros: Thanatos ölüm tanrısı; Eros ise aşk tanrısıdır. Freud'un kişilik kuramına göre İd'i sembolize eder. İd iki temel bileşenden oluşmaktadır. Yapıcılığı simgeleyen Eros ile yıkıcılığı, saldırganlığı simgeleyen Thanatos. (Gürel, 2007: 537-569)

Psyche: Tüm canlıları harekete geçiren yaşam ve tinsellik ilkesini, ruhu simgelemektedir. Eros ile aşkı oldukça önem taşır. Jung'a göre psyche bilinçli ya da bilinçsiz tüm duygu ve davranışları içerir. (Gürel, 2007: 537-569)

3. SONUÇ

Görüldüğü gibi hemen her alanın kökenine baktığımızda mitolojiyi bulmamız mümkündür. Öncelikle Antik Yunan dininin temel soyut kavramlarına bakarsak ruh-beden-yaşam-ölüm hemen hepsi mitoloji içinde yoğrulmuş paradokslar içeren kavramlardır.

Gerek bu soyut kavramlar gerek Yunandaki evren anlayışları, Prometheus figürüyle Yunan dinini şekillendiren kurban kavramı, yine Prometheus figürünün psikolojik arka planı, bu bağlamda insanın kendi içinde yaşadığı dönüşüm mitlerle ya da insanın bilinçdışında, kültüründe getirdiği alt düşüncelerle oluşmuştur.

Bu düşünce formları zamanla somutlaşmış, önce bu somutlaşmanın izleri edebiyattaki kişileştirmelerle, ardından mimari ve heykelle vücut bulmuştur. Felsefede doğup gelişen mimesis kavramıyla, bu somutlaşma daha farklı bir boyut kazanmıştır. Yunanlılar bu şekilde bir şeyleri gözle görülür yaparak insan üzerinde etkiyi daha fazla artırmışlardır.

Tabi ki mitoloji sadece edebiyatı, felsefeyi, dini, sanatı şekillendirmemiş; bir dinden ve bunun en önemli kaynağı mitolojiden söz ediyorsak psikolojiyi yani insan ruhunu temelden

şekillendirmiştir. Her mit insan ruhunu şekillendirdiği gibi insan ruhu da içinde barındırdıkları ile olayları bir heykeltraş gibi şekillendirmiş, zaman zaman dönüştürmüştür. Freud ile Jung ile başlayan, mitolojiye psikoloji gözlüğüyle bakma olayı günümüzde dahi hala sürmektedir.

Görülmektedir ki mitoloji geçmiş-şu an-gelecek arasında bir köprü, aracıdır. Yunan dini yani paganizm çözülmeyi bekleyen sorularla hala hemen hemen her alanı etkilemektedir. Unutmamalıyız ki her somut şeyin arkasında, -bu ne olursa olsun- bir düşünce formu, soyut bir tohum vardır.

KAYNAKÇA

- ARISTOTELES, 2011, *Ruh Üzerine*, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- BREMMER, J., 1993, *The Early Greek Concept of the Soul*, Princeton University Press, Princeton.
- CORNFORD, F.M., 1923, *Greek Religious Thought*, Leonold, London.
- ÇETİN, Z., 2012, "Zihnin Kökenleri: Mitolojiden Felsefeye Antik Yunan'da Ruhun Üniterleşme Süreci", *Dergipark*, 2012/17, 1-17.
- DİNÇMEN, K., 2006, *Psykhitria ve Mythos*, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- DURKHEIM, E., 2005, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, EskiYeni Yayınları, Ankara.
- DÜRÜŞKEN, Ç., 2011, "Antikçağ'da Psykhe Kavramına Genel Bakış", *Navisalvia Dergisi*, No.15, 75-85.
- DÜRÜŞKEN, Ç., 2014, *Antikçağ Felsefesi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- FREUD, S., 1994, *Psikanaliz Üzerine*, Say Yayınları, İstanbul.
- FRIEDEL, E., 2004, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Alfa, İstanbul.
- GÜREL, E., 2007, "Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması", *Sosyal Bilimler Dergisi Ege Üniversitesi*, 35/8, 537-569.
- Hesiodos, 1960, *Bütün Eserleri*, Can Yayınları, İstanbul.
- Homeros, 1971, *İlyada*, Can Yayınları, İstanbul.
- Homeros, 1999, *Odysseia*, Can Yayınları, İstanbul.
- JAEGER, W., 2011, *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- JUNG, C.G., 2015, *Dört Arketip*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- ONIONS, R., 1988, *The Origins of European Thought*, Cambridge University Press., Cambridge.
- ROCK, R.K., 1931, *God in Greek Philosophy*, Princeton University Press., Princeton.
- ROHDE, E., 1925, *Psyche, The Cult of Souls and Relief in Immortality among the Greeks*, Brill, London.
- TAŞ, İ., 2000, "Mit ve Mitik Düşüncenin Yapısı", *Dini Araştırmalar*, 3-8, 57-72.
- USLU, S., 2012, "Mitos Temelli Ruh Tasarımının Bir Örneği Olarak Homeros'ta Psykhe Kavramı", *Dört Öge*, Yıl1, Sayı 2, 221-222.
- VERNANT, P., 2006, *Myth and Thought among the Greeks*, Zone Books, NewYork.
- VERNANT, P., 2012, *Antik Yunan'da Mit ve Tragedya*, Kabalcı, İstanbul.
- VERNANT, P., 2016, *Antik Yunan'da Mit ve Din*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 3, 2019, pp. 103-110

E - ISSN: 2667-4688

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.012>

Araştırma Makalesi/Research Article

USE OF SOME TURKISH BORROWINGS IN ALBANIAN LANGUAGE

Olger BRAME * & Albina PAJO **

* *Fan S. Noli*” University of Korça, ALBANIA
E-mail: olgerbrame@yahoo.com

** *Fan S. Noli*” University of Korça, ALBANIA
E-mail: albina.pajo@yahoo.com

Geliş Tarihi: 5 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 21 Temmuz 2019
Received: 5 July 2019; Accepted: 21 July 2019

ABSTRACT

Turkish borrowings have started since the second half of the 14th century and have become more intensive after the invasion of Albanian territories by the Ottoman Empire. According the studies the areas most affected by Turkish borrowings were urbanization, clothing, kitchen, administration etc. A part of Turkish borrowings are fully assimilated by the Albanian language and become part of it, as many others that are replaced by respective corresponding of Albanian language. The present study is an analyze of some Turkish borrowings, which are included in the Albanian explanatory dictionaries of 1980 and 2006.

There is made a comaprison of these examples provided on this paper , between Explanatory Dictionary of Albanian Language (1980 and 2006) and the Albanian Language Etymological Vocabulary. Through selected characteristic cases of research, we have tried to find the reasons for the situation and the use of these two types of Turkish borrowings in Albanian language.

Key words: *Turkish borrowings, Albanian language, active borrowings, unusable borrowings.*

1. INTRODUCTION

It has now been accepted by most of the scholars who have studied Balkan language that Albanian language has for centuries been related to a variety of languages such as Greek, Latin, Old Slavic, Turkish etc. Hundreds of years of Albanian language relations with these languages have been developed in various circumstances and in different fields of economic, cultural and political life. (Hoxha, 1986: 16). As it is known, the word is the language unit that is borrowed easier and faster. Borrowing from other languages is also done in cases when for the concept that is borrowed, the language itself had its denomination, when a certain style of language needs a borrowing, as well as when the borrowing has entered into the language with the concept itself.

Words with a native source do not constitute the entire lexical richness of the Albanian language, because loans have also an important place. Albanian language during the various stages of its history centuries has had relationships with many other languages. Since the Balkan Peninsula, as a place where have had contact a number of peoples with their different languages from each other and where they ruled for many centuries different occupations, it is understood that the Albanian language has received many foreign elements from the languages with which they have created contacts. Concerning the reciprocal borrowing relationship with other languages, it is known that the Albanian language has received more than it has provided, due to the historical conditions in which the loan has taken place. (Omari, 1989: 57)

Turkish words have been introduced in Albanian since the 15th century. The traces of Ottoman invasion in Albania remained in the Albanian language as well. The areas most affected by Turkish were urbanization, clothing, kitchens, administration, etc. The impacts on agriculture, livestock and vegetation were fewer than in other fields. Many Oriental source words have been fully assimilated from Albanian and have become its property. Through Turkish language have entered in Albanian language, especially Arabic and Persian words, but the Turkish it has been borrowing language to Albanian language for these words. (Thomai, 2006: 259).

Borrowing shows that people have been either border or have had historical relations between them and based on these criteria is made a grouping of borrowings as well. The present study is an analyze of some Turkish borrowings, which are included in the Albanian explanatory dictionaries of 1980 and 2006. These borrowings, although are part of the Albanian language vocabulary and have not yet emerged from usage, but they are no longer used in the language for purpose of communication and they are moving towards extinction. On the other hand, there is a good number of borrowings, which even though they are having accountable synonyms in Albanian, they continue to be useful. There is made a comaprison of these examples provided on this paper , between explanatory dictionary of Albanian 1980 and 2006 and the Albanian language etymological vocabulary. Through the selected characteristic cases of research, we have tried to find the reasons for the situation and the use of these two types of Turkish borrowings in Albanian in standard language and everyday speech. In 2005, it was published the “Dictionary of Orientalism” in Albanian language by author Tahir Dizdari, which has about 4500 borrowed words from Turkish, although most of them have the source from Persian or Arabic. For illustration we will bring some cases of borrowings that are moving towards extinction, some cases borrowings that continue still be used, although some of them have the responsible words in Albanian and some in-between cases.

2. CASES OF TURKISH BORROWINGS IN ALBANIAN LANGUAGE

2.1. Examples of borrowings those are moving towards extinction

AÇIK: In Albanian Language Dictionary (2006:26); (1980:4), this word is given in terms: *adv. conversation: openly, clearly*: he said openly/ clearly (*ia tha açik*). (ASHSH, 2006: 26); (ASHSH, 1980: 4)

In the Etymological Dictionary of the Albanian language, the researcher Topalli explains: *adjective: open*. Used as adverb for: openly, clearly. The word of two dialects. Borrowing from Turkish, squarely from the verb *aç* : " step; blossom " with the suffix *-ik*.

The reference to this word is found by Topalli in: Miklosich TEN I 2, Meyer EW 20, Cordignano Alb. – It. 1, Skok ER I 7, Boretzky TE II 13, Çabej SE II 10, Ndreca 15, Dizdari Fj. 2. (Topalli, 2017: 73).

In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, is given as an adjective meaning: *openly, sincere*. (Korça, 2009: 342).

ADET: In the Dictionary of Albanian Language is given in the conversational meaning: *habit: old, bad, new habit*. (ASHSH, 2006: 27), (ASHSH, 1980: 5)

In the Etymological Dictionary of Albanian, (73) the researcher Topalli explains: *habit* (adet; doke). Used in plural for "menses". Words used in all Albanian, known in both dialects and Arbëreshes of Italy; outdated, with a tendency to emerge from the language. Borrowing from Turkish, with an Arabic source. Reference for this has been found by Topalli in: Meyer EW 2, Jokl LKU 53, Cordigano Alb-It1, Çabej ShS 27, SE II 10, Boretzky TE II 13, Ndreca 16, Dizdari Fj.4) (Topalli, 2017: 73).

In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: *âdet*, is given with the same meaning as Etymological Dictionary of Albanian Language. (Korça, 2009: 342)

ÇIRAK- In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: historic word: a boy who worked as a helper without payment for a craftsman to learn the skills; Outdated Word: A small boy doing auxiliary work at a store. The second meaning: *servant*. (ASHSH, 1980: 263) (ASHSH, 2006: 156)

In the Etymological Dictionary of the Albanian language, the researcher Topalli explains: *helper, servant*. The word of two dialects, outdated today. Borrowing from Turkish, sourced from the Persian. The first meaning in Turkish has been light, lamp; a word which is also in Albanian with this meaning. It is testified in Ross's vocabulary, as well as the reference found by Topalli to: Miklosich TE I 276, TEN II 96, Meyer EW 448, Lokotsch 426, Mladenov Reč. 686, Skok ER I327, Ndreca 123, Çabej SE III 123, Dizdari Fj.174. (Topalli, 2017: 342). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: *çirak*, is given with the meaning: *helper*. (Korça, 2009: 381)

HAN: In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: conversational words. The first outdated meaning: *a guesthouse* for those traveling with animals. The second meaning with deteriorating meaning; *unclean hotel*. The figurative meaning, which still preserved in Albanian language, is *a messy place*. (ASHSH, 1980: 646) (ASHSH, 2006: 372).

In the Etymological Dictionary of Albanian language, is given this explanation: Guesthouse for travelers with animals. Words of Albanian language, outdated. Borrowing from Turkish sourced from Persian. The reference to this word is found by Topalli in: Meyer EW 146, Weigand Wört. 27, Lokotsch 809, Boretzky TE II 59, Ndreca 284, Dizdari Fj. 347. (Topalli, 2017: 615).

In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: **han**, is given with the meaning: **a guesthouse** for those traveling with animals. (Korça, 2009: 428)

MATRAPÁZ: In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: conversational words. Even with a deteriorating meaning. A small merchant who trades with fraud, **speculator**. The second meaning: **a man without principles** seeking to achieve goals with deception. (ASHSH, 1980: 1071); (ASHSH, 2006: 599)

In the Etymological Dictionary of Albanian language, is given this explanation: a small trader who trades in fraud; speculator. Words of all Albanian language. Borrowing from Turkish **madrabáz** (from Arabic - **matrak**: drubbing, and **baz**: player) From Turkish also entered other Balkan languages. The reference to this word is found by Topalli in: Miklosich TE II 124, Lokotsch 1445, Mladenov Reč.291, Vasmer REW II 105, Boretzky TE II 89, Dizdari Fj. 625, Çabej SE V 292. (Topalli, 2017: 948).

In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, this word is not given with any meaning.

2.2. Examples of borrowings that continue still be used in Albanian language

ÇAKALL. In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: animal - zoology, **predatory animal, smaller than wolves, reddish hair, that screams aloud**. Figuratively, bloodthirsty man crying aloud and threatens others. (ASHSH, 1980: 239-240); (ASHSH, 2006: 143). In the Etymological Dictionary of Albanian language, is given this explanation: predatory animals, lat. *Canis aureus*. Borrowing from Turkish, **çakál**, with a source from the Persian, **shāgal**. The reference to this word is found by Topalli in: Stier nr. 21, Miklosich TE I 271, TEN I 20, Meyer EW 443, Skok ER I 287, Ndreca 117, Çabej SE III 77, Dizdari Fj. 141. (Topalli, 2017: 319). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: **han**, is given with the zoological meaning as well as the figurative meaning, **spy**. (Korça, 2009: 376).

NISESHTE. In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: **fine powder** such as flour, very white, extracted from grains of wheat, corn or potato, used for cooking, in the industry etc. (ASHSH, 1980: 1267); (ASHSH, 2006: 697).

In the Etymological Dictionary of Albanian language, is given this explanation: Fine powder such as flour, very white, extracted from grains of wheat, corn or potato. Words of all Albanian language. Loan from Turkish **nišastá** with source from Persian. From Turkish it has also entered into other Balkan languages. The reference to this word is found by Topalli in: Meyer EW 310, Weigand Wört. 63, Rrota Fj. 47, Boretzky TE II 99, Ndreca 497, Dizdari Fj. 718. (Topalli, 2017: 1064). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: **nišasta** is given in terms **nisheshte-amidon**. (Korça, 2009: 499)

PESHQIR. In Albanian Language Dictionary this word is given in terms:

The first meaning: **A thick piece of cotton**, soft, with fluff, that we use to wipe the face, hands and body after washing up.

The second meaning: anatomy. **Fat thin membrane** that covers the outside of the stomach or intestines.

The third meaning, provincial words. Women square **serviette**.

The fourth, provincial meaning: **Napkin, serviette**. (ASHSH, 1980: 1410); (ASHSH, 2006: 777).

In the Etymological Dictionary of Albanian language, is given this explanation: thick piece of cotton that is used to be wiped. Words used in all Albanian language. Borrowing from

Turkish, *peşkir* with a source from Persian. It has entered into many other Balkan languages. The bibliographic reference for the source of this word Topalli marks: Miklosich TE II 142, Meyer EW 330, Weigand Wört 67, Lokotsch 1660, Rrota Fj. 51, Mladenov Reč. 421, Boretzky TE II 105, Ndreca 545, Andriotis 195, Çabej SE VI 176, Dizdari Fj. 768. (Topalli, 2017: 1127). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, this word has been found with a new form for the same meaning: *havlu, hamam havlu*. (Korça, 2009: 216; 431)

RAST. In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: Something that happens, action or event that is performed in life; event or phenomenon repeated several times; something in the verse of certain events or phenomena; times. (ASHSH, 1980: 1634); (ASHSH, 2006: 892).

In the Etymological Dictionary of Albanian language, is given this explanation: action or event that happens in life. The word of two dialects. Borrowing from Turkish, dating, with source from the Persian. Word formations: (*rastis, rastisje, rastësi, i rastisshëm, rastësor, rastësisht*- happen, eventuality, coincidence, random, random, randomly), are word formation of the Albanian language with suffix. The bibliographic reference for the source of this word Topalli (1236) marks: Meyer EW 361, Rrota Fj. 56, Boretzky TE II 112, Çabej SE VI 276, Dizdari Fj. 832. (Topalli, 2017: 1236). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: *rast*, is given with meaning: I meet someone –*rast gelmek*; brings work to the bargain – *rast gitmek*. (Korça, 2009: 518).

XHEP. In Albanian Language Dictionary this word is given in terms: The first meaning: A piece of a garment in the form of a sewing bag inside or as a piece of cloth, which serves to carry the items we carry with us or for decoration. The second meaning: *Small separate partition*, sewn on three sides in a purse, suitcase and so on. (ASHSH, 1980: 2198); (ASHSH, 2006: 1209).

In the Etymological Dictionary of Albanian language is given this explanation: Part of a garment, a bag, etc. sewn on three sides where we hold small items. Word used throughout the Albanian language. Loan from Turkish *cep*, sourced from Arabic. The bibliographic reference for the source of this word Topalli marks: Miklosich TEN I 32, Meyer EW 81, Weigand Wört. 16, Boretzky TE II 140, Ndreca 740, Dizdari Fj. 1102. (Topalli, 2017: 1600)

In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: *xhep*, is given with the same meaning as Etymological Dictionary of Albanian language: *cep*. (Korça, 2009: 372).

2.3. Some in-between cases

In addition to the extreme cases in Albanian language, there are still uses of Turkish borrowings which, despite having their corresponding words in Albanian, continue to be used by speakers, mainly in dialectal contexts, in the everyday talk or in the professional sphere. For illustration we will give two examples:

PAZAR – word of conversational speech, which in its first meaning is completely replaced by the word *market*. In the Explanatory Dictionary of the Albanian language, this word is found in three meanings.

- 1-As a term in commerce: the entirety of *people who buy and sell* in the market.
- 2- Again connected with commercial terms: conversation and *buyer's agreement with the seller* on the price of something; commerce.
- 3- Figurative understanding. *The place* where anyone comes in, mess, great noise (ASHSH, 1980: 1392); (ASHSH, 2006: 766).

Even in the Etymological Dictionary of the Albanian language, for the etymology of this word, is given this explanation: Word used throughout the Albanian language, outdated. Loan from Turkish from the word Bazar, with a source from Persian, which has entered in many European languages. One of the oldest borrowings in this language. It is first proved to Budi. It is also used in Albanian language as a patronym. The bibliographic reference for the source of this word Topalli (1116), marks: Miklosich TE I 258, Meyer EW 29, Weigand Wört. 66, Lokotsch 278, Tavagliani AD 217., Vasmer REW I 39, Stachowski FO X 1968, 56, Boretzky TE II 103, Ndreca 536, Çabej SE VI 157, Dizdari Fj. 755. (Topalli, 2017: 1115-1116). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: *pazar*, is given with the first meaning as weekday: *Sunday* and the second meaning: *market*. (Korça, 2009: 512)

PESHQESH. word of conversational speech, which in its first meaning is completely replaced by the word **gift**. In the Explanatory Dictionary of the Albanian language this word is found with this meaning:

1-Gift given to someone for wedding or other special occasion. (ASHSH, 1980: 1410); (ASHSH, 2006: 777)

In the Etymological Dictionary of the Albanian language, for the etymology of this word, is given this explanation: Word of all language, outdated. Replaced with the word: **gift**. Loan from Turkish from the word *peşkeş*, sourced from the Persian, which has also entered into other languages of Eastern and Southeastern Europe. The bibliographic reference for the source of this word Topalli (1127) marks: Miklosich TEN II 142, Meyer EW 330, Weigand Wört. 67, Lokotsch 1663, Rrota, Fj.51, Mladenov Reč. 421, Boretzky TE II 105, Ndreca 545, Andriotis 195, Çabej SE VI 176, Dizdari Fj. 767. (Topalli, 2017: 1127). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: *peşkeş*, is given with the meaning **gift**. (Korça, 2009: 513).

KATRANOS. In the Explanatory Dictionary of the Albanian language, the word in its first meaning, is completely replaced by the word **tar. Lubricate with tar**, do it with tar. In the second meaning; word of conversational speech, **draggle, defile**. In the third meaning is given again as word of conversational speech: I do a job badly, produce a poor quality product. (ASHSH, 1980: 800); (ASHSH, 2006: 447).

In the Etymological Dictionary of the Albanian language for the etymology of this word, is given this explanation: The word derived *katranos*, "**lubricate with tar**" came from the word **tar**, borrowed from Turkish with an Arabic source, has taken figurative sense of "**doing a bad job, and confuse, destroy**". The bibliographic reference for the source of this word Topalli marks: Miklosich AF II 12, Boretzky TE II 78, Ndreca 380, Dizdari Fj. 522. (Topalli, 2017: 736;1127). In Turkish-Albanian / Albanian -Turkish dictionary, the word: is given with the meaning: **katran- tar**.

3. CONCLUSIONS

Turkish borrowings in Albanian language are varied. They have had different developments depending on the need for language concerning those words. There are many loans that have been introduced into the language, have been assimilated and have become part of it, and they have not been replaced with other words in Albanian language.

The foreign elements of the Albanian language in most of them are lexical borrowings, because in grammar and phonetics the impacts are very few and limited.

Some of them are simply embedded and have not given other words in Albanian language, becoming in this way the unproductive themes for Albanian language. On the other hand, there are many Turkish loans, which after entering the Albanian language they have

become part of it, have been subject to language rules in terms of phonetic, morphological and word formation. Although many Turkish borrowings are completely replaced by Albanian-language words, they continue to be used, but mainly in dialectical and provincial dialects, in narrow professional areas and especially for stylistic reasons.

According to scholars, foreign words enrich a certain language. Many foreign words have become the property of the Albanian lexicon and their substitution in other words can not be done anymore. These words have been completely absorbed by the Albanian language and they are no longer distinguished from the other words of the Albanian lexicon. Many words sourced from Turkish in Albanian have taken on a thrilling, generally emotional stylistic function. Some of them are used as stylistic tools for this purpose.

REFERENCES

- ASHSH (1980) *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tiranë: Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- ASHSH (2006) *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- HOXHA, S. (1986) 'Ndikimi i shqipes mbi gjuhët fqinje', in ASHSH *Gjuha Jonë*, VI edition, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- KORÇA, M. (2009) *Türkçe - Arnavutça Sözlük*, 2nd edition, Shkup: Logos-A.
- OMARI, A. (1989) 'Fjala e trashëguar dhe huazimi', in ASHSH *Gjuha Jonë*, 1st edition, Tiranë: Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë.
- THOMAI, J. (2006) *Leksikologjia e gjuhës shqipe*, 2nd edition, Tiranë: Toena.
- TOPALLI, K. (2017) *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- ASHSH. (1989) *Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe, III*, Tiranë: Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë
- DIZDARI, T. N. (2010) *Persizmat në gjuhën shqipe*, Botimi i dytë, Tiranë: Botim i Fondacionit Kulturor Iranian “Saadi Shirazi”

TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN SOSİOMƏDƏNİ ASPEKTLƏRİ

SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF QUALITY MANAGEMENT OF EDUCATION

EĞİTİMİN KALİTE YÖNETİMİNİN SOSYOLOJİK YÖNLERİ

Müslüm NƏZƏROV *

* Dr., "Ümumi pedaqogika" kafedrasının dosenti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
AZƏRBAYCAN, E-mail: muslimnazarov@mail.ru
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7304-3103>

Geliş Tarihi: 10 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 29 Temmuz 2019

Received: 10 July 2019; Accepted: 29 July 2019

XÜLASƏ

Məqalədə təhsilin keyfiyyətinin idarə edilməsinin sosiomədəni əhəmiyyətindən, keyfiyyətli təhsilin əsas anlayışları və konsepsiyalarından, təhsilin keyfiyyətinin idarə edilməsinin əsas xüsusiyyətlərindən, təhsilə pedaqoji nəzarət məsələləri, təhsilin keyfiyyətinin monitorinqi və qiymətləndirilməsinə dair problemlər, təhsildə nəzarətin əsas üsulları və formaları, təhsilin keyfiyyətinin bütün sosiomədəni aspektlərinin mərhələli və çox səviyyəli təhlilini əhatə edən sosialmədəni yanaşmadan bəhs edilir.

Açar sözlər: təhsil, keyfiyyət, nəzarət, monitorinq, qiymətləndirmə, təhsil standartları, keyfiyyət göstəriciləri, sosiomədəni mühit.

ABSTRACT

The article focuses on the sociocultural importance of quality management of education, key concepts and concepts of quality education, key aspects of quality management, education pedagogical issues, education quality monitoring and evaluation, basic methods and forms of education, and all aspects of education quality, level social analysis.

Key words: education, quality, control, monitoring, assessment, education standards, quality indicators, socio-cultural environments.

ÖZET

Makale, kalite yönetiminin sosyo-kültürel önemini, kaliteli eğitimin temel kavramlarını ve kavramlarını, kalite yönetiminin temel yönlerini, pedagojik kontrol konularını, eğitim izleme ve değerlendirme konularını ele almaktadır. Temel eğitim teknikleri ve formları, eğitim kalitesinin tüm yönlerinin adım adım ve çok düzeyli analizini içeren sosyolojik bir yaklaşımla tanımlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *eğitim, kalite, kontrol, izleme, değerlendirme, eğitim standartları, kalite göstergeleri, sosyo-sosyal çevre.*

1. GİRİŞ

Ölkəmizdə demokratik cəmiyyət quruculuğu prosesində şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı, insan problemi, onun vəziyyəti və gələcəyi, şəxsiyyət kimi onun inkişafı və fərdi taleyi, ətraf mühitə onun fəal və getdikcə güclənən təsiri bu gün bəşəriyyətin həyatı əsasları ilə bağlı ictimai problemlərlə yanaşı gələcək müəllimin pedaqoji mədəniyyətinin inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" Qanunu yaradıcı şəxsiyyət və vətəndaşın formalaşdırılması problemlərini müəyyən edir. Qanunda deyilir ki, təhsilin əsas məqsədi Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrə və demokratiya prinsiplərinə, insans hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil, yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirməkdən ibarətdir (Təhsil haqqında" qanun, 2012: 4). Bu əsas məqsədin həyata keçirilməsindən gözlənilən nəticə fəal Azərbaycan vətəndaşlarının yetişdirilməsidir.

Son zamanlarda bütün sahələrdə olduğu kimi təhsilin sosial-mədəni əhəmiyyətini artmış və keyfiyyətli idarəetməsində yeni yanaşmaların axtarılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu, müasir cəmiyyətdəki həyatın bütün sahələrində, eləcə də təhsil sahəsində baş verən sürətli dəyişikliklərlə birbaşa bağlıdır. Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması yeni təhsil fəlsəfəsinin əsas ideyası olmuşdur. Cəmiyyətin inkişafı və mövcudluğunun şərtləri və təhsil sisteminin bu dəyişikliklərə tez adaptasiya edilməməsi arasında artan uyğunsuzluğu ilə keyfiyyətin yaxşılaşdırılması, ona nail olmaq üçün vasitələrin effektivliyi və idarə edilməsi zərurəti xüsusilə güclənməyə başlamışdır. Bunun nəticəsi olaraq öyrənmə problemi yeni bir şəkildə həyata keçirilmiş və həyat boyu öyrənmə probleminə çevirilmişdir.

2. TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN SOSİALMƏDƏNİ ƏHƏMİYYƏTİ

Təhsilin müasirləşdirilməsi onun islahatını və yeni mənə və dəyərlərin formalaşmasına, təhsilin məzmununa və tədris metodlarına yanaşmalarına, təhsil fəaliyyətinin nəticələrinin monitorinqinə və qiymətləndirilməsinə doğru irəliləyişini müəyyənləşdirən obyektiv bir prosesdir. Ölkənin inkişafı üçün müasirləşdirmə proqramı təhsil sisteminin inkişaf prinsipinə əsaslanır və buna görə də təhsil əsasən müasir, qabaqcıl, obyektiv sosial inkişaf meyillərini dəstəkləyən, hər şeyə qadir olmalıdır. XXI əsrin dövlət təhsil siyasətinin qurulması. bu halda "əlçatanlıq - keyfiyyət - səmərəlilik" şüarına əsaslanırlar. Təhsilin bütün mərhələlərini özündə sintez edən kompleks təhsilin keyfiyyətinin sosial göstəricisinin əsası olan inteqrasiya olunmuş sistemdir.

Sosiomədəni yanaşmada cəmiyyət, mədəniyyət fenomeni olan təhsil və şəxsiyyət bir-biri ilə qarşılıqlı təsirlərdə olan sosiomədəni sistemlər kimi çıxış edir. Mədəniyyət təhsilin təkə xarici mühitini deyil, həm də "daxili aləmi"ni, strukturunu təyin edir. Təsadüfi deyil ki, tədqiqatçılar son zamanlar "mədəni-təhsil məkanı" anlayışını işlədir, bununla da təhsili mənəvi-mədəni proses kimi nəzərdən keçirirlər. Bu mənada təhsil ilə mədəniyyətin nisbətinin, bir-biri

ilə qarşılıqlı əlaqələrinin və qarşılıqlı təsirlərini üzə çıxarılması, başqa sözlə, “təhsil” anlayışını və onda mədəniyyətin yerini və əksinə, “mədəniyyət” anlayışının və onda təhsilin yerini dəqiqləşdirilməsi aktual məsələlərdən biridir. (Nəzərov, 2018: 99)

Təhsilin keyfiyyəti təhsili məzmunun bütövlüyü, təlim texnologiyalarının, monitoring üsullarının və subyektin həyatının öz müqəddəratını təyin etməsinin fərdi inkişafı və yeni sosial-iqtisadi şəraitdə cəmiyyətin tələbləri baxımından qiymətləndirilməsidir. Bu baxımdan təhsilin keyfiyyəti konsepsiya kimi qəbul edilir, təhsil sisteminə qoyulan məqsədlərə nail olmasını təmin etmək, müəyyən bir insanın təhsilə olan tələbatını, cəmiyyətin və iqtisadiyyatın ehtiyaclarına uyğunluğunu təmin etmək üçün bacarığı əks etdirir. Təhsil keyfiyyətinin təmin edilməsinin müstəsna əhəmiyyəti bu gün aşağıdakı obyektiv səbəblərlə müəyyən edilir:

Birincisi, elmi və texnoloji tərəqqi sürətlənir və təhsil səviyyəsinə və miqyasına cəmiyyətin inkişafından asılılığı artır. Belə şəraitdə ali təhsil geniş yayılır və ali təhsil müəssisələrinə daxil olanların yaradıcı qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə şərait yaratmaq tələb olunur və peşə təhsili ümumi əhaliyə çatdırılır.

İkincisi, cəmiyyətin iqtisadiyyatın sənaye mərhələsindən informasiya iqtisadiyyatına və informasiya sivilizasiyasının formalaşması mərhələsinə tədricən keçməsi labüdüdür. Bu proses, əsasən universitetlərin və onların məzunlarının iqtisadi və sosial rolunun artması ilə əlaqələndirilir.

Üçüncüsü, dünya informasiya sivilizasiyasının inkişafı ilə birlikdə, qloballaşma prosesi sürətlə inkişaf edir, bunun bir hissəsi Boloniya prosesinə uyğun olaraq elmi məlumatların yığılmasıdır, müxtəlif ölkələrin təhsil sistemlərinin iş keyfiyyəti səviyyəsinin uyğunlaşdırılmasını, gənclərin müəyyən universal meyarlara və standartlara uyğunluğunu, xüsusilə də məzunların və tələbələrin beynəlxalq hərəkətliliyini, onların məşğulluğunu və təhsil sertifikatlarının tanınmasını tələb edən bir beynəlxalq təhsilin verilməsi ilə əlaqədardır.

Dördüncüsü, Azərbaycanın təhsil sahəsində sürətlə inkişafının nəzərə alınması maddi və texniki bazasını dünyanın texnoloji, iqtisadi və mədəni cəhətdən inkişaf etmiş ölkələri arasında özünə yer tutması məsələsi kəskin şəkildə öz əksini göstərir.

Bu və bir çox digər səbəblərdən təhsilin keyfiyyəti ölkəmizin iqtisadi və sosial-siyasi inkişafı sistemində ən vacib yerlərdən birinə gəlir və biz onun yeni keyfiyyət səviyyəsinə keçidində şahid oluruq. Ümumiyyətlə, cəmiyyətin təhsil prioritetləri və tələbləri, fərqli məzmunu, öyrənməyə müxtəlif yanaşmalar, fərqli münasibətlər, davranış və fərqli bir pedaqoji fikri əks etdirən tələbələr və mütəxəssislərin hazırlığı paradigmatında dəyişiklik özünü biruzə verir. Müasir şəraitdə məktəb müəllimləri ətraf mühitlə necə davranmayı bilən bir fərdi təlimlə qarşılaşırlar. Mədəniyyət və təhsil səviyyəsi müasir həyat şəraitinə humanist və informasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab verən şəxsiyyətin formalaşması XXI əsrdə təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin əsasını təşkil edir.

Təhsilin keyfiyyəti "insan və cəmiyyətin həyat keyfiyyətini" müəyyən edir, çünki bu, gənc nəslin şəxsi, ideoloji, vətəndaş kimi inkişafı və ətrafdakı dünyaya duyğu dəyərinin istiqamətləndirilməsi ilə də müəyyən edilir. Beləliklə, təhsil keyfiyyətinin problemi ilk növbədə təhsilin insan və sosial dəyər baxımından nəzərdən keçirilməlidir. Çünki bir şəxs tərəfindən əldə edilən tam hüquqlu təhsil yalnız təbiət, insan, cəmiyyət haqqında müəyyən biliklərə sahib olmur, həm də özünü tanıyır və sonradan özünü bir vətəndaş kimi göstərməyə imkan verir.

Elmi humanist təhsil sistemi üç əsas məqsədə nail ola biləcək: mədəni şəxsin (mədəni subyektin), azad vətəndaşın (tarixi mövzu, vətəndaş cəmiyyəti), yaradıcı şəxsin (fəaliyyət predmeti, özünü inkişaf).

Bu məqsədin həyata keçirilməsi aşağıdakı vəzifələri həll etməyə yönəlib:

- İnsan fəaliyyətinin əsas formalarında özünün qabiliyyəti və ehtiyacı olan bir şəxsdə təhsil;
- Dünya ilə birlikdə, onunla dialoqda özünü tanımaq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi;
- İnsanlığın özünü inkişafının mədəni təcrübəsinin bərpasına, mənimsəməsinə əsaslanan öz müqəddəratını təyin etmək, özünü göstərmə qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi;
- Humanist dəyərlər və ideallar, azad şəxsin hüquqları əsasında dünya ilə ünsiyyət qurma ehtiyacını və bacarığını formalaşdırmaq.

Bu gün təhsil sisteminin islahat prosesi fəal inkişaf edir, təhsil məqsədlərini həyata keçirmək üçün effektiv mexanizmlərin geniş istifadə və təhsil nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün elmi metodların tətbiqi ilə müşayiət olunur.

Təhsilin keyfiyyətini təmin etmək üçün növbəti mühüm vəzifə müxtəlif təhsil texnologiyaları müəllimlərinin inkişafı və dəyişməsi ilə bağlıdır. Təhsilin keyfiyyəti müəllimin necə və hansı texnologiyalardan asılı olmasına, tələbələrin xüsusiyyətlərinə görə metodik vasitələrini necə dəyişə biləcəyi ilə bağlıdır.

Bəşəriyyət, həqiqətən, insanın özü, onun təhsil və peşəkar bacarıqları, əxlaqi xüsusiyyətləri inkişafın əsas mənbəyinə çevrildiyi zaman tarixi bir yeni məkana çevrilmişdir. Bəşəriyyətin həyati fəaliyyəti çox mürəkkəb obyektlərə yönəldilmiş və yüksək texnologiya ilə xarakterizə edilmişdir.

3. KEYFİYYƏTLİ TƏHSİLİN ƏSAS ANLAYIŞLARI VƏ KONSEPSİYALARI

Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" Qanunun 9-cu maddəsində Təhsilin keyfiyyət səviyyələri aşağıdakı kimi öz əksini tapır:

- Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi ölkədə qəbul olunan dövlət təhsil və *peşə* standartları əsasında beynəlxalq və ümumavropa təhsil sisteminin prinsiplərinə uyğunlaşdırılaraq təhsil pillələri üzrə müvafiq keyfiyyət göstəriciləri sistemə (təhsil proqramları, abituriyentlərin hazırlıq səviyyəsi, maddi-texniki baza, infrastruktur, informasiya resursları, təhsilverənlərin peşəkarlığı və elmi-pedaqoji səviyyəsi, mütərəqqi tədris texnologiyaları və s.) uyğun olaraq müəyyən edilir.
- Təhsil müəssisəsində kadr hazırlığının keyfiyyət səviyyəsi məzunların milli və beynəlxalq əmək bazarında rəqabət qabiliyyəti, ölkənin sosial və iqtisadi inkişafında rolu ilə müəyyən edilir.
- Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi hər bir tarixi mərhələdə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi və mədəni inkişafı ilə bağlı tələblərdən irəli gəlir və akkreditasiya xidməti tərəfindən müvafiq qaydada qiymətləndirilir (Təhsil haqqında" qanun, 2012: 5)

Bu baxımdan "təhsilin keyfiyyəti" konsepsiyası beynəlxalq vətəndaşlıq qazanmış və təhsilin keyfiyyət səviyyəsinin artırılması uzunmüddətli perspektivli təhsil müəssisələrinin əsas vəzifələrindən biri olmuşdur. Cəmiyyətin inkişaf səviyyəsində və sosial şəraitdə dəyişikliklə təhsilin keyfiyyətinə yeni tələblər qoyulur, xüsusilə də bir şəxsin yaradıcı və proqnoz qabiliyyətinə etik tərkib hissəsi ilə bağlıdır. Sosial mühitin daimi dəyişkənliyi nəzərə alınmaqla, "təhsilin keyfiyyəti" konsepsiyası gələcəkdə daim dəyişəcəkdir.

Respublikamızın təhsil sahəsində qanunvericiliyinə əsaslanan "təhsilin keyfiyyəti" konsepsiyası tədrisin və təhsilin planlaşdırılmış məqsədlərinə uyğun olaraq təhsil müəssisəsinin məzunlarını əldə edən bilik və bacarıqların müəyyən dərəcəsi, zehni, fiziki və mənəvi inkişafı kimi təfsir olunur. Təhsilin keyfiyyəti- hədəf və nəticənin nisbəti, əməliyyat fəaliyyətinə təyin

olunmuş məqsədlərə nail olmaq və tələbələrin potensial inkişaf zonasında proqnozlaşdırılan tədbirlər sistemidir.

Təhsilin keyfiyyəti yalnız bir nəticə kimi deyil, həm də təhsil müəssisələrinin və fərdlərin fəaliyyətində dəyişikliklərə və ətrafdakı sosial, iqtisadi, texnoloji və siyasi mühitin dəyişdirilməsinə görə inkişafın kompleks dinamika prosesi kimi nəzərdən keçirilməsinə imkan verir.

Bacarıq və biliklərin inteqrasiyası, onların köçürülməsi, interpenetrasiyası onunu sintezi, ümumiyyətlə, yüksək səviyyəli tədrisi nəzərdə tutur; özünü təsdiqləmə, özünü ifadə etmə, özünü inkişaf etdirmə, özünü müəyyənləşdirmə ehtiyacını dərk etməyə imkan verir, nəticədə fərdin inkişafı və sosial hazırlığı üçün bir meyardır. Müəyyən bir sahədə səlahiyyətli bir şəxs ona bu sahəni əsaslandırmaqla və bu sahədə effektiv fəaliyyət göstərməyə imkan verən ümumi bilik və müvafiq qabiliyyətlərə malikdir. Bu daha çox bilik və bacarıqları universal şəkildə istifadə etmək qabiliyyətini əks etdirən və mövzuya qeyri-standart vəziyyətlərdə (sinergetik yanaşma) qərar qəbul etmək və fəaliyyət göstərməyə imkan verən bir şəxsiyyətdir.

Beləliklə təhsilin keyfiyyəti yalnız işlərin nəticələri deyil, həm də tələbələrin hərtərəfli şəxsi və sosial inkişafı təmin edən sistem, model, təşkilatdır.

Bu baxımdan təhsilin keyfiyyəti aşağıdakı kompleks göstəriciləri özündə əks etdirir:

- Məqsədlərin və öyrənmə nəticələrinin korreksiyası;
- Təhsil prosesində iştirakçıların gözləntilərinin təmin olunmuş təhsil xidmətindən asılılıq dərəcəsini təmin etmək;
- Şəxsin müəyyən səviyyədə bilik, bacarıq, qabiliyyət, bacarıq və səlahiyyətləri, zehni, fiziki və mənəvi inkişafı;

Müasir didaktika baxımından təhsilin keyfiyyətinin aşağıdakı xüsusiyyətləri nəzərə alınır:

115

1. Elmi və texniki tərəqqi səviyyəsinə uyğun məzmunun konseptual səviyyəsi;
2. Fənlərarası, bilik, bacarıq və fəaliyyətin xarakteri;
3. Tələbələrin maraqlarına, istəklərinə, imkanlarına və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşma;
4. İnformasiya texnologiyalarının geniş istifadəsi ilə təlimin dəyişkən, alternativ və problemləli təbiəti;
5. Özlərini zənginləşdirmək və çoxmillətli bir mühitdə yaşamağa hazır olmağı təmin etmək üçün çoxmədəniyyətli təhsil üçün müxtəlif mədəni mühitlərin yaradılması;
6. Təhsilin nəticələrinin və şəxsiyyətin inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin müstəqil xarakteri;
7. Öyrənmə və inkişafda özünüqiymətləndirmə, özünüsertifikatlaşdırma və özünüidarəetmə üçün şəraitin təmin edilməsi.

Keyfiyyətli təhsilin nəticəsi fərdlərin belə qabiliyyətlərini (xüsusiyyətlərini) təşkil edir: özünü təşkil etmə, mənəvi də daxil olmaqla; özünü dəyişmə fəaliyyətləri; özünü göstərmə. Nəhayət, yaxşı bilikli bir insan üçün əmək bazarında rəqabət, uğurlu və tələb olunmalıdır. Sürətlə dəyişən sosial-iqtisadi şəraitə asanlıqla və sərbəst şəkildə uyğunlaşmaq, alınan təhsili səmərəli şəkildə istifadə etmək lazımdır. R. Delorsun sözlərinə görə, hər bir şəxs təhsilin dörd əsas pilləsini idarə etməlidir: bilik əldə etmək, işləmək üçün öyrənmək, şəxsiyyətin inkişafını öyrənmək, yaşamaq üçün öyrənmək (https://en.wikipedia.org/wiki/Delors_Report). Təhsilə inteqrasiya olunmuş bu yanaşma dünya səviyyəsində bir sıra ölkələrdə müzakirələrə səbəb olaraq, müəllim kadrlarının hazırlanmasına və tədrisin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

3.1. Təhsilin keyfiyyətinin pedaqoji prinsipləri

Son zamanlarda təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinə artan tələblər getdikcə daha çox diqqətəlayiq hala gələrək keyfiyyətli təhsilin aşağıdakı pedaqoji prinsiplərin formalaşdırılmasına imkan verir:

- Şagirdlərin təhsil ehtiyaclarına bacarıq əsaslı yanaşma və profilləri nəzərə alaraq, təhsil proqramlarının və təhsil texnologiyalarının şəxsiyyətə və inkişaf xüsusiyyətlərinə yönəlməsi;
- Təhsilin məzmunun və fəaliyyətinin ardıcılığı, bütövlüyü və dəyişkənliyi, problemin bir çox nöqtəyi-nəzərləri və həllinin bir çox istiqamətlərini nəzərə alınması;
- Təhsil prosesində təhsil subyektlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin əlaqələrinə keçid;
- Tələbələrin tədris predmeti kimi fəaliyyət və özünü inkişaf etdirmə, öz müqəddəratını təyin etmə sahəsində yaradıcılıq fəaliyyəti;
- Təhsilin məzmununun və tələbələrin fəaliyyətinin təşkilinin modul-blok prinsipi;
- Öyrənmə və inkişafda irəliləyiş prinsipləri, motivasiya, özünü qiymətləndirmə, özünüidarəetmə və özünü korreksiyanı dəstəkləmək;
- Həyatın və fəaliyyətin gələcək məzmununa, humanist dəyərlərə və ideallara yönümlü olmaq; gələcəkdə öyrənmə, öyrənməyə bir yaddaş məktəbi kimi deyil, düşüncə məktəbi kimi yanaşmaq; obyektiv, sosial və mənəvi mədəniyyət dünyasına aktiv olaraq özünə güvənmək yolu ilə dünyadakı bir imicin yaratdığı insanın formalaşdırılması.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədində təhsilin keyfiyyəti başlıca strateji prioritet elan olunmuş, ümumi təhsil müəssisələrinin şagird və məzunlarının keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması aktual məsələ kimi irəli sürülmüşdür (“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 25.10.2013).

Hal-hazırda dünyada təhsilin inkişafının fərqli bir xüsusiyyəti təhsilin keyfiyyəti və səmərəliliyi problemlərinə inkişaf etmiş ölkələrin hökumətlərinin diqqətinin artmasıdır. Təhsil milli təhlükəsizliyi təmin edən strateji bir sahə halına gəlir və ölkənin rəqabət qabiliyyəti gənc nəslin təhsil səviyyəsinə görə qiymətləndirilir. Bir çox ölkələr təhsilin keyfiyyətinin müqayisəli tədqiqatları üçün metodologiya, texnologiya və vasitələrin inkişafında qüvvələri birləşdirir. Eyni zamanda, tələbələrin maddi hazırlıq səviyyəsinə görə, ölkələr arasında mövcud olan fərqləri izah etmək, xüsusilə də ən yüksək nailiyyətləri müəyyən edən nəticələrə təsir edən amilləri müəyyənləşdirmək istiqaməti də diqqət mərkəzindədir.

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda qeyd olunur ki, “Təhsilin keyfiyyəti və əhatəliliyi. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2010-cu il üzrə İnsan İnkişafı Hesabatına əsasən, 2005-ci illə müqayisədə Azərbaycan 34 pillə irəliləyərək 169 ölkə arasında 101-ci yerdən 67-ci yerə yüksəlmiş, “orta insan inkişafı” qrupundan “yüksək insan inkişafı” qrupuna daxil olmuşdur. Azərbaycan iqtisadi inkişaf tempini sürətləndirərək yoxsulluğun azaldılması və orta ömür uzunluğu göstəricisinin artması baxımından böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Bununla yanaşı, aparıcı beynəlxalq təşkilatların statistik təhlilləri Azərbaycan təhsilinin beynəlxalq rəqabətə davamlılıq göstəricilərinin və Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən ali təhsil müəssisələrinin reyting səviyyəsinin yüksəldilməsinin zəruri olduğunu göstərir” (“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 25.10.2013)

Azərbaycanda təhsil keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün bir sistem yaradılması, sağlam idarəetmə qərarlar qəbul etmək üçün təhsil standartlarına uyğun olaraq təlim nəticələrinə dair obyektiv məlumat əldə etmək zərurəti ilə bağlıdır. Bu qiymətləndirmə sisteminin etibarlılığını müqayisə etmək üçün kriteriyalar tələb edir. Bu prinsiplərdən biri

dünyanın müxtəlif ölkələrində öyrənmə nəticələrini qiymətləndirmək üçün sistemlərin inkişafı tendensiyalarını müəyyən etməyə imkan verən xarici ölkələrin təcrübəsinin inkişaf etmiş idarəetmə sistemləri ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində istifadə olunan məktəblərdə tədqiqatların nəticələrini qiymətləndirmək üçün sistemlərdir.

Son illərdə Azərbaycanda təhsil nailiyyətlərinin beynəlxalq tədqiqatlarda iştirak etmişdir. Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə beynəlxalq tədqiqatlar təhsilin beynəlxalq prioritetləri nəzərə alınmaqla yaradılmış eyni pedaqoji ölçü vasitələrindən istifadə edərək Azərbaycan və beynəlxalq kontekstdə təhsil sisteminin vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verir.

Bunlarla yanaşı tələbələrin fənlərarası biliklərinin müəyyənləşdirilməsinə, xüsusilə də praktik problemləri həll etmək üçün məlumatların istifadəsinə xüsusi diqqət yetirilməli və aşağıdakı kimi xarakterizə edilməlidir.

- Müasir cəmiyyətdə uyğunlaşma bacarığını müəyyən etmək üçün tələbələrin funksional savadlılığını qiymətləndirmək;
- Təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində müasir beynəlxalq prioritetlər baxımından tələbələrin təhsil nailiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Təhsilin inkişafının istiqamətini müəyyənləşdirmək, təhsil sahəsində əldə olunan nailiyyətləri təhlil etmək, onun güclü və zəif cəhətlərini müəyyən etmək və s.

Müasir təhsilin keyfiyyətinin pedaqoji xüsusiyyətləri, gənclərin bacarıqlarının inkişafı, onun təmin edilməsi və qiymətləndirilməsi prinsipləri tələbələrin təhsil nailiyyətlərinin keyfiyyətinə olan tələblərin müəyyənləşdirilməsi lazım olan yeni təhsil standartlarına olan tələbləri təşkil edir, bu da tədris və təlim texnologiyalarının inkişafı, nəzarət metodları və təhsil keyfiyyətinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

4. TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

117

Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması məsələsi artıq çoxözlü - siyasi, iqtisadi, sosial, pedaqoji, psixoloji, etik, elmi və təşkilati-texnoloji vəzifəyə çevrilmişdir. Müasir təhsil idarəetmə nəzəriyyəsinə təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi üçün aşağıdakı ardıcılıq əks etdirməlidir:

- Müvafiq məqsədlərin seçilməsi əsasında təhsil xidmətlərinin planlaşdırılması;
- Seçilmiş metod və hərəkət vasitələri ilə planların həyata keçirilməsi;
- Yoxlama və ya nəzarət vasitəsi ilə hərəkətlərin effektivliyinin təmin edilməsi;
- Tədbirlərin təhlili və tənzimlənməsi; planlaşdırma və s

Təhsilin keyfiyyətinin idarəetməsinin əsas metodikası, yalnız olduğu kimi, sənayedə və xidmətlərə deyil, təhsilə aiddir. Təhsilin keyfiyyətini idarə etmək üçün yeni texnologiyalara keçmək, bütün təhsil sisteminin açıqlığını təmin etmək, dövlətin, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin müxtəlifliyinə, onun daxili bütövlüyünü və yüksək akademik standartlarını qoruyub saxlamaqdan ibarətdir. Tədris prosesinin və təhsil sistemlərinin keyfiyyətinin idarə edilməsi nəticələrin obyektiv qiymətləndirilməsindən mümkün deyil və etibarlı bir monitoring sistemi-nin yaradılmasını tələb edir, çünki idarəetmə sistemi olmadan təlim prosesi effektiv ola bilməz. Nəzarət təkcə tədris prosesinin idarə edilməsi vasitəsi kimi deyil, həm də tələbə və təhsil sistemlərinin inkişafı vasitəsi kimi fəaliyyət göstərir.

M.V.Klarinə görə təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi və öyrənilməsində texnoloji yanaşmada aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır :

- Nəticələrə nail olmaq məqsədilə məqsədləri və maksimum zərifliyi müəyyənləşdirmək;

- Tədris materiallarının hazırlanması və tədrisin bütün istiqamətlərini tədris məqsədlərinə uyğun təşkil etmək;
- Cari nəticələrin qiymətləndirilməsi;
- Məqsədlərə nail olmaq üçün təlimlərin düzəldilməsi;
- Nəticələrin yekun qiymətləndirilməsi (Кларин, 1984: 4).

Təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması yalnız monitoring və qiymətləndirmə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə əldə edilə bilməz; bu olmasa da, mümkünsüzdür, lakin təhsil sisteminin bütün komponentlərinin müasir tələblərinə uyğun olaraq dəyişmək vacibdir. Özlüyündə bir nəticə olmadığı üçün nəzarət və qiymətləndirmə prosesində dəyişiklik təhsil sisteminin inkişaf istiqamətini göstərir, tempi və xarakterini müəyyənləşdirir və bir sıra digər mühüm proseslərin inkişafına gətirib çıxarır, təhsilin məzmununda dəyişikliklər, təhsil məzmununun əsas komponentinin standartlaşdırılması, təhsil təcrübəsinə yeni öyrənmə və inkişaf texnologiyalarının yayılması, kütləvi test sisteminin çox səviyyəli strukturunun formalaşması, təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, monitoring və keyfiyyətin idarə edilməsi sistemlərinin yeni növlərinin inkişaf etdirilməsi mühüm vəzifələrdəndir.

Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirmə sistemi tələbə hazırlığının və inkişafının keyfiyyətinin idarə edilməsinin etibarlı və effektiv bir vasitədir. Sənayedə olduğu kimi, təhsil prosesi üçün effektiv keyfiyyət idarəetmə sisteminin yaradılması ən azı üç vəzifəni həll etməlidir: keyfiyyət standartının formalaşdırılması (standartlaşdırma); əldə edilmiş təlim səviyyəsinin standartla müqayisəsi və bu keyfiyyətin qiymətləndirilməsi; aşkar edilmiş nöqsanların minimuma endirilməsi üçün əldə edilmiş keyfiyyəti müəyyən edən şərait və amillər üzərində nəzarət tədbirlərinin inkişaf etdirilməsi.

Bunlar, təhsil daxil olmaqla hər hansı bir keyfiyyətə nəzarətin və idarəetmənin klassik mərhələləridir.

Təhsilin keyfiyyəti probleminin formalaşdırılması və bununla əlaqədar onun təmin edilməsi və qiymətləndirilməsi təhsil müəssisələrinin praktik aspektləri ilə və ilk növbədə ali təhsil ilə bağlıdır və keyfiyyət təminatı sisteminin təmin edilməsi üçün istifadə olunan alətlər və texnologiyaların birləşməsi hesab olunur

4.1. Təhsildə keyfiyyətin təminatının konseptual aspektləri

Təhsildə keyfiyyətin təminatının konseptual aspektləri əsasən öyrənmə şəraitinin yaradılması ilə bağlıdır:

- Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması üzrə təhsil siyasəti;
- Təhsil məzmununun aydın və birmənalı şəkildə müəyyən edilmiş meyarları, qaydaları, keyfiyyət standartları;
- Müəllimlərin və məktəblilərin tədris planlarının və didaktik materialların keyfiyyəti, təhsil müəssisələrinin maddi, sosial, məişət və informasiya infrastrukturunun keyfiyyət səviyyəsi;
- Təhsil prosesinin subyektlərinə, o cümlədən təhsil və tədris proseslərinin təşkili üçün xüsusi texnologiyalara, təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üsullarına təsir vasitəsi;
- Təhsilin obyektiv keyfiyyətə nəzarət üçün müasir alətlər və texnologiyalardan istifadə etmək;
- Təhsilin informasiyalaşdırılması (peşəkar məlumat bazaları, elektron dərsliklər və kitabxanalar, sinifdə telekommunikasiya xidmətinin gündəlik istifadəsi və müstəqil akademik iş);

- Keyfiyyət baxımından təhsil fəaliyyətinin idarəetmə mexanizmləri və aləti və özünü idarə etmə.

Beləliklə, təhsilin keyfiyyəti, əsasən, bütün təhsil sisteminin və onun subyektlərinin idarəetmə sisteminin tərkib hissələrinin keyfiyyətindən asılıdır. Təhsilin keyfiyyəti kimi əhəmiyyətli bir kateqoriya, rəhbərlik, müəllimlər və tələbələr tərəfindən mənimsənilməli olan yeni bir idarəetmə mədəniyyətinin fenomenini öyrənməyə məcbur edir. Keyfiyyətə nail olmaq problemi təhsilin obyektiv funksiyasını və hər bir səviyyədə təhsilə sistemli yanaşmanın başa düşülməsi ilə əlaqələndirilir, təşkilatın məqsədlərinə çatmaq üçün bir fəaliyyət hesab olunur və təhsil sisteminin bütün komponentlərinin fəaliyyətini koordinasiya edir.

Keyfiyyət təhlükəsizliyi konsepsiyasının ən vacib aspektləri kimi təhsil sisteminə sistem yanaşması barədə danışarkən, bunun üçün ümumiləşdirilmiş səviyyədə və hər bir xüsusi təhsil müəssisəsinin səviyyəsində bir sıra tələbləri müəyyən etmək lazımdır. Keyfiyyətin idarəedilməsinin hər bir səviyyəsində keyfiyyətin idarəedilməsi bütün sistem aşağıdakı xüsusiyyətləri özündə əks etdirməlidir: keyfiyyət idarəetmə metodlarını seçərkən işəgötürən, quruluş, alqoritmlər (proses), keyfiyyət (effektivlik), texniki (texnoloji) proseslərin həyata keçirilməsinin məqsədi. Sistemin strukturunu müəyyən etmək üçün bu strukturun tərkib hissələrini müəyyən etmək, bir-birinə nisbətən mövqeyini göstərmək, komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsini yaratmaq, onların qarşılıqlı təsiri və ən perspektivli sahələrdə sistemin inkişafını təmin edən qarşılıqlı təsir sxemlərini inkişaf etdirmək.

Son vaxtlarda keyfiyyət idarəetmə sistemlərinin təşkili prosesi yalnız maddi istehsal deyil, mədəniyyət, elm və təhsil sahəsini də nəzərdə tutmuşdur ki, bu da sosial zəkanın fəaliyyət göstərdiyi sahə, keyfiyyət idarəetmə ideologiyasını təhsil prosesinin özünə tətbiq etmək meylini irəli çəkmişdir. İdarəetmə sahəsində mövcud olan ədəbiyyatlarda keyfiyyətin idarəetmənin üç növ xüsusiyyət var: təbii və ya maddi - struktur, funksional və sistem (sosial). Eyni zamanda, sistem - sosial keyfiyyətlər və onların formalaşmasının sosial mənası təhsilə tam tətbiq oluna bilər. İqtisadi sahədə öz üstünlüyünü təsdiqləyən təhsildə müasir keyfiyyət təminatı sistemlərinin tətbiqi əsasən aşağıdakı məsələləri əhatə edir: .

- Son nəticəyə diqqət;
- İstehlakçı maraqlarına diqqət;
- Təşkilatın məqsədlərinin həyata keçirə bən rəhbərliyin tutarlılığı;
- Təşkilata kadrın cəlb edilməsi və hazırlığı;
- Davamlı təhsil, yenilik və inkişaf;
- Tərəfdaşlığın inkişafı;
- Sosial məsuliyyət.

Keyfiyyətin idarəedilməsi funksiyaları müxtəlif növ keyfiyyət idarəetmə sistemlərinin yaradılması üçün təşkilati işdə özünü göstərir və əsas məsələlər yüksək keyfiyyətli xidmətlərin, texnologiyaların, təhsilin inkişafına və s. nail olmaqdır Müasir idarəetmə prinsiplərinə uyğun olaraq keyfiyyət idarəetmə nəzəriyyəsi çərçivəsində təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi təhsil sistemlərinə ünvanlı və daim təsir göstərir. Bu sistemlər aşağıdakı müddələrdə öz əksini tapır:

- Keyfiyyətin planlaşdırılması – iştirakçıların (tələbələr, müəllimlər, valideynlər, cəmiyyət və s.) ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək, xidmətlərin xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmək;
- Keyfiyyətli əlaqələrin qurulması - fəaliyyət növləri, tədris prosesinin dəstəklənməsi vasitələri, müəllimlər qrupu və tələbələrin cəlb edilməsi, təhsil prosesinin standart sxemə uyğun təşkil edilməsi, keyfiyyət göstəriciləri;

- Keyfiyyətə nəzarət - keyfiyyət göstəricilərinin ölçülməsini təmin etmək, keyfiyyət göstəricilərinin təhlili prosesini müəyyən bir standartta uyğunlaşdıraraq təkmilləşdirmək;
- Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması - tədris prosesinin davamlı yaxşılaşdırılması üçün infrastrukturun yaradılması, təhsil prosesində qüsurların əsas səbəblərinin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması, müəllim heyətinin davamlı təhsilini təmin etmək;

Tələbələrin tələb olunan səviyyəsinə nail olmaq məqsədi ilə təhsilin keyfiyyətinin idarə olunması problemləri ilə yaxından əlaqələndirilir. Təhsildə keyfiyyətli idarəetmənin müasir təfsirində şagirdlərin hazırlığının keyfiyyətinə nail olmaq və təhsil prosesində nəzarətin rolunu nəzərə almadan dialektik əsasların yenidən qiymətləndirilməsi aparılır

Təhsil müəssisəsinin təhsilin keyfiyyətini davamlı inkişaf etdirmək qabiliyyətini təsdiq etmək, tədris nailiyyətlərinin pedaqoji ölçülərinə əsaslanan müasir monitoring və qiymətləndirmə vasitələrini, prosedurlarını və təhsil məlumatlarının etibarlılığını təmin etmək lazımdır.

İdarəetmə və qiymətləndirmə fəaliyyətinin dəyişməsi tələbələrin hazırlığının keyfiyyətinin keyfiyyətcə ifadə edilməsinə əsaslanaraq ixtisas dərəcəsi əsasında həyata keçirilir. Məcburi minimum və əsas məzmun arasında ağılabatan bir sərhəd olduğunda, cəmiyyətin proqram tələblərinin həqiqətən olduğu barədə dəyərli məlumat verən keyfiyyətli bir yanaşmadır.

Təbiiqə elm istiqamətində təhsil sahəsində keyfiyyət idarəetmə 20-ci əsrin əvvəlindən formalaşmağa başlamışdır və bu gün təhsilin keyfiyyətini təmin etmək (bütünlüklə) bütün ölkələrin təhsil islahatlarının mərkəzləşdirilmiş yerlərindən birini təşkil edir, eyni zamanda onların həyata keçirilməsinin məqsədi və qəbul edilmiş tədbirlərin uğurlu olmağın ən mühüm meyarıdır. Keyfiyyətin idarəedicilərinin inkişafı yoxlama, monitoring və qiymətləndirmə keyfiyyətin idarə edilməsi kimi təyin oluna bilər. Müasir şəraitdə təhsil keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin kompleks və müxtəlif təfəkkürü bilik və bacarıqların testindən və qiymətləndirməsindən, tələbələrin əldə etdiyi nailiyyətləri izləmək üçün məlumatların öyrənilməsinə nəzarət etməklə və nəhayət, diaqnostika, bilik ölçmə kimi təhsil nailiyyətləri yeni pedaqoji anlayışlar vasitəsilə həyata keçirilir:

- Lisenziya, sertifikatlaşdırma və akkreditasiya prosedurlarında qiymətləndirmə metodologiyası;
- Təhsilin keyfiyyətinin standartlaşdırılması;
- Təhsil prosesinin normativ bazası kimi dövlət təhsil standartlarını da daxil etməklə keyfiyyət standartlarını təmin etmək;
- Təhsil sistemlərinin, təhsilin məzmununun, təhsil və təhsil proseslərinin, tələbələrin biliklərinin, kadr potensialının təsnifatı;
- Təhsildə testlərin qurulması nəzəriyyəsinin və təcrübəsinin inkişaf etdirilməsi;
- Yeni qiymətləndirmə modellərinin və qiymətləndirmə texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi;
- Pedaqoji ölçmələrin, monitoringin və digər sahələrin nəticələrinin toplanması və təhlil üsullarının kompüterləşdirilməsi.

Təhsildə keyfiyyət dəyişiklikləri ilə əlaqəli sıçrayış yalnız yeni nəzəriyyələrin, metodların, texnika və təhsilin, təlim və inkişafın, nəzarətin və idarəetmənin inkişafı əsasında yarana bilər. Lakin, özündə yeni fakt və məlumatların miqdarının yığılması obyektin və ya sistemin keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olmadan qeyri-müəyyən müddətə davam edə bilər. Təhsil proqramlarının keyfiyyəti, tədris prosesinin idarə edilməsi və tələbələrin hazırlığı

nəticədə təhsil müəssisələrinin keyfiyyəti ilə özünü göstərir. Sistem yanaşmasının bir hissəsi kimi, təhsilin keyfiyyəti idarəetmə aşağıdakı məsələləri həll etmək baxımından inkişaf etdirilir:

- Ölkədə təhsilin əsas məzmunu üçün proqramların və tələblərin birliyinin təmin edilməsi;
- Tələbələrin biliklərinin pedaqoji ölçmələrə subyektiv qiymətləndirilməsindən standart tədris nailiyyətlərinə keçid;
- Məzunların iqtisadi yükünü gənc nəslin sağlamlığına təsir göstərən amillərdən biri kimi aradan qaldırmaq məqsədi ilə məzunların müstəqil yekun sertifikatlaşdırma təşkili və universitetlərdə təhsil almaq üçün keyfiyyət seçiminin təmin edilməsi;
- Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi baxımından demokratikləşdirilməsi, cəmiyyətə açıqlığı, pedaqoji qiymətləndirmə nəticələrinin müqayisəsi əsasında daha çox məlumatlı idarəetmə qərarlar qəbul etməklə təkmilləşdirilməsi;
- Təhsilin fərdiləşdirilməsi və şagirdin təhsil planının planlaşdırılmasına şəxsiyyət yönümlü yanaşma;
- Təhsil və nəzarətin informasiya texnologiyalarına keçid edilməsi, özünüidarəetmə və özünü qiymətləndirmə üçün vahid təhsil və nəzarət-qiymətləndirmə məkanının yaradılması.

Təhsilin inkişafı və təhsil prosesinin keyfiyyəti idarəetmə parametrlərinin və nəticələrinin tələblərə, norma, standartlar və gözləntilərə ən uyğun şəkildə uyğunlaşdırılması məqsədilə təhsilin subyektlərinə və onun əsas üsurlərinə hərtərəfli, razılaşdırılmış təsir göstərərək əldə edilir.

4.2. Müasir təhsilin keyfiyyətli idarəetmə sisteminin əsas komponentləri

Müasir təhsilin keyfiyyət idarəetmə sisteminin əsas komponentləri aşağıdakılardır:

- Təhsil sisteminin öyrənmə meyarlarının keyfiyyətinin elmi və statistik etibarlı göstəricilərinə hazırlıq, obyektiv meyarların qiymətləndirilməsi;
- Ümumiləşdirmənin müxtəlif səviyyələri üzrə kəmiyyət təhsil məlumatlarını təhlil edərək, təhsil prosesinin keyfiyyətinin monitorinqi üçün çox səviyyəli sistemlərin yaradılması;
- Məlumatların sistemləşdirilməsi, monitorinq işlərinin formalaşdırılması və alqoritmləşdirilməsi, standartların və normaların tələblərinə uyğun olaraq əldə edilmiş nəticələrin qiymətləndirilməsi;
- Çox səviyyəli və çoxtərəfli pedaqoji təhlili təmin edən formatda tələbələrin təhsil nailiyyətləri və təhsilin keyfiyyəti haqqında informasiya istifadəçilərinin geniş auditoriyasının açıqlığı və mövcudluğu üçün şərait yaradılması;
- Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və onun icrası üçün lazımi şəraitin təmin edilməsi barədə məlumatlı qərar qəbul etmək üçün təhsil orqanlarına çoxtərəfli və etibarlı məlumat verilməsi.

Bu şərtləri təmin etmək üçün aşağıdakı tədbirlərin ardıcılığı nəzərdə tutulur:

- Təhsil standartlarının formalaşdırılması - standartların tələblərinin müəyyən-ləşdirilməsi, göstəricilərdə standartların tətbiq edilməsi, standartların əldə olunma dərəcəsini qiymətləndirən göstəricilərin və meyarların müəyyən edilməsi;
- Standart test və ölçü materiallarının, test və qiymətləndirmə prosedurlarının, test nəticələrinin avtomatlaşdırılmış yoxlanılması üçün texnika və texnologiyaları inkişaf etdirmək;

- Ölçmə üsullarının təkmilləşdirilməsi və pedaqoji ölçmələrin nəticələrinin qiymətləndirilməsi;
- İnformasiya texnologiyaları və proqram təminatı vasitələrindən istifadə edən tələbələrin təhsil nailiyyətlərinin keyfiyyətinin kəmiyyət xüsusiyyətlərinin yığılması üçün təhsil statistikasını banklarının yaradılması;
- Nəticələrini şərh etmək, təhsil sisteminin vəziyyətini modelləşdirmək, onun inkişaf istiqamətlərini proqnozlaşdırmaq üsullarını istifadə etmək;
- Təsirini artırmaq məqsədi ilə təhsil müəssisələrinin təhsil fəaliyyətində müsbət dəyişikliklərin alınmasına yönəlmiş idarəetmə qərarlarının və tədbirlərin qəbul edilməsi.

Məqsədli, etibarlı, nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış öyrənmə nəticələrinin qiymətləndirilməsi müəllimlərə pedaqoji prosesin gedişi, hər bir tələbənin təhsil nailiyyətləri barədə məlumat verə bilər.

Təhsildə keyfiyyət standartının formalaşdırılması təhsil standartlarının inkişafı ilə başlanır. Dövlət təhsil standartlarının inkişafı təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi və tələbələrin bilik və bacarıqlarının idarə olunması sisteminin obyektivləşdirilməsinin vacib şərtidir. Tədris prosesinin subyektlərinin və psixoloji-pedaqoji mühitin fəaliyyətinin məqsədəuyğun təşkilinin bütün kompleksini müəyyən edən standartlar - müasir təhsilin keyfiyyətini nəzərə alaraq, təhsil fəaliyyətinin son məhsulunun keyfiyyətinə, təlim və nəzarət vasitələrinə və metodlarına uyğun tələblər əsasında təbiiq edilməlidir.

Dövlət təhsil standartlarının tətbiqi, onların konseptual, struktur, əsas və tənzimləyici çərçivələrinin yaradılması təhsilin standartlaşdırılmasını təmin edir və təhsilin keyfiyyətinə şərait yaradır. Buna görə standartlar reallığın öz xüsusiyyətlərini və tendensiyalarını əks etdirməlidir, təhsil sistemlərinin əsas parametrlərini müəyyənləşdirir, təhsil və təhsilin müasir fəlsəfəsini ifadə edir, təhsil xidmətlərinin istehlakçıların standartları, meyarları və gözləntilərinə uyğun olmalıdır. Eyni zamanda, təhsil proqramları və standartları özləri bu mərhələdə iqtisadiyyat, elm, texnologiya və mədəniyyət tərəfindən təqdim olunan tələblərə cavab verməlidir.

Standartların əsas funksiyaları təhsil keyfiyyətinin standartını təmin etmək, ölkədə təhsil sahəsinin birliyini qoruyub saxlamaq, sənədlərin ekvivalentliyinə nail olmaq, tələbələrin təhsil müəssisələrinin hazırlığına və fəaliyyətinə qiymətləndirmələrini obyektivləşdirmək və təhsil və peşə müəssisələrinin təhsil proqramlarının davamlılığını təmin etməkdir.

Təhsilin keyfiyyətini idarə etmək üçün yeni texnologiyalara keçməklə təhsil sisteminin cəmiyyət, dövlət və iqtisadiyyatdan asılılığını, onun daxili bütövlüyünü və yüksək akademik standartları qoruyub saxlamağı təmin etmək lazımdır.

Təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilərin seçilməsinin əsas prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Xarici istifadəçilərin tələblərinə diqqət;
- Təhsil sisteminin ehtiyaclarını nəzərə almaq;
- Təhsil sisteminin müxtəlif səviyyələrdə idarəetmə ehtiyaclarını nəzərə alaraq göstəricilər sisteminin minimallaşdırılması;
- İstifadə edilən göstəricilərin instrumental və istehsalatlılığı (məlumatların toplanması və təhlili, onların qəbul edilməsi üçün istehlakçının hazır olma ehtimalı nəzərə alınmaqla).

Təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi baxımından fərqli və mürəkkəb bir göstərici olmasına baxmayaraq, nəticədə, təhsil prosesində tələbələrin nailiyyətlərinin

qiymətləndirilməsi vacibdir. Bu təhsilə, kadrlara, metodik tədris sistemlərinə, ailənin sosial-iqtisadi vəziyyətinə və daha çox investisiyaların miqdarı haqqında qalan məlumatlar öyrənmə nəticələrinə və məlumatların mənimsənilməsinə təsir edən şərait və təhsil keyfiyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsinə imkan verəcəkdir.

Tədris sisteminin keyfiyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi üçün daxili meyarlar və qiymətləndirmələr xarici təhsil müəssisələri ilə tamamlanmalıdır, çünki bəzi təhsil müəssisələrinin işinin nəticələri başqalarının nəticələrinə, xüsusilə davamlılıq şəraitində əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

5. NƏTİCƏ

İdarəetmə sisteminin tədris prosesinə təsirli təsir göstərməsi üçün tədris və şəxsi inkişafda nəzarətin rolunu müəyyən etmək lazımdır. Buna görə ölçmə və qiymətləndirməni anlamaq, pedaqoji ölçmələrin nəticələrini təhlil etmək təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsinin, keyfiyyətinin idarə edilməsinə nəzarət və qiymətləndirmə prosesinin inkişaf etdirilməsinin vacib aspektlərindən biridir.

Tədris sisteminin keyfiyyətinin çox sayda göstəriciləri arasında tələbələrin hazırlığı hələ də əsasdır və müəyyən bir mövzuda təhsil nailiyyətləri pedaqoji ölçmə nəzəriyyəsində onların hazırlığının hərtərəfli göstəricisi kimi tanınır.

Təhsil nailiyyətlərinin strukturu olduqca mürəkkəbdir. Öyrənmə nailiyyətləri, əsasən, subyektlərin bilik, bacarıqları və ümumi təhsil nailiyyətlərinin kəmiyyət qiymətləndirmələri bilavasitə şagirdlərin şəxsi inkişaf səviyyəsinə görə qiymətləndirilə bilər.

Lazımi göstəricilər kompleksi tədqiqat obyektinin vəziyyətini və onun dəyişikliklərin dinamikasını vahid, keyfiyyət və kəmiyyət əsaslandırır. Müasir təhsilin keyfiyyətinin bütün göstəriciləri ilə ən əhəmiyyətli halda əldə edilən biliklərin keyfiyyəti, müəyyən bacarıqların inkişafı və öyrənmə prosesinin hər bir mərhələsində lazımi bacarıqların əldə edilməsi təhsilin idrak-praktik komponentidir. Buna görə şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi - ilk növbədə bilik komponentinə - pedaqoji ölçmə obyektini kimi təhsil nailiyyətlərinin səviyyəsinə əsaslanır.

Obyektiv pedaqoji qiymətləndirmə tək-cə tədris nailiyyətlərinin səviyyəsini və tələbənin inkişaf səviyyəsini əks etdirmir, həm də müəllimin peşəkarlıq səviyyəsini, tədris metodları və texnologiyalarının etibarlılığını, müstəqil nəzarətin ayrılmaz göstəricilərini tədris prosesinin və təhsil sistemlərinin keyfiyyəti ilə bağlı proqnozlaşdırma imkanını təmin edir.

Lakin bu prosesdə şəxsiyyətin inkişafının sosial-pedaqoji şərtləri və ailənin təsiri, fiziki və psixi sağlamlıq səviyyəsi, nəzarət zamanı şagirdin psixoloji vəziyyəti, narahatlıq vəziyyətləri nəzərə alınmalıdır, fərdi və pedaqoji münasibətlər, test zamanı dəyər əldə etmək, öyrənmə və peşə əldə etmək üçün dəyərli motivasiya tutumu, əmək bazarında rəqabətə cəlb edilməsi və s. sınaq materiallarının keyfiyyəti, pedaqoji tədbirlərin dəqiqliyi və etibarlılığı, istifadə olunan texnologiyalar, nəzarət və qiymətləndirmə prosesinin təşkili və şərtləridə vacibdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, nailiyyətlər tələbə, əsasən fərdlərin sosial-psixoloji inkişafının xüsusiyyətləri və müxtəlif fəaliyyət sahələrində özlərini həyata keçirmə qabiliyyəti ilə əlaqəli olan tələbələrin dəyər yönümlərinin strukturunda ən əhəmiyyətli sahələrdən biridir.

Nəhayət sonda qeyd etmək olar ki, insan rəngarəng sosiomədəni mühitdə inkişaf edir sosiomədəni mühitlər insanın mədəni əlaqələrə qoşulduğu, xidmətlərinə görə sosial status aldığı konkret məkandır. Şəxsiyyətin sosiomədəni səviyyəsi müxtəlif amillər məcmusu (intellekt, mədəniyyət, mənəvi keyfiyyətlər) təhsil sisteminin məzmunu və yönəlişiyi, aiddə, məktəbdə tərbiyə ilə şərtlənir.

ƏDƏBİYYAT

- Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanunu. “Bakı Çap evi” 2012,64 s.
- Azərbaycan Respublikası ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası.
"Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 29 iyul 2006-cı il.
- Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu Kurrikulumu).
"Kurikulum" журналы, 2008, №1. s.131-150.
- “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 25.10.2013-cü il, №41.
- МАНМУДОВ М.С. Болония prosesi: problemlər, perspektivlər, reallıqlar. Bakı,” “Elm və Təhsil” 2010,504 s.
- МƏММƏDZADƏ, R. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. Bakı: “Müəllim”, 2010. – 170 s.
- НƏSƏNOV, A., NƏZƏROV, M. – Pedaqoji məntiq. Bakı,2009.168s.
- NƏZƏROV, M.H., BABAYEVA A.R. Mədəniyyət və təhsilin ümumi əsasları, (Dərs vəsaiti), Bakı-Mütərcim- 2016, 200s.
- NƏZƏROV. M. H., Müasir dövrdə təhsilin sosiomədəni problemləri. Monoqrafiya. – Bakı: Mütərcim, 2018. –296 s.
- КЛАРИН, М. В., Педагогическая технология обучения / М.В. Кларин.- Москва: Издательский центр «Академия»,1984. - 180с.
- 11.КОГАН, Л. Н. Образование как общественная потребность // Проблемы социологического изучения потребности в образовании. М., 1981. 153 с.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Delors_Report